

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Ірина МАЦИШИНА

СУЧАСНА ЗАРУБІЖНА ПОЛІТОЛОГІЯ

Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти

Вінниця
2025

УДК 32-027.21'06(100)(075.8)

М 367

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 9 від 21.05.2025)*

Автор:

Мацшина Ірина Віталіївна, доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Рецензенти:

Коч Світлана Вадимівна, доктор політичних наук, професор кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Кравченко Олена Валентинівна, доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин і політичної філософії Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Мацшина І. В.

М 367 Сучасна зарубіжна політологія: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2025. 129 с.

ISBN

Навчальний посібник «Сучасна зарубіжна політологія» являє собою комплексне видання, яке охоплює ключові аспекти сучасної політичної науки. Посібник розкриває основні теоретичні моделі, методологічні підходи та аналітичні інструменти, що використовуються в сучасній зарубіжній політології. Через критичний аналіз та практичні завдання здобувачі мають можливість не лише засвоїти теоретичний матеріал, але й розвинути навички його практичного застосування. Посібник охоплює широкий спектр тем: від класичних теорій політичної науки до найновіших концепцій і підходів, що відображають сучасні глобальні виклики та трансформації політичних систем. Це видання буде корисним для майбутніх політологів та міжнародників, які прагнуть поглибити свої знання в галузі політичної теорії; аспірантів та молодих науковців, які проводять дослідження у сфері політичних наук; викладачів політології, які шукають структурований матеріал для своїх курсів; політичних аналітиків та експертів, які бажають оновити свої теоретичні знання; журналістів, які спеціалізуються на політичній тематиці; а також всіх, хто цікавиться сучасними підходами до аналізу політичних процесів.

УДК 32-027.21'06(100)(075.8)

© Мацшина І. В., 2025

© ДонНУ імені Василя Стуса, 2025

ISBN

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Тема 1. НЕОІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ	5
Тема 2. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ	13
Тема 3. СИМВОЛІЧНИЙ ІНТЕРАКЦІОНІЗМ	20
Тема 4. КОНСТРУКТИВІЗМ	27
Тема 5. БІХЕВІОРИЗМ.....	34
Тема 6. ПОСТМОДЕРН	42
Тема 7. НЕОМАРКСИЗМ.....	52
Тема 8. ДИСКУРС-АНАЛІЗ	60
Тема 9. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ	69
Тема 10. СИНЕРГЕТИКА.....	78
ТЕМА 11. НЕОРЕАЛІЗМ	86
ТЕМА 12. СЕМІОТИКА	93
ТЕМА 13. ФЕМІНІЗМ	101
ТЕМА 14. ФУТУРОЛОГІЯ.....	110
ЛІТЕРАТУРА	118

ВСТУП

Цей посібник розроблено з урахуванням сучасних викликів, з якими стикається політична наука в умовах глобалізації та швидких технологічних змін. Він покликаний не лише надати здобувачам вищої освіти теоретичні знання, але й розвинути їхні аналітичні навички та критичне мислення, необхідні для розуміння й інтерпретації складних політичних явищ сучасного світу. У межах курсу є можливість глибоко вивчити ключові аспекти політичної науки, зокрема порівняльний аналіз моделей політичних систем, функціональний аналіз політичних процесів, інноваційні теоретичні концепції, критичний аналіз наявних підходів.

Посібник побудовано за єдиною структурною схемою, яка застосовується до кожної теми курсу. Основні принципи кожної теорії представлені через фундаментальні положення та ключові ідеї, що надає чітке розуміння теоретичних засад, на яких базується подальший аналіз. Ключові поняття розкривають значення основних термінів та концептів, які необхідні для повноцінного розуміння теми для розвитку професійного понятійного апарату. Критичний підхід до кожної теорії демонструє чітке явлення, що кожен політичний процес потребує певних інструментів вимірювання і не може бути універсального механізму аналізу.

У посібнику також надано приклади застосування кожного теоретичного підходу аналізу реальних політичних процесів та явищ, що демонструє практичну цінність знання кожної теоретичної концепції. Для розуміння та закріплення отриманих знань, а також перевірки на практиці, як діє кожна теорія, надано завдання для перевірки отриманої інформації. Ці завдання включають case studies, аналітичні есе, порівняльні дослідження тощо. Кожен розділ завершується чітко визначеними критеріями оцінювання, що дає змогу розуміти вимоги до виконання завдань та самостійно оцінювати рівень власної підготовки.

Посібник спрямований на формування фахівців, які зможуть не лише аналізувати наявні політичні реалії, але й прогнозувати майбутні тенденції та розробляти інноваційні підходи до вирішення глобальних політичних проблем.

Тема 1. НЕОІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ

Неоінституціоналізм – це підхід до вивчення політики, що акцентує на ролі соціальних та політичних інститутів у політичному процесі. Цей напрям розвинувся в 70–80-ті рр. ХХ століття, коли почало посилюватися державне втручання в економіку, централізувався фінансовий капітал і диверсифікувалася соціальна структура.

1. Основні принципи

Неоінституціоналізм відрізняється від біхевіоризму, який зосереджувався на емпіричності і часто ігнорував роль політичних цінностей. Основні постулати неоінституціоналізму, сформульовані Дж. Марчем та Й. Олсеном у статті «Новий інституціоналізм: організаційні чинники у політичному житті» (1984), включають таке:

- політичні інститути та держава є творцями політики, а особи, які займають ці посади, мають власні інтереси;
- інститути впливають на політичну поведінку, встановлюючи межі індивідуального вибору;
- громадяни усвідомлюють політичні цілі в контексті інституційного середовища.

Неоінституціоналізм інтегрує положення старого інституціоналізму та біхевіоризму, надаючи однакову важливість як поведінці, так і інститутам.

Головним постулатом цього напрямку є теза про залежність суспільного розвитку від початкового інституційного вибору, який політичні актори здійснюють у «критичні моменти». Цей вибір може бути нормативного або структурного характеру і має глибокий вплив на подальші рішення. Відповідно формується певна траєкторія розвитку, відома як «стежка залежності», введена Д. Нортом.

Інститути визначаються як формальні та неформальні процедури, шаблони, норми, угоди, які глибоко укорінені в організаційній структурі політичної системи. Теоретики історичного інституціоналізму, як-от С. Стейнмо, Ф. Лонгстрет, К. Телен, П. Холл, Ч. Тіллі, Т. Скокпол, підкреслюють, що інститути не лише формують політичні процеси, але й впливають на соціальний розвиток суспільства.

Неоінституціоналізм раціонального вибору – це напрям, який базується на застосуванні економічної теорії раціонального вибору до вивчення політики. Цей підхід виник у 1960–1970-х роках, його основні представники – Дж. Б'юкенен, Е. Даунс, М. Олсон, Г. Саймон.

Інститути не лише регулюють поведінку, але й формують цінності та ідентичності акторів. Також інститути є системами взаємопов'язаних формальних і неформальних правил, які підтримують стабільність у суспільстві. Вони встановлюють правила гри, якими політичні актори повинні керуватися, що зумовлює їхню поведінку. Поведінка політичних акторів залежить від їхнього місця в інституті, а не лише від їхніх особистих інтересів. Так інститути підтримуються зсередини, затверджуються ззовні і кодуються у правилах і практиках. Це означає, що вони не можуть бути змінені довільно (Дж. Марч та Й. Олсен).

Розподіл інститутів на когнітивні, нормативні та регуляторні елементи був запроваджений у роботах Дугласа Норта. Він підкреслив, що інститути не лише формують правила гри, а й включають в себе різні соціальні та культурні аспекти, що визначають, як індивіди та групи діють у політичному та економічному середовищі.

2. Поняття

Центральним поняттям неоінституціоналізму є інститут (інституція). Дуглас Норт визначає інституції як «правила гри» у суспільстві, що організують взаємини між людьми. Інституції включають формальні правила (закони, конституції) та неформальні обмеження (традиції, звичаї).

Функції інститутів за Нортом:

- координація соціальних взаємодій;

- зменшення невизначеності в політичних процесах;
- сприяння ефективному використанню ресурсів.

Неоінституціоналізм також визнає важливість неформальних інститутів, які можуть мати вплив на легітимність формальних інститутів.

- Теорія ресурсної мобілізації Ч. Тіллі

Чарльз Тіллі у своїх працях сформулював теорію ресурсної мобілізації, в якій розглядає державу як арену конфліктів соціальних сил. Він розрізняє політичну модель, що включає уряд і групи, які висувують вимоги, та мобілізаційну модель, що враховує внутрішньогрупові інтереси та рівень мобілізації.

- Концепція автономії держави Т. Скокпол

Теда Скокпол підкреслює, що, хоча суспільство впливає на державу, остання має автономні можливості для формування соціально-політичних процесів. Її концепція автономії держави вказує на те, що держава може використовувати ресурси, вилучені у населення, для підтримки своїх інститутів.

- Концепція обмеженої раціональності Г. Саймона

Г. Саймон у своїй праці «Модель людини» (1957) висунув концепцію «обмеженої раціональності», яка підкреслює, що управлінець прагне до задовільного, а не оптимального рішення, яке підлягає впливу переконань і традицій.

Прихильники неоінституціоналізму раціонального вибору вважають політичних акторів не групами, а індивідами. Вони пояснюють політичну поведінку прагненням максимізації вигоди. Політика розглядається як обмін діями індивідів. Спільні інтереси в політиці тлумачаться як наслідок взаємодії індивідуальних інтересів, що утворюють рівновагу (еквілібріум).

- Інститути – це формальні та неформальні правила, норми та організації, які структурують соціальні взаємодії. Між різними інститутами та акторами існують взаємозв'язки, які впливають на їх функціонування.

3. Критика

Неоінституціоналізм зазнає критики з кількох причин:

- Обмежена увага до динаміки розвитку: деякі критики вважають, що неоінституціоналізм недостатньо враховує зміни в суспільстві. Акцент на стабільності інститутів може призвести до недооцінки швидких змін у політичному середовищі та впливу на інституційні структури.
- Складність у використанні кількісних методів: неоінституціоналізм зазвичай тяжіє до якісних досліджень, що ускладнює кількісні аналізи.

- Відсутність чітких концепцій для неформальних інститутів: хоча визнання неформальних інститутів є важливою характеристикою цього підходу, їх роль недостатньо досліджена. Критики вказують на те, що неінституціоналізм може надто спростити різноманіття інститутів і їх функції, не враховуючи їх динамічність і контекстуальність.

- Недостатня увага до агентів: неінституціоналізм часто акцентує на інституціях, проте критики зазначають, що він недостатньо враховує роль окремих акторів і їх дій у формуванні політичних процесів та політичних інститутів.

- Відсутність прогнозування: неінституціоналізм може бути недостатньо інформативним для прогнозування політичних змін, оскільки зосереджується на описі інститутів, а не на механізмах їхньої еволюції.

4. Застосування

1. Модель «принципал – агент»

Модель «принципал – агент» описує ситуацію, в якій одна сторона (принципал) делегує повноваження іншій стороні (агенту) діяти від її імені. Ця модель ілюструє відносини між інститутами (принципалом) та громадянами (агентами). Громадянин делегує владу державі, але державні чиновники керуються власними інтересами, що вимагає механізмів контролю.

2. Вибори та голосування

Виборчі системи можуть бути проаналізовані через призму раціонального вибору, де виборці оцінюють кандидатів на основі їх здатності максимізувати суспільні блага. Виборці вирішують, за кого голосувати, з огляду на інтереси.

3. Політичні коаліції

Формування політичних коаліцій може бути розглянуте як результат взаємодії індивідуальних інтересів. Політики об'єднуються для досягнення спільних цілей, оцінюючи вигоди та витрати від співпраці.

4. Регулювання та інститути

Створення інститутів, як-от виборчі комісії або антикорупційні організації, може бути результатом бажання політичних акторів зменшити транзакційні витрати і забезпечити стабільність у політичному середовищі.

5. Прийняття рішень у кризових ситуаціях

Під час економічних або політичних криз уряди можуть приймати рішення, ґрунтуючись на оцінці вигод і витрат. Наприклад, рішення про фінансування соціальних програм може бути обумовлене спробами максимізувати підтримку виборців.

6. Реформи та зміни в законодавстві

Реформи можуть бути ініційовані, коли політичні актори вважають, що зміни у законодавстві сприятимуть досягненню їхніх інтересів. Наприклад, зміни в податковій політиці можуть бути результатом впливу бізнес-інтересів.

5. Завдання

Завдання 1. Есе

Напишіть есе на тему «Роль неоінституціоналізму у розумінні сучасних політичних процесів». У вашому есе розгляньте такі аспекти:

1. Основні принципи неоінституціоналізму.
2. Відмінності між неоінституціоналізмом та біхевіоризмом.
3. Концепція «стежки залежності» та її значення для політичного аналізу.
4. Вплив формальних та неформальних інститутів на політичну поведінку.
5. Критика неоінституціоналізму та можливі відповіді на неї.

Обсяг есе: 1 000–1 200 слів.

Завдання 2. Порівняльний аналіз

Проведіть порівняльний аналіз двох напрямів неоінституціоналізму: історичного інституціоналізму та неоінституціоналізму раціонального вибору. Розгляньте такі аспекти:

1. Основні представники кожного напрямку.
2. Ключові концепції та ідеї.
3. Методологічні підходи.
4. Погляди на роль інститутів у політичному процесі.
5. Сильні та слабкі сторони кожного підходу.

Представте результати вашого аналізу у вигляді порівняльної таблиці та короткого текстового пояснення (300–400 слів).

Завдання 3. Кейс-стаді

Оберіть конкретний політичний інститут в Україні (наприклад, парламент, виборча система, судова система) та проаналізуйте його з погляду неоінституціоналізму. Розгляньте такі питання:

1. Як цей інститут впливає на поведінку політичних акторів?
2. Які формальні та неформальні правила регулюють його діяльність?
3. Як цей інститут взаємодіє з іншими політичними інститутами?
4. Чи можна застосувати концепцію «стежки залежності» до розвитку цього інституту?

5. Які реформи цього інституту можна запропонувати з погляду неоінституціоналізму?

Обсяг аналізу: 800–1 000 слів.

Завдання 4. Дискусія

Дискусія на тему «Неоінституціоналізм vs. Біхевіоризм: який підхід краще пояснює сучасні політичні процеси?». Кожна команда буде захищати один з підходів. Підготуйте аргументи на користь вашої позиції, використовуючи конкретні приклади з сучасної політики.

Тривалість дискусії: 30–40 хвилин.

Завдання 5. Аналіз концепцій

Проаналізуйте вказані концепції неоінституціоналізму та наведіть конкретні приклади їх застосування у політичному аналізі:

1. Теорія ресурсної мобілізації Ч. Тіллі.
2. Концепція автономії держави Т. Скокпол.
3. Концепція обмеженої раціональності Г. Саймона.
4. Модель «принципал – агент».

Для кожної концепції надайте короткий опис (50–100 слів) та конкретний приклад її застосування в аналізі політичних процесів (100–150 слів).

Завдання 6. Презентація

Підготуйте презентацію на тему «Неоінституціоналізм та аналіз політичних реформ». У презентації розкрийте такі питання:

1. Як неоінституціоналізм пояснює процес політичних реформ?
 2. Які фактори впливають на успішність реформ з погляду неоінституціоналізму?
 3. Роль формальних та неформальних інститутів у процесі реформ.
 4. Концепція «критичних моментів» та її значення для аналізу реформ.
 5. Приклади успішних та невдалих реформ з погляду неоінституціоналізму.
- Тривалість презентації: 10–15 хвилин, 10–12 слайдів.

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Есе

1. Зміст та аргументація (4 бали):

- повнота розкриття теми (0–1);
- глибина аналізу кожного аспекту (0–2);
- логічність та послідовність аргументації (0–1).

2. Структура та організація (2 бали):
 - чітка структура есе (0–1);
 - зв'язність та плавність переходів між ідеями (0–1).
3. Критичне мислення (2 бали):
 - оригінальність ідей та аналізу (0–1);
 - здатність оцінювати різні позиції (0–1).
4. Використання джерел (1 бал):
 - релевантність та різноманітність джерел, правильне цитування (0–1).
5. Мова та стиль (1 бал):
 - грамотність, академічний стиль, дотримання обсягу (0–1).

Завдання 2. Порівняльний аналіз

1. Зміст порівняльної таблиці (4 бали):
 - повнота охоплення всіх аспектів (0–2);
 - точність інформації та чіткість порівнянь (0–2).
2. Текстова пояснення (4 бали):
 - глибина аналізу та синтез інформації (0–2);
 - логічність висновків (0–2).
3. Структура та організація (1 бал):
 - чітка структура таблиці та логічність пояснення (0–1).
4. Мова та стиль (1 бал):
 - грамотність, академічний стиль, дотримання обсягу (0–1).

Завдання 3. Кейс-стаді

1. Аналіз інституту (5 балів):
 - глибина аналізу впливу на політичних акторів (0–2);
 - розуміння формальних та неформальних правил (0–1);
 - аналіз взаємодії з іншими інститутами (0–1);
 - застосування концепції «стежки залежності» (0–1).
2. Пропозиції щодо реформ (2 бали):
 - обґрунтованість та інноваційність пропозицій (0–2).
3. Використання теорії неоінституціоналізму (2 бали):
 - правильне застосування концепцій (0–2).
4. Структура, організація, мова та стиль (1 бал):
 - логічна структура, грамотність, дотримання обсягу (0–1).

Завдання 4. Дискусія

1. Підготовка (3 бали):

- глибина розуміння обраного підходу (0–2);
- різноманітність та релевантність аргументів (0–1).

2. Презентація аргументів (3 бали):

- чіткість та переконливість аргументації (0–2);
- використання конкретних прикладів (0–1).

3. Участь у дебатах (3 бали):

- здатність відповідати на контраргументи (0–2);
- вміння ставити критичні запитання опонентам (0–1).

4. Командна робота (1 бал):

- координація та рівномірність участі (0–1).

Завдання 5. Аналіз концепцій

Максимальна оцінка – 10 балів (по 2 бали на кожну концепцію).

1. Опис концепції (1 бал):

- точність та повнота опису (0–1).

2. Приклад застосування (1 бал):

- релевантність прикладу та глибина аналізу (0–1).

Завдання 6. Презентація

1. Зміст (4 бали):

- повнота розкриття теми (0–2);
- глибина аналізу та релевантність прикладів (0–2).

2. Структура та організація (2 бали):

- логічна послідовність та чіткість інформації (0–2).

3. Візуальне оформлення (1 бал):

- якість дизайну та використання візуальних елементів (0–1).

4. Презентаційні навички (2 бали):

- чіткість мовлення та вміння відповідати на запитання (0–2).

5. Дотримання часових меж (1 бал):

- презентація вкладається у відведений час (0–1).

Тема 2. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ

Феноменологія акцентує на особистісному досвіді та його впливі на формування соціальних дій. Вона вивчає роль і значення соціально-політичних процесів як основи соціальної дії. Згідно з феноменологічним підходом, важливо зрозуміти, як індивіди сприймають світ і надають йому значення.

1. Основні принципи

Це поняття підкреслює, що реальність сприймається через призму індивідуального досвіду. Свідомість завжди спрямована на об'єкт, як і кожна дія свідомості має об'єкт.

- Життєсвіт: кожен індивід має свій життєсвіт – простір очевидних смислів, які формуються через досвід. А. Шюц виділяє кілька «світів»:

- 1) світ ближнього довкілля (Umwelt) – найтісніші соціальні зв'язки;
- 2) світ сучасників (Mitwelt) – загальний темпоральний вимір, де формуються політичні погляди;
- 3) світ попередників (Vorwelt);
- 4) світ нащадків (Folgewelt) – культурні та історичні аспекти взаємодії.

- Суб'єктивний досвід: переживання політичної події може залежати від особистого досвіду.

- Феноменологія інтерсуб'єктивного життєвіття (ФІЖ) – підхід, що вивчає, як індивіди взаємодіють у своїх повсякденних життєвих ситуаціях. ФІЖ використовує специфічний категоріально-понятійний апарат для пояснення соціальних явищ.

Альфред Шюц (1899–1959) вплинув на розвиток феноменології як філософського підходу, трансформуючи його у важливий інструмент для суспільствознавчих дисциплін. Карл Шмітт (1888–1985) розглядає ключові питання політичної науки, зокрема, природу суверенітету та роль держави. Політична феноменологія, зосереджена на вивченні політичного актора, постулює, що політичні дії набувають смислу через контекст.

Стівен Кровелл («Смерть сусідів» (1997), «Гностична феноменологія: Ойген Фінк і критика трансцендентального розуму» (2001), «Гуссерль, Гайдеггер і простір значень» (2001), вивчаючи питання політичного актора, розробляє кілька основних принципів:

- Визначення політичного актора: політичний актор відрізняється від морального актора тим, що його дії не мають чітких координат правильності. Політичний актор діє в контексті невизначеності, де визначення політичного блага може бути суб'єктивним і помилковим.

- Контекстуальність дій: на відміну від морального актора, який діє з уявленнями про абсолютні істини, політичний актор завжди враховує соціальний контекст, у якому він діє. Це включає соціальні конвенції та інституції, які формують його вибір.

- Необхідність дії: Кровелл підкреслює, що єдиним імперативом політичного актора є необхідність діяти, що створює умови для постійного вибору і протистояння з іншими акторами.

2. Поняття

Феноменологія, як підхід, має глибокі корені у філософії. Першими представниками цього напрямку були Едмунд Гуссерль, Мартін Гайдеггер, Жан-Поль Сартр та інші. Гуссерль, зокрема, наголошував на важливості дослідження свідомості як основи всіх знань.

Ключові поняття:

- Ноєми та ноєзис: Гуссерль визначив об'єкти усвідомлення як ноєми (думки), а процес їх усвідомлення – як ноєзис. Ці поняття допомагають зрозуміти, як свідомість інтерпретує реальність.

- Смислопокладання: люди надають значення своїм діям, що впливає на їх соціальну поведінку. Наприклад, соціальна інтеракція може бути впливовою в контексті міжетнічної ворожнечі, коли історичний досвід формує колективні уявлення.

Основний принцип К. Шмітта полягає в розрізненні між політикою (нім. die Politik) та політичним (нім. das Politische). Політика є звичним процесом боротьби за владу, тоді як політичне визначається через розрізнення друга і ворога.

Ерік Фьогелін вводить поняття «гностицизму», яке охоплює ідеї, що розглядають історію як процес, наділений чіткою метою, і що має свої етапи. Він критикує «гностичні» системи за їх претензію на всезнання, заявляючи, що вони підміняють пошук істини політичними догмами.

3. Критика

Феноменологія зазнала критики з боку різних філософських традицій. Серед основних аргументів:

- Гетерогенність підходу: феноменологія є різноманітною і часто суперечливою, що ускладнює її застосування в суспільствознавстві.
- Суперечності між представниками: наприклад, Гайдеггер критикував Гуссерля за надмірну увагу до індивідуальної свідомості, стверджуючи, що інтенціональність є загальною характеристикою буття.
- Виключення об'єктивності: деякі критики вважають, що акцент на суб'єктивному досвіді може призвести до ігнорування об'єктивних соціальних структур і факторів, які впливають на людську поведінку.

Оскільки феноменологічні дослідження часто фокусуються на індивідуальних переживаннях, їх результати можуть бути важкими та незрозумілими для інтерпретації та комунікації в політичних дискусіях.

4. Застосування

1. Політичний протест

Дослідження причин, чому громадяни виходять на протести, може включати аналіз їхніх особистих переживань і смислів, які вони надають своїм діям.

2. Міжетнічна ворожнеча

Феноменологічний підхід може допомогти зрозуміти, як історичний досвід та пам'ять впливають на ідентичність груп і їх взаємодію.

3. Міграційна політика

Дії політичних акторів у контексті кризи біженців демонструють складність прийняття рішень. Вибір між гуманітарними зобов'язаннями та національною

безпекою і економічними наслідками є ілюстрацією політичного актора, що діє в умовах невизначеності.

4. Міжнародні відносини

Конфлікти між державами, наприклад, Друга світова війна, ілюструють, що міжнародна політика завжди пов'язана з формуванням ворогів, що підтверджує аргументи Шмітта.

5. Завдання

Завдання 1. Есе

Напишіть есе на тему «Застосування феноменологічного підходу в аналізі сучасних політичних процесів». У вашому есе розгляньте такі аспекти:

1. Основні принципи феноменології та їх релевантність для політичної науки.
 2. Концепція «життєсвіту» А. Шюца та її застосування в аналізі політичної поведінки.
 3. Роль суб'єктивного досвіду у формуванні політичних поглядів та дій.
 4. Приклад застосування феноменологічного підходу до аналізу конкретного політичного явища (наприклад, політичного протесту або виборчої кампанії).
 5. Критика феноменологічного підходу та можливі відповіді на неї.
- Обсяг есе: 1 000–1 200 слів.

Завдання 2. Аналіз кейсу

Оберіть конкретну політичну подію (наприклад, масовий протест, референдум, або значущу політичну промову) та проаналізуйте її з погляду феноменологічного підходу. Розгляньте такі аспекти:

1. Як різні учасники події сприймають та інтерпретують її?
 2. Яку роль відіграє особистий та колективний досвід у формуванні цих інтерпретацій?
 3. Як концепція «життєсвіту» А. Шюца може допомогти зрозуміти мотивації та дії учасників?
 4. Як ця подія впливає на «смислопокладання» учасників та спостерігачів?
 5. Які висновки можна зробити щодо ролі суб'єктивного досвіду в політичних процесах на основі цього аналізу?
- Обсяг аналізу: 800–1 000 слів.

Завдання 3. Порівняльний аналіз

Проведіть порівняльний аналіз феноменологічного підходу та іншого теоретичного підходу в політичній науці (наприклад, біхевіоризму, інституціоналізму або теорії раціонального вибору). Розгляньте такі аспекти:

1. Основні принципи та концепції кожного підходу.
2. Методологічні відмінності.
3. Сильні та слабкі сторони кожного підходу у вивченні політичних явищ.
4. Можливості синтезу або взаємодоповнення цих підходів.
5. Приклади застосування обох підходів до аналізу конкретного політичного феномену.

Представте результати вашого аналізу у вигляді порівняльної таблиці та короткого текстового пояснення (400–500 слів).

Завдання 4. Презентація

Підготуйте презентацію на тему «Феноменологія політичного актора за Стівеном Кровеллом». У презентації висвітліть такі питання:

1. Основні принципи визначення політичного актора за Кровеллом.
2. Відмінності між політичним та моральним актором.
3. Роль контексту в діях політичного актора.
4. Концепція необхідності дії в політичній феноменології.
5. Приклади застосування цієї теорії до аналізу дій конкретних політичних лідерів.

Тривалість презентації: 10–12 хвилин, 8–10 слайдів.

Завдання 5. Дискусія

Організуйте групову дискусію на тему «Феноменологія vs. об'єктивізм: який підхід більш продуктивний для розуміння політичних процесів?». Розділіть групу на дві команди, кожна з яких буде захищати один з підходів. Підготуйте аргументи на користь вашої позиції, використовуючи конкретні приклади з сучасної політики.

Тривалість дискусії: 30–40 хвилин.

Завдання 6. Аналіз тексту

Прочитайте уривок з роботи Карла Шмітта «Поняття політичного» та проаналізуйте його з погляду феноменологічного підходу. Розгляньте такі питання:

1. Як Шмітт визначає «політичне»?
2. Яку роль відіграє розрізнення «друг – ворог» у його концепції?
3. Як ця концепція співвідноситься з феноменологічним розумінням суб'єктивного досвіду?
4. Які приклади з сучасної політики можуть ілюструвати ідеї Шмітта?
5. Які критичні зауваження можна висловити щодо цієї концепції з позиції феноменології?

Обсяг аналізу: 600–800 слів.

Ці завдання допоможуть студентам глибше зрозуміти концепції феноменології та навчитися застосовувати їх для аналізу реальних політичних процесів.

6. Критерії оцінювання

Для кожного завдання:

- загальна оцінка: сума балів за всіма критеріями (максимум 10 балів);
- половинні бали (наприклад, 1,5) можуть бути присвоєні, якщо робота частково відповідає вищому критерію;
- найбільш якісні роботи можуть отримати додатковий бал за інноваційність або глибину аналізу, але загальна оцінка не може перевищувати 10 балів.

Завдання 1. Есе

- 1) розуміння основних принципів феноменології (0–2 бали);
- 2) аналіз концепції «життєсвіту» А. Шюца (0–2 бали);
- 3) обговорення ролі суб'єктивного досвіду (0–2 бали);
- 4) якість прикладу застосування феноменологічного підходу (0–2 бали);
- 5) критичний аналіз та відповіді на критику (0–2 бали).

Завдання 2. Аналіз кейсу

- 1) вибір та опис релевантної політичної події (0–2 бали);
- 2) аналіз сприйняття події різними учасниками (0–2 бали);
- 3) застосування концепції «життєсвіту» Шюца (0–2 бали);
- 4) аналіз процесу «смыслопокладання» (0–2 бали);
- 5) якість висновків щодо ролі суб'єктивного досвіду (0–2 бали).

Завдання 3. Порівняльний аналіз

- 1) розуміння принципів обох підходів (0–2 бали);
- 2) якість порівняння методологічних відмінностей (0–2 бали);
- 3) аналіз сильних та слабких сторін підходів (0–2 бали);
- 4) обговорення можливостей синтезу підходів (0–2 бали);
- 5) якість прикладів застосування обох підходів (0–2 бали).

Завдання 4. Презентація

- 1) розуміння принципів Кровелла щодо політичного актора (0–2 бали);
- 2) аналіз відмінностей між політичним та моральним актором (0–2 бали);
- 3) обговорення ролі контексту в діях політичного актора (0–2 бали);
- 4) пояснення концепції необхідності дії (0–2 бали);
- 5) якість прикладів застосування теорії (0–2 бали).

Завдання 5. Дискусія

- 1) розуміння ключових аргументів обох сторін (0–2 бали);
- 2) якість підготовлених аргументів (0–2 бали);
- 3) використання конкретних прикладів із сучасної політики (0–2 бали);
- 4) активність участі в дискусії (0–2 бали);
- 5) здатність відповідати на контраргументи (0–2 бали).

Завдання 6. Аналіз тексту

- 1) розуміння визначення «політичного» за Шміттом (0–2 бали);
- 2) аналіз концепції «друг – ворог» (0–2 бали);
- 3) зв'язок з феноменологічним розумінням суб'єктивного досвіду (0–2 бали);
- 4) якість прикладів з сучасної політики (0–2 бали);
- 5) критичний аналіз концепції Шмітта (0–2 бали).

Тема 3. СИМВОЛІЧНИЙ ІНТЕРАКЦІОНІЗМ

Символічний інтеракціонізм фокусується на соціальних взаємодіях у їх символічному змісті. Соціальна взаємодія не є прямим обміном («стимул – реакція»), а відбувається через символічні засоби. Зокрема, мова виконує роль основного символічного «медіуму», через який учасники взаємодії наділяють свої дії значеннями.

1. Основні принципи

Основний акцент – на тому, що індивіди обмінюються символами, які мають значення для учасників комунікації. Значення символів залежить від попереднього досвіду індивідів, тому важливо, щоб учасники спілкування мали узгоджене розуміння символів. Мова є символічним інструментом соціальної взаємодії, оскільки вона дає змогу передавати складні ідеї та емоції, організуючи досвід людей.

Свідомість у людей формується через взаємодію в соціальних групах. Це означає, що особистісне «Я» виникає в контексті соціальних відносин. Усі соціальні явища є результатом комунікації та взаємодії між індивідами, а не існують

у вакуумі. Це вказує на динамічний характер суспільства, яке постійно конструюється через дії людей. Звідси індивіди приймають соціальні ролі, через які інтерпретують і доносять значення символів та жестів, що забезпечує взаєморозуміння в комунікації.

- **Інтерсуб'єктність соціального світу:** соціальні відносини формуються в процесі взаємодії, де кожен індивід адаптує свою поведінку до інших. Це означає, що соціальний світ є результатом постійних переговорів і компромісів між людьми.

Герберт Блумер розглядав у соціальній психології дії на основі значень, коли люди діють згідно зі значеннями, які вони надають об'єктам і подіям. Це означає, що значення не є фіксованими, а розвиваються під час соціальної взаємодії.

Значення є результатом інтерпретацій, які відбуваються в процесі взаємодії. Це підкреслює важливість комунікації у формуванні соціальних реалій. Люди діють на основі значень, наданих предметам і подіям.

Соціальна взаємодія на основі символів породжує соціальну драматургію, яку розвинув Ервін Гофман. Він ввів поняття «фасад» (front) для опису зовнішніх виражальних засобів, які актори використовують під час виконання своїх ролей. Соціальне життя функціонує за принципами гри, де люди виступають у ролях. Вони використовують сигнальні засоби, як-от зовнішній вигляд, поведінка та вербальні заяви, щоб сформувати образ про себе.

Томатс Шібутані, американський соціолог і соціальний психолог, стверджує, що комунікація полегшує пристосування поведінки учасників і забезпечує координацію дій. Комунікація розглядається як обмін, що дає змогу групі досягати складніших цілей.

2. Поняття

Герберт Блумер розглядає особистість як об'єкт постійних змін, де імпульсивне та рефлексивне «Я» взаємодіють. Він виділяє два рівні взаємодії:

- **Символічний рівень:** властивий лише людині, де інтерпретації і значення мають ключове значення.

- **Несимволічний рівень:** властивий усім живим істотам, де реакції на зовнішні стимули є більш інстинктивними.

- **Соціальні символи:** це знаки, які виконують роль засобів передачі значень. Соціальні символи допомагають індивідам визначити свої дії відповідно до соціальних норм і зразків поведінки.

- **Концепція «дзеркального Я»:** Чарлз Хортон Кулі описав, як індивіди сприймають свої власні дії та самосвідомість через реакції інших. Люди формують своє уявлення про себе, спостерігаючи за тим, як їх сприймають інші. Кулі вважає,

що індивідуальне «Я» набуває соціального значення лише через комунікацію. Джордж Герберт Мід, американський соціолог та філософ, розглядає «Я» як рефлексію поведінки інших людей. Це вказує на те, що особистість формує своє уявлення про себе через реакції оточуючих.

Томас Шібутані розвиває концепцію соціального контролю та визначає групу як динамічну одиницю, що діє як єдине ціле, підкреслюючи активну роль кожного індивіда. Групова дія формується зусиллями учасників, які мають власні мотиви, але спільно прагнуть досягнення певної мети. У середині групи встановлюється система норм і санкцій, яка регулює поведінку членів групи, забезпечуючи дотримання соціальних стандартів, що формує як спільну картину світу, так і соціальний контроль кожного учасника групи.

3. Критика

Символічний інтеракціонізм, хоча й має багато переваг, також підлягає критиці:

- Обмеженість ролі: прихильники рольового інтеракціонізму підкреслюють, що жорсткі межі соціальних ролей можуть обмежувати індивідуальність і свободу суб'єктів у соціальній взаємодії.
- Узагальненість: надто спрощуються складні соціальні процеси, зосереджуючись на інтерперсональних комунікаціях, а не на структурних аспектах суспільства.
- Обмеженість у поясненні соціальних змін: концепція символічної інтеракції може не надати достатньо пояснень для великих соціальних змін або криз, які потребують більш комплексного аналізу.
- Недостатня увага до структурних факторів: теорія акцентує на індивідуальних взаємодіях, але не враховує вплив соціальних структур та інститутів на формування особистості.

4. Застосування

1. Аналіз публічних виступів

У виступах політиків, коли спікери використовують одні й ті самі терміни, надаючи їм однакове або різне значення. Наприклад, слово «свобода» може мати різні значення залежно від культурного контексту.

2. Політична комунікація

У процесі обговорення важливих політичних питань, як-от політичні вибори, індивіди реагують на думки інших, формуючи своє ставлення на основі соціаль-

них ролей. Це ілюструє, як політична драматургія впливає на особистісне сприйняття та політичний вибір.

3. Соціальні мережі

Користувачі соціальних мереж створюють «фасад» у своїх профілях, використовуючи певні сигнали для формування образу свого «Я». Через реакції інших користувачів можлива як корекція власного уявлення, так і вплив через сконструйовану соціальну роль на уявлення інших «про себе» та «про них».

5. Завдання

Завдання 1. Аналіз політичного дискурсу

Оберіть публічний виступ відомого політика (наприклад, інавгураційна промова президента або виступ на міжнародному форумі). Проаналізуйте цей виступ з погляду символічного інтеракціонізму, звертаючи увагу на:

- 1) використання символів та їх значення;
- 2) як політик конструює свою соціальну роль;
- 3) способи, якими промовець намагається вплинути на інтерпретацію аудиторією ключових понять.

Напишіть есе обсягом 1 000–1 500 слів, використовуючи конкретні приклади з промови.

Завдання 2. Рольова гра «Політичні переговори»

Розділіться на групи по 4–5 осіб. Кожна група отримує сценарій політичних переговорів (наприклад, переговори щодо торгової угоди між двома країнами). Кожен учасник отримує конкретну роль (наприклад, президент, міністр економіки, опозиційний лідер).

Проведіть 20-хвилинні «переговори», намагаючись дотримуватися своєї ролі. Після цього напишіть індивідуальний звіт (500–700 слів), аналізуючи:

1. Як ви конструювали свою роль?
2. Які символи та жести ви використовували?
3. Як ви інтерпретували дії інших учасників?
4. Як змінювалося ваше розуміння ситуації в процесі взаємодії?

Завдання 3. Аналіз політичної кампанії в соціальних мережах

Оберіть політичну партію або кандидата та проаналізуйте їх присутність у соціальних мережах (Facebook, Twitter, Instagram) протягом останнього місяця. Напишіть звіт (1 200–1 500 слів), розглядаючи:

1. Як конструюється «фасад» політика / партії в соціальних мережах?
2. Які символи та образи використовуються для створення певного іміджу?

3. Як відбувається взаємодія з аудиторією та яка роль надається прихильникам?

4. Як змінюється комунікаційна стратегія залежно від реакції аудиторії?

Завдання 4. Дослідження політичної соціалізації

Проведіть інтерв'ю з 3–5 людьми різного віку про їхній досвід політичної соціалізації. Запитайте про ключові моменти, які вплинули на формування їхніх політичних поглядів. На основі цих інтерв'ю напишіть аналітичний звіт (1 000–1 200 слів), розглядаючи:

- 1) роль символічної інтеракції у формуванні політичних поглядів;
- 2) вплив різних соціальних груп на політичну соціалізацію;
- 3) як змінювалося розуміння політичних символів з часом;
- 4) роль «значущих інших» у формуванні політичної ідентичності.

Завдання 5. Критичний аналіз символічного інтеракціонізму в політології

Напишіть есе (1 500–2 000 слів), в якому ви критично оцінюєте застосування теорії символічного інтеракціонізму в політології. Розгляньте:

1. Сильні сторони цього підходу в аналізі політичних процесів.
2. Обмеження та недоліки символічного інтеракціонізму в поясненні політичних явищ.
3. Можливості синтезу символічного інтеракціонізму з іншими теоретичними підходами в політології.
4. Конкретні приклади, де символічний інтеракціонізм може бути особливо корисним або обмеженим у політичному аналізі.

Завдання 6. Політичний наратив і символи у візуальній культурі

Оберіть один приклад візуального об'єкта (плакат, відеоролик, фільмова сцена, обкладинка, соціальна реклама тощо), що має виразний політичний зміст. Проаналізуйте його з погляду символіки, структури наративу та очікуваної інтерпретації аудиторією. Результати оформіть у вигляді короткого есе (до 1 000 слів) або мультимедійної презентації (до 10 слайдів), що включає візуальний матеріал.

Завдання 7. Символічна політика у виборчих кампаніях

Оберіть приклад реальної виборчої кампанії (національної або місцевої, української або зарубіжної). Проаналізуйте, які символи, кольори, гасла або візуальні елементи були використані у кампанії, як вони впливали на емоційне сприйняття, які сенси закладалися у візуальний меседж. Поясніть, як це співвідноситься з підходами символічного інтеракціонізму. У роботі використовуйте як мінімум один візуальний приклад.

Формат подання: коротке аналітичне есе (до 1 000 слів) або мультимедійна презентація (до 10 слайдів).

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Аналіз політичного дискурсу

- 1) вибір та опис релевантного політичного виступу (0–2 бали);
- 2) аналіз використання символів та їх значень (0–2 бали);
- 3) розбір конструювання соціальної ролі політика (0–2 бали);
- 4) аналіз впливу на інтерпретацію аудиторією ключових понять (0–2 бали);
- 5) якість аргументації та використання конкретних прикладів (0–2 бали).

Завдання 2. Рольова гра «Політичні переговори»

- 1) активність участі в рольовій грі (0–2 бали);
- 2) аналіз конструювання власної ролі (0–2 бали);
- 3) опис використаних символів та жестів (0–2 бали);
- 4) аналіз інтерпретації дій інших учасників (0–2 бали);
- 5) рефлексія щодо зміни розуміння ситуації в процесі взаємодії (0–2 бали).

Завдання 3. Аналіз політичної кампанії в соціальних мережах

- 1) вибір та опис релевантної політичної кампанії (0–2 бали);
- 2) аналіз конструювання «фасаду» в соціальних мережах (0–2 бали);
- 3) розбір символів та образів, що використовуються (0–2 бали);
- 4) аналіз взаємодії з аудиторією та ролі прихильників (0–2 бали);
- 5) оцінка змін комунікаційної стратегії залежно від реакції аудиторії (0–2 бали).

Завдання 4. Дослідження політичної соціалізації

- 1) якість проведення інтерв'ю (різноманітність респондентів, глибина питань) (0–2 бали);
- 2) аналіз ролі символічної інтеракції у формуванні політичних поглядів (0–2 бали);
- 3) оцінка впливу різних соціальних груп на політичну соціалізацію (0–2 бали);
- 4) аналіз зміни розуміння політичних символів з часом (0–2 бали);
- 5) розбір ролі «значущих інших» у формуванні політичної ідентичності (0–2 бали).

Завдання 5. Критичний аналіз символічного інтеракціонізму в політології

- 1) аналіз сильних сторін підходу в політології (0–2 бали);
- 2) розбір обмежень та недоліків теорії в поясненні політичних явищ (0–2 бали);

- 3) оцінка можливостей синтезу з іншими теоретичними підходами (0–2 бали);
- 4) наведення конкретних прикладів застосування теорії (0–2 бали);
- 5) загальна якість аргументації та критичного аналізу (0–2 бали).

Завдання 6. Політичний наратив і символи у візуальній культурі

- 1) вибір прикладу з візуальної культури (фільм, реклама, плакат) з політичним змістом (0–2 бали);
- 2) аналіз символічного навантаження ключових образів (0–2 бали);
- 3) інтерпретація ролі наративу в політичному позиціонуванні (0–2 бали);
- 4) визначення цільової аудиторії та впливу на неї (0–2 бали);
- 5) якість аргументації та оформлення аналітичної частини (0–2 бали).

Завдання 7. Символічна політика у виборчих кампаніях

- 1) вибір прикладу з реальної виборчої кампанії (0–2 бали);
- 2) аналіз використання символів, кольорів, гасел (0–2 бали);
- 3) оцінка зв'язку між символами та емоційним впливом (0–2 бали);
- 4) розбір реакції цільової аудиторії (0–2 бали);
- 5) обґрунтованість висновків та зв'язок із теорією символічного інтеракціонізму (0–2 бали).

Тема 4. КОНСТРУКТИВІЗМ

Конструктивізм виходить з того, що існує безліч альтернативних поглядів на реальність, які можуть взаємодоповнювати один одного. Знання не є простим відображенням об'єктивної реальності, а конструюється суб'єктом. Людина активно формує свої уявлення про світ на основі власного досвіду.

1. Основні принципи

Конструктивісти акцентують на соціальному контексті, у якому формується реальність. Соціальна реальність є результатом взаємодії між людьми, їхніми уявленнями та культурними нормами.

Конструктивізм розвивається на основі ідей філософів, як-от Е. фон Глазерсфельд, Джамбатіста Віко, Джордж Берклі, Іммануїл Кант. Ці вчені підкреслювали, що знання є результатом активності суб'єкта, а не пасивного сприйняття реальності.

Радикальний конструктивізм, представлений Ернстом фон Глазерсфельдом, акцентує на тому, що знання існують лише в індивідуальних свідомостях, що може бути проілюстровано через індивідуальні уявлення про світ, які не завжди відповідають колективному розумінню.

Джордж Келлі у своїй теорії особистісних конструктів підкреслює, що люди використовують специфічні категорії для сприйняття світу. Наприклад, індивіди можуть мати різні уявлення про «успіх», що впливає на їхнє ставлення до життя та прийняття рішень.

Теорія соціального конструювання реальності, розроблена австро-американським соціологом Пітером Бергером та соціологом Томасом Лукманом, була сформульована в кінці 60-х рр. XX століття.

П'єр Бурдьє визначає структуралістський конструктивізм як синтез об'єктивних соціальних структур та суб'єктивних практик агентів. Він стверджує, що існують об'єктивні структури, які впливають на соціальні практики та уявлення, а також соціальна генеза, що формує ці структури. Бурдьє вводить поняття соціального капіталу, яке є ресурсами агента в різних соціальних структурах. Поля – це автономні сфери соціального життя, які визначаються специфічними механізмами формування капіталу і соціальними відносинами.

Соціальний конструктивізм за Нікласом Луманом передбачає, що реальність конструюється через комунікацію. Вона є основою соціальної системи і виступає як єдність розрізнення інформації, повідомлення та розуміння смислів. Отже, комунікація завжди є соціальною.

Конструктивізм підкреслює важливість ідей, символів та уявлень у формуванні політичних процесів і поведінки. Це включає вивчення того, як певні ідеї стають домінуючими і як вони впливають на політичні рішення. Знання і значення формуються через взаємодію між людьми. Це означає, що політичні актори спільно визначають, що є важливим і значущим у політичному контексті.

Політичні процеси і структури є динамічними і можуть змінюватися залежно від соціальних, культурних і історичних контекстів. Саме у контекстах відбуваються політичні взаємодії, враховуючи культурні, історичні та соціально-економічні фактори.

2. Поняття

Конструктивізм є філософським і теоретичним напрямом, що з'явився у XX столітті, і відображає культурні та соціальні зміни сучасності. Реальність, у тому числі і політична, може бути різною для різних груп людей, що підтверджує ідею про множинність систем знань.

- Епістемологічний конструктивізм: зазначає, що знання є не стільки відображенням об'єкта, скільки активною побудовою його образів у свідомості.
- Герменевтичний конструктивізм: заперечує незалежність реальності, вважаючи, що знання виникає через взаємодію суб'єкта і об'єкта.

- Дотеоретичне знання: Бергер і Лукман підкреслюють важливість повсякденного знання, яке формується в процесі соціальної взаємодії та впливає на наше сприйняття світу.

- Габітус – це система диспозицій, сформованих через досвід і соціалізацію агента. Він відображає, як соціальні структури втілюються в індивідуальному сприйнятті та поведінці. Габітус є важливим елементом у розумінні того, як індивіди взаємодіють із соціальним світом.

Габітуалізація: це процес рутини, в якому дії стають звичними. Наприклад, щоденне виконання певних ритуалів або традицій у сім'ї.

- Агент у конструктивістському дискурсі є активним учасником, який реалізує стратегії, мотивовані метою, але не завжди свідомо. Це відрізняє агента від суб'єкта, який розглядається лише як маріонетка структур.

- Диспозиції – схильності сприймати, діяти і мислити у певний спосіб. Вони формуються в процесі соціалізації і є стійкими, оскільки закріплені в особистому досвіді.

Реальність не є об'єктивною істотою, а формується в процесі соціальної взаємодії. Реальність є продуктом суспільної діяльності, в якій індивіди взаємодіють один з одним. Індивіди сприймають інших як представників певних типів (наприклад, «політик» або «бізнесмен») і взаємодіють з ними відповідно до цих типізацій.

Системний конструктивізм, розроблений Нікласом Луманом, є методологічним напрямом, який акцентує на соціальних системах як на самоорганізованих структурах.

- Аутопоезис: соціальні системи, здатні до самовідтворення своїх елементів через внутрішні операції. Це означає, що система генерує свої власні елементи і структури. Соціальні системи діють самостійно, базуючись на власних визначеннях і операціях. Вони не можуть вийти за межі своїх внутрішніх розрізень.

Політична реальність формується суб'єктами на основі їхньої когнітивної структури та повсякденного досвіду, що екстраполюється на політичні інститути. Політичний порядок формується не лише внаслідок діяльності інститутів, але і через уявлення про діяльність інститутів, що впливає на соціальні рефлексії. Робота Б. Андерсона «Уявні спільноти» підкреслює, що нація є уявленою спільнотою, сформованою новими соціальними інститутами.

3. Критика

Критика соціального конструкціонізму зосереджена на тому, що він може ігнорувати об'єктивні реалії, зосереджуючи увагу на суб'єктивних інтерпретаціях.

- Суб'єктивність знання: акцент на суб'єктивному конструюванні знання може призвести до відносності істини, релятивізму та втрати загальноприйнятих істин. Як соціальні конструкції змінюються з часом і як це впливає на інститути крізь призму індивідуального конструювання – це питання, яке потребує більшого дослідження.

- Недостатня увага до об'єктивної реальності: конструктивізм ігнорує значення об'єктивних фактів та реальностей, які впливають на політичні процеси. Не враховується вплив соціальних і політичних контекстів на процеси конструювання знання.

- Складність у застосуванні: конструктивістські підходи можуть бути складними для практичного застосування в соціальних дослідженнях через їх абстрактність. Труднощі в поясненні, як індивідуальні дії можуть одночасно формувати й бути сформованими колективними значеннями, ускладнюють операціоналізацію понять та побудову чітких аналітичних моделей у емпіричних дослідженнях. Взаємодія між соціальними структурами та агентами може бути не завжди очевидною і потребує додаткових досліджень.

4. Застосування

1. Соціальні рухи

Політичні та соціальні рухи формуються на основі спільних уявлень та цінностей, які учасники створюють у процесі взаємодії.

2. Політична культура

Культурні явища, як-от мова, традиції та норми, що репрезентуються у політичному просторі, є результатом соціального конструювання, де кожна культура має свої специфічні уявлення про реальність.

3. Габітуалізація

Політичні ритуали в різних культурах, які стають частиною повсякденного життя, впливають на знання про політику.

4. Політичне поле

Політичний простір можна досліджувати як політичне поле, у якому політичні сили виступають не як суб'єкти політики, а як агенти поля, та застосовують свій символічний капітал.

5. Масмедіа

Аналіз масмедіа з позиції конструювання реальності через вплив на сприйняття соціальних та політичних явищ.

6. Аналіз ідентичностей

Дослідження національних, етнічних, гендерних і культурних ідентичностей, їх формування та вплив на політичну поведінку. Як через мову, символи та риторику формуються політичні реалії та як вони залежать від ідентичності.

7. Міжнародні відносини

Аналіз того, як держави і міжнародні організації формують свої політики на основі спільних уявлень про безпеку, справедливість та інші глобальні питання. Дослідження причин і динаміки конфліктів, а також процесів примирення, які часто залежать від соціальних конструкцій і сприйнятів.

5. Завдання

Завдання 1. Есе

Есе на тему «Роль соціального конструктивізму у формуванні політичної реальності», в якому необхідно розкрити основні принципи соціального конструктивізму та їх застосування у політичній науці. Напишіть есе обсягом 1 000–1 200 слів.

1. Визначте та поясніть 3–4 основні принципи соціального конструктивізму.
2. Наведіть конкретні приклади застосування цих принципів у політичній науці.
3. Проаналізуйте як мінімум 2 способи впливу ідей, символів та уявлень на формування політичних процесів.
4. Наведіть 1–2 приклади того, як конструктивістський підхід змінює розуміння політичної поведінки.

Завдання 2. Аналіз концепції «уявних спільнот» Бенедикта Андерсона

Напишіть аналітичну роботу обсягом 800–1 000 слів про концепцію «уявних спільнот» Бенедикта Андерсона. Поясніть, як ця теорія пов'язана з формуванням національної ідентичності, та її вплив на сучасну політику.

1. Надайте основні положення концепції «уявних спільнот».
2. Визначте, як ця концепція пов'язана з конструктивізмом (наведіть мінімум 2 зв'язки).
3. Проаналізуйте роль цієї теорії у формуванні національної ідентичності.
4. Наведіть 2–3 приклади впливу концепції «уявних спільнот» на сучасну політику.

Завдання 3. Порівняльний аналіз підходів П'єра Бурдьє та Нікласа Лумана

Порівняйте підходи П'єра Бурдьє (структуралістський конструктивізм) та Нікласа Лумана (системний конструктивізм) до розуміння соціальної та політич-

ної реальності. Визначте ключові відмінності та спільні риси їхніх теорій. Створіть порівняльну таблицю (загальний обсяг 800–1 000 слів), де ви порівняєте підходи П'єра Бурдьє та Нікласа Лумана. У вашій роботі має бути:

- 1) розкрито ключові концепції кожного теоретика (мінімум 3 для кожного);
- 2) описано мінімум 2 спільні риси в їхніх підходах;
- 3) вказано мінімум 3 відмінності між їхніми теоріями;
- 4) пояснено, як ці підходи впливають на розуміння політичної реальності.

Завдання 4. Кейс-стаді: Конструктивізм у міжнародних відносинах

Оберіть конкретний випадок з міжнародних відносин (наприклад, міжнародний конфлікт або процес примирення) та проаналізуйте його з позиції конструктивізму. Поясніть, як соціальні конструкції та сприйняття вплинули на розвиток ситуації. Напишіть аналіз обсягом 1 000–1 200 слів, де ви маєте зробити такі кроки:

1. Коротко опишіть обраний випадок (конфлікт або процес примирення).
2. Визначте мінімум 3 ключові соціальні конструкції, які вплинули на ситуацію.
3. Проаналізуйте, як ці конструкції вплинули на розвиток подій.
4. Поясніть, як конструктивістський підхід допомагає краще зрозуміти цю ситуацію.
5. Зробіть висновок про роль сприйняття у міжнародних відносинах.

Завдання 5. Дискусія: Критика конструктивізму в політичній науці

Групова дискусія, де одна частина студентів захищає конструктивістський підхід у політичній науці, а інша – критикує його. Підготуйте аргументи для обох сторін, базуючись на наданій інформації про критику конструктивізму.

1. Список з 5 аргументів на захист конструктивістського підходу в політичній науці.
2. Список з 5 критичних аргументів проти конструктивізму.

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Есе

- 1) розуміння основних принципів соціального конструктивізму (0–2 бали);
- 2) аналіз впливу ідей та символів на політичні процеси (0–2 бали);
- 3) наведення конкретних прикладів з політичної сфери (0–2 бали);
- 4) логічність та структурованість аргументації (0–2 бали);
- 5) оригінальність думки та критичний аналіз (0–2 бали).

Завдання 2. Аналіз концепції «уявних спільнот» Бенедикта Андерсона

- 1) розуміння концепції «уявних спільнот» (0–2 бали);
- 2) зв'язок теорії з конструктивістським підходом (0–2 бали);
- 3) аналіз впливу на формування національної ідентичності (0–2 бали);
- 4) наведення прикладів з сучасної політики (0–2 бали);
- 5) критичне осмислення теорії та її обмежень (0–2 бали).

Завдання 3. Порівняльний аналіз підходів П'єра Бурдьє та Нікласа Лумана

- 1) розуміння ключових концепцій обох теоретиків (0–2 бали);
- 2) виявлення спільних рис у підходах (0–2 бали);
- 3) аналіз відмінностей між теоріями (0–2 бали);
- 4) оцінка впливу цих підходів на політичну науку (0–2 бали);
- 5) аргументованість та послідовність викладу (0–2 бали).

Завдання 4. Кейс-стаді: конструктивізм у міжнародних відносинах

- 1) вибір релевантного кейсу та його опис (0–2 бали);
- 2) застосування конструктивістського підходу до аналізу (0–3 бали);
- 3) виявлення ролі соціальних конструкцій у розвитку ситуації (0–3 бали);
- 4) оцінка впливу сприйняття на політичні рішення (0–2 бали).

Завдання 5. Дискусія: критика конструктивізму в політичній науці

- 1) підготовка аргументів на захист конструктивізму (0–2 бали);
- 2) підготовка критичних аргументів проти конструктивізму (0–2 бали);
- 3) активна участь у дискусії та вміння відповідати на контраргументи (0–2 бали);
- 4) використання релевантних прикладів та теорій (0–2 бали);
- 5) здатність до критичного мислення та поваги до інших поглядів (0–2 бали).

Тема 5. БІХЕВІОРИЗМ

Біхевіоризм акцентує на поведінці індивідів та груп у політичному контексті. Політичні явища розглядаються як результати поведінки конкретних індивідів або груп. Політичні актори (виборці, політики, партії) є раціональними агентами, які приймають рішення на основі своїх інтересів, потреб та уподобань. Цей підхід часто передбачає, що поведінка може бути прогнозована на основі певних умов. З'явився як реакція на традиційні методи політичного аналізу, які часто були більш теоретичними та філософськими.

1. Основні принципи

Дослідження спрямовані на дії людей або груп через спостереження за поведінкою. Надання переваги емпіричним методам дослідження, збору та аналізу даних з поєднанням теорії. Засновником біхевіоризму вважається американський психолог Джон Бродес Уотсон (1878–1958). Він сформулював основні принципи біхевіоризму у своїй знаменитій статті «Психологія з погляду біхевіориста», опублікованій у 1913 р. За його думкою, психологія повинна бути об'єктивною наукою,

що вивчає поведінку, яку можна спостерігати і вимірювати. Поведінка розглядається як реакція на зовнішні стимули. Формула «S – R» («стимул – реакція») стала основою біхевіористського підходу. Джон Бродес Уотсон вважав, що людина народжується, як «чиста дошка» (tabula rasa), і її поведінка формується виключно під впливом зовнішніх факторів.

Едвард Чейс Толмен писав, що поведінка організмів є цілеспрямованою, а не просто реакцією на стимули. Він стверджував, що тварини і люди активно прагнуть досягти певних цілей.

На основі критики біхевіоризму, що стосувалася обмеженого спостереження поведінки, виникнув пізніше постбіхевіоризм, що акцентує на важливості комплексного підходу до політичних проблем. У центрі уваги постали питання аналізу політичних фактів через призму широкого соціального контексту, що дає змогу врахувати різноманітність чинників впливу на політичну поведінку. Це була спроба подолати обмеження класичного біхевіоризму, зберігаючи водночас його сильні сторони, як-от емпіричний підхід і фокус на спостережуваній поведінці.

Представники Чиказької школи (Ч. Меріам, Г. Лассуел, Дж. Кетлін та інші) акцентували на важливості вивчення політичної поведінки в контексті політичного процесу. Вони використовували психоаналітичні методи для дослідження політичної поведінки, механізмів в ухваленні рішень та впливу масових комунікацій. Ч. Меріам сформулював алгоритм дослідження політики, що включає: 1) формулювання теорії; 2) операціоналізацію теорії; 3) вибір методів дослідження; 4) спостереження та аналіз; 5) інтерпретацію результатів.

Девід Істон запропонував системний підхід до аналізу політичних відносин. За його думкою, політична система – це динамічна субстанція, яка адаптується до зовнішнього середовища. Габріель Алмонд ввів поняття політичної культури, що визначає систему переконань, символів і цінностей, які впливають на політичні процеси. Він розробив класифікацію системних входів (вимоги та підтримка) і виходів (рішення), що допомагає зрозуміти функціонування політичних систем.

2. Поняття

- Теорія «стимул – реакція» – дослідження умовних рефлексів заклало основу для розуміння зв'язку між стимулом і реакцією. Уотсон запропонував модель «S – R» («стимул – реакція») як основу для вивчення поведінки. Він стверджував, що вся поведінка може бути пояснена як реакція на зовнішні стимули. Через експерименти «Маленький Альберт» він разом з Розалією Рейнер продемонстрували, як можна сформувати страх у дитини через асоціацію нейтрального стимулу з лякаючим звуком. Скіннер розширив модель «S – R», додавши поняття

підкріплення: «S – R – C» («стимул – реакція» – наслідок»), де наслідок впливає на ймовірність повторення реакції.

Чиказька школа визначила політичну поведінку як центральну концепцію політичної науки. Вона розробила три основні концепції влади:

- Силова модель: влада як контроль над людьми.
- Ринкова модель: влада розглядається як розподіл ресурсів.
- Ігрова модель: влада в контексті соціальних взаємодій.

Г. Лассуел акцентував на ролі особистісних факторів у політиці, використовуючи психоаналіз для пояснення політичної поведінки. Він розробив модель для аналізу комунікаційного процесу: хто повідомляє? що повідомляє? по якому каналу повідомляє? кому повідомляє? з яким ефектом повідомляє?

- Зворотний зв'язок: взаємодія між запитамися громадян і діями влади.

Д. Істон підкреслював важливість функції держави, яка має забезпечувати справедливий розподіл цінностей всередині системи. Через взаємодію внутрішніх структур системи відбуваються інтрасоцієтальні (внутрішні) та екстрасоцієтальні (зовнішні) впливи.

- «Вхід» та «вихід» політичної системи – вхідні дані трансформуються системою у вихідні, які натомість впливають на середовище, створюючи нові вхідні дані. Отже, політична система постійно адаптується до змін у суспільстві.

- Теорія раціонального вибору: один з наслідків постбіхевіоральної революції, яка пояснює політичну поведінку через раціональність та егоїзм особистості.

3. Критика

Критики зазначали, що біхевіоризм не міг адекватно реагувати на глобальні виклики, як-от бідність, етнічна дискримінація або забруднення довкілля. Багато дослідників вважали, що цей підхід не враховує складності соціальних явищ та міждисциплінарний контекст.

- Нелінійність: моделі, запропоновані Г. Лассуелом, недостатньо враховують зворотний зв'язок у комунікації, особливо з розвитком цифрової комунікації. Також недостатньо враховуються зміни в політичній поведінці під впливом соціальних і економічних трансформацій.

- Залежність від дослідження поведінки: не враховуються соціокультурні чинники, що можуть впливати на політичну поведінку. Біхевіоризм акцентує на поведінці індивідів та груп, ігноруючи ширший контекст, включно з соціальними, культурними та історичними факторами, які можуть впливати на політичні рішення.

- Відсутність чіткої методології: постбіхевіоризм, як революція наукових поглядів, не сформував чітких методологічних зобов'язань, що ускладнює ідентифікацію причин та наслідків. У 80–90 -х рр. ХХ століття постбіхевіоризм увійшов у кризу, хоча науковий потенціал залишався важливим для досліджень політичної поведінки.

- Недостатня увага до ідей та цінностей: люди не лише реагують на зовнішні стимули; вони також здатні формувати свої власні політичні погляди та дії на основі своїх цінностей і переконань. Це означає, що політична поведінка може бути результатом активного вибору, а не лише реакцією на зовнішні фактори.

Біхевіоризм не завжди враховує, як соціальні групи формують свої уявлення про реальність і як ці уявлення впливають на політичні рішення. Ідеї можуть бути соціально сконструйованими і варіюватися між різними культурами та історичними контекстами.

4. Застосування

1. Дослідження виборців

Акцентується на поведінці виборців під час виборів і впливами масмедіа на їхні політичні уподобання. Вивчення динаміки громадської думки.

2. Політичне лідерство

Аналіз особистісних характеристик і стилів поведінки політичних лідерів.

3. Аналіз масових комунікацій

Застосування моделі Г. Лассуела для вивчення впливу медіа на громадську думку (через пошук відповідей на питання та їх ранжування: хто? що? по якому каналу? кому? з яким ефектом?).

4. Системний аналіз політичної системи

Використання системного підходу для вивчення політичних відносин допоможе встановити динаміку зв'язків між різними елементами системи. Наприклад, взаємозв'язок цінностей і політики, що впливає на політичну поведінку та участь громадян, або демократичні та авторитарні системи через функції «входу» та «виходу».

5. Теорія раціонального вибору

Вона може бути застосована для вивчення електоральної поведінки, допомагаючи зрозуміти, як виборці оцінюють кандидатів та приймають рішення щодо голосування на основі очікуваної вигоди.

5. Завдання

Завдання 1. Есе про основні принципи біхевіоризму

Напишіть есе обсягом 800–1 000 слів на тему «Основні принципи біхевіоризму в політичній науці». У вашому есе мають бути відповіді на питання:

1. Поясніть походження біхевіоризму, згадавши внесок Джона Бродеса Уотсона.
2. Опишіть формулу «S – R» («стимул – реакція») та її значення для біхевіористського підходу.
3. Поясніть внесок Едварда Чейса Толмена у розвиток біхевіоризму.
4. Опишіть перехід від біхевіоризму до постбіхевіоризму, зазначивши ключові відмінності.
5. Поясніть алгоритм дослідження політики за Ч. Меріамом.

Завдання 2. Порівняльний аналіз ключових понять

Створіть порівняльну таблицю та супровідний текст (загальний обсяг – 700–900 слів), де ви порівняєте такі ключові поняття біхевіоризму:

1. Теорія «стимул – реакція».
2. Зворотний зв'язок у політичній системі.
3. «Вхід» та «вихід» політичної системи.
4. Теорія раціонального вибору.

Для кожного поняття:

- дайте коротке визначення;
- поясніть його значення для біхевіористського підходу;
- наведіть приклад застосування в політичній науці.

Завдання 3. Аналіз критики біхевіоризму

Напишіть аналітичну роботу обсягом 800–1 000 слів, де ви розглянете основні критичні аргументи щодо біхевіоризму. У вашій роботі має бути:

1. Опис щонайменше 4 критичних зауважень до біхевіоризму.
2. Пояснення, чому ваш аргумент критики є важливим для розуміння обмежень біхевіористського підходу.
3. Пропозиція можливих контраргументів або шляхів подолання цих обмежень.
4. Висновок про значення цієї критики для розвитку політичної науки.

Завдання 4. Кейс-стаді застосування біхевіоризму

Оберіть одну зі сфер застосування біхевіоризму:

1. Дослідження виборців.
2. Політичне лідерство.
3. Аналіз масових комунікацій.
4. Системний аналіз політичної системи.
5. Теорія раціонального вибору.

Напишіть кейс-стаді обсягом 1 000–1 200 слів, де ви:

1. Опишете конкретний приклад застосування біхевіористського підходу в обраній сфері.
2. Поясните, які методи та концепції біхевіоризму були використані.
3. Проаналізуєте результати та висновки дослідження.
4. Обговорите сильні та слабкі сторони застосування біхевіоризму у цьому випадку.
5. Запропонуєте можливі шляхи вдосконалення дослідження з урахуванням критики біхевіоризму.

Завдання 5. Дебати про роль біхевіоризму в сучасній політичній науці

Підготуйтеся до групових дебатів на тему «Роль біхевіоризму в сучасній політичній науці». Розділіться на дві групи:

Група 1 захищає важливість та актуальність біхевіористського підходу.

Група 2 аргументує обмеженість біхевіоризму та необхідність нових підходів.

Кожна група повинна підготувати:

1. Вступну промову (2–3 хвилини), що окреслює вашу позицію.
2. 5 ключових аргументів на підтримку вашої позиції.
3. Можливі контраргументи на аргументи опонентів.
4. Заключну промову (1–2 хвилини), що підсумовує вашу позицію.

Завдання 6. Біхевіоризм як методологічний підхід у політичній науці

Мета завдання – аналіз специфіки біхевіористського підходу в політичних дослідженнях на прикладі реального політичного кейсу.

Підготуйте письмову роботу (1 500–2 000 слів), у якій:

1. Опишіть основні принципи біхевіоризму як наукового підходу в політичній науці (з акцентом на емпіризм, індивідуальну поведінку, вимірюваність політичних дій).

2. Оберіть реальний політичний кейс (наприклад, вибори, протест, парламентська активність, кампанія впливу тощо) і проведіть його аналіз за допомогою біхевіористської методології.

3. Оцініть сильні й слабкі сторони такого підходу у дослідженні обраного кейсу.

4. Порівняйте біхевіоризм із альтернативним підходом (наприклад, інституціоналізмом, конструктивізмом або теорією раціонального вибору), пояснивши, що додає або втрачає аналіз, якщо змінити методологію.

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Есе

- 1) повнота розкриття теми (0–2 бали);
- 2) логічність та структурованість викладу (0–2 бали);
- 3) правильність пояснення ключових концепцій (0–2 бали);
- 4) глибина аналізу та критичне мислення (0–2 бали);
- 5) грамотність та стиль викладу (0–1 бал);
- 6) дотримання обсягу та оформлення (0–1 бал).

Завдання 2. Порівняльний аналіз ключових понять

- 1) точність визначень ключових понять (0–2 бали);
- 2) якість порівняльного аналізу (0–2 бали);
- 3) релевантність прикладів застосування (0–2 бали);
- 4) повнота розкриття значення кожного поняття (0–2 бали);
- 5) логічність та структурованість викладу (0–1 бал);
- 6) дотримання обсягу та оформлення (0–1 бал).

Завдання 3. Аналіз критики біхевіоризму

- 1) повнота висвітлення критичних аргументів (0–2 бали);
- 2) глибина аналізу кожного зауваження (0–2 бали);
- 3) якість контраргументів та пропозицій (0–2 бали);
- 4) обґрунтованість висновків (0–2 бали);
- 5) критичне мислення та оригінальність ідей (0–1 бал);
- 6) дотримання обсягу та структури роботи (0–1 бал).

Завдання 4. Кейс-стаді застосування біхевіоризму

- 1) релевантність обраного прикладу (0–2 бали);
- 2) якість опису методів та концепцій біхевіоризму (0–2 бали);

- 3) глибина аналізу результатів дослідження (0–2 бали);
- 4) критичний аналіз сильних та слабких сторін (0–2 бали);
- 5) якість пропозицій щодо вдосконалення (0–1 бал);
- 6) дотримання структури та обсягу кейс-стаді (0–1 бал).

Завдання 5. Дебати про роль біхевіоризму в сучасній політичній науці

- 1) якість та переконливість аргументів (0–2 бали);
- 2) використання конкретних прикладів та досліджень (0–2 бали);
- 3) ефективність відповідей на контраргументи (0–2 бали);
- 4) логічність та структурованість виступів (0–2 бали);
- 5) якість презентації та ораторські навички (0–2 бали).

Завдання 6. Біхевіоризм як методологічний підхід у політичній науці

- 1) релевантність обраного прикладу (0–2 бали);
- 2) якість опису методів та концепцій біхевіоризму (0–2 бали);
- 3) глибина аналізу політичної поведінки на основі обраного кейсу (0–2 бали);
- 4) критичний аналіз сильних та слабких сторін біхевіористського підходу (0–2 бали);
- 5) аргументованість порівняння з альтернативним підходом (0–1 бал).

Тема 5. ПОСТМОДЕРН

Постмодернізм у політології виникнув як реакція на традиційні, позитивістські підходи до дослідження політичних явищ. Відкидає великі теорії або «метанаративи», які проголошують універсальні істини (наприклад, марксизм або лібералізм). Замість цього він пропонує розуміти політику як множину локальних, контекстуальних істин. Підкреслюється важливість суб'єктивного досвіду і особистісної агенції.

1. Основні принципи

Постмодернізм підкреслює важливість інтерпретації, яка може бути невисловленою та метафоричною. Це означає, що політичні явища розглядаються не через лінійний детермінізм із чіткими причинами та явищами, а через непередбачувані соціально-політичні явища, що постмодерністами розглядаються як великі тексти.

Не існує єдиної методологічної основи, оскільки кожен представник цього напрямку має свою логіку дослідження. Ж. Дерріда ввів поняття «деконструкції»

для дослідження традиційних політичних ідеологій. Ж. Бодріяр запровадив поняття «симулякру» та симуляції в політиці. Ф. Гваттарі висунув ідеї про множинність і динамічність політичних процесів.

Жан-Франсуа Ліотар, французький філософ і естетик, вплинув на постмодерну думку через свою критику метанаративів. Він ставить під сумнів універсальність великих оповідей (метанаративів), які намагаються легітимізувати політичні, наукові та культурні системи. Вважає, що множинність і партикуляризм є основними характеристиками сучасного світу. Знання розглядається як продукт політичної системи, в якій воно формується, що вказує на залежність між знанням і владою. Тому Ліотар критикує метанаративи через їх схильність до тоталізації, пропонуючи натомість більш гнучкий підхід до знання.

Жак Дерріда розробив концепцію деконструкції, що вказує на множинність концептуальних підходів до політики. За його думкою, у політичних дослідженнях не існує абсолютної істини, і кожен вибір стратегії є результатом конкретного контексту. Мішель Фуко запропонував концепцію мікрофізики влади, розглядаючи владу не як річ, а як динамічну мережу відносин. За його думкою, влада не є надбанням, а скоріше стратегією, що проявляється через різноманітні механізми та техніки. Вона існує у відносинах між людьми, формуючи їхню поведінку, і не є лише інструментом контролю.

Влада проявляється через дисциплінарні механізми, які контролюють поведінку індивідів. М. Фуко аналізує, як у XVIII столітті відбулася трансформація покарань, де замість публічних катувань запроваджуються дисциплінарні механізми контролю. Сучасна влада має продуктивний характер і формує соціальні практики. Клініки та інші соціальні інституції формують «нормальність» і «аномальність», контролюючи поведінку людей.

Жан Бодріяр, французький філософ-постмодерніст, пише, що політичне не є вираженням історичних чи соціальних істин, а радше грою знаків, що визначає структуру політичного простору. В умовах сучасної неоконфігуративності політика втрачає своє стратегічне наповнення, перетворюючись на симуляцію без реальних основ. У сучасному політичному середовищі немає чітких стратегій, існують лише коливання і прогалини, де з'являється політика.

Жиль Дельоз і П'єр-Фелікс Гваттарі, французькі філософи-постструктуралісти, позначають владу в сучасному суспільстві як параноїдальну, що призводить до репресії унікальності та індивідуальності. Вони виділяють три типи соціально-політичних машин (глибинна територіальна, трансцендентна імперська та сучасна іманентна), що демонструють еволюцію влади від деспотії до капіталістичного

контролю. Отже, капіталізм є системою, що контролює потоки бажання, перетворюючи їх у споживчі потреби.

Жак-Марі -Еміль Лакан, французький психоаналітик і філософ, розробив психоаналітичну концепцію про несвідомі елементи, що відіграють важливу роль у психічних процесах, але не підлягають усвідомленню. Людина ніколи не може повністю пізнати себе чи «Іншого». «Я» завжди є результатом взаємодії з «Іншим», що формує ідентичність індивіда. Суб'єкт, вважаючи себе вільним, насправді підлягає культурним та соціальним обмеженням. У тоталітарному суспільстві індивід може виявитися ближчим до позиції психотика, оскільки його вибір обмежений.

Славой Жижек, психоаналітик лаканівської школи та марксистський соціолог, пропонує нову інтерпретацію ідеології. Він стверджує, що ідеологія не є лише «хибною свідомістю», а є самою дійсністю, яка сприймається як «ідеологічна». Люди не просто не усвідомлюють своє підпорядкування, але й живуть у соціальній дійсності, що передбачає незнання. Жижек описує сучасне суспільство як постмодерне, де відбувається занепад авторитету «великого Іншого», і суб'єкти переживають патології, такі як-от нарцисизм і параноя.

Юлія Крістева, болгарська психоаналітик і політолог, розвиває концепцію революційного лінгвопсихоаналізу. Вона розглядає становище чужинця як важливий елемент політичного дискурсу, стверджуючи, що чужість та її асиміляція є важливими для розуміння політичних відносин. Кожна людина має багато образів самовияву і потребує політичної гарантії самовираження.

2. Поняття

Деконструкція є методом дослідження, який фокусується на виявленні прихованих суперечностей і смислів у текстах.

- Лакуни та невизначеності: за думкою Ж. Дерріди, тексти містять «лакуни», які виникають через суперечності в мовній практиці і які дослідити за традиційним підходом неможливо. Знайти та проаналізувати їх можна через деконструкцію.
- Деконструкція – дослідницька логіка, яка ламає бінарну опозицію (наприклад, причина та наслідок; джерело та документ), на якій ґрунтується аналіз процесів у суспільстві, оскільки ця опозиція приховує інші елементи, що впливають на зміну суспільства.
- Метанаративи – великі оповідання, які претендують на універсальність і домінування в культурі. Вони намагаються легітимізувати певні політичні та соціальні системи. Традиційні метанаративи прагнуть створити цілісну картину світу, що не відповідає реальному стану справ, де існує безліч різних перспектив.

- Мікрофізика влади – перехід від прямого контролю до норм, які визначають допустимі форми поведінки. Це змінює уявлення про злочинність, де злочинець сприймається як порушник соціальних норм. Дисципліна стає основним інструментом управління в сучасному суспільстві, як дисциплінарна влада.

Традиційна концепція суверенної влади, яка зосереджена на покаранні, є застарілою. Влада тепер діє через дисципліну і контроль.

- Паноптизм – модель контролю, де влада здійснюється через постійний нагляд і дисциплінарні практики. Це веде до самоконтролю індивідів.

- Гіперреалізм влади – сучасна політика сприймається як гіперреальність, де знаки не відображають реальних сутностей, а є самодостатніми.

Бодріяр вводить термін «симуляція», що описує, як політичне стало спектаклем, відокремленим від реальності. Громадяни стають глядачами, а не активними учасниками.

- Номадичне мислення: Жиль Дельоз і П'єра-Фелікса Гваттарі вводять поняття доіндивідуальних «номадичних сингулярностей», які заперечують традиційні теорії суб'єкта та структури. Номадичне мислення відкидає ідеї стабільності та ідентичності на користь різноманіття та руху.

- Машини бажання: Дельоз і Гваттарі вважають, що людина є «машиною бажання», а суспільство функціонує через потоки бажання, які постійно детериторизуються та реорганізуються. Вони вводять поняття «шизоаналіз» – концепція, що розглядає соціально-політичні процеси через призму шизофренії, яка є позитивною формою мислення, на противагу параної. Шизоаналіз досліджує, як бажання та потоки енергії формують суспільство.

- Символічне – соціокультурні норми та уявлення, які індивід засвоює в процесі соціалізації. Символічне є основою ідентичності в конкретному ідеологічному полі. Лакан стверджує, що суб'єкт є «порожнечою», яка заповнюється символічними матрицями. Це означає, що суб'єкт завжди шукає свою ідентичність через взаємодію з «Іншим».

- Ідеологія: за С. Жижеком, є «непрозорою системою ідей», яка виправдовує пригнічення та експлуатацію. Панівною ідеологією сучасності є «гедоністичний цинізм», який заохочує людей не вірити в великі ідеї, а насолоджуватися моментом.

Сучасні суб'єкти усвідомлюють ідеологічну «маску», але не відмовляються від неї. Це створює ілюзію вибору, хоча насправді вони підпорядковані ідеологічним структурам.

- Національна ідентичність: за Ю. Крістевою, формується через ставлення до «чужинців», статус яких залежить від політичного регулювання. Ті, хто не є громадянами, вважаються менш повноцінними людьми.

Сучасний період охарактеризований регресією у сенсі покори закону та ідентичності, де система домінує над суб'єктом.

3. Критика

Критика постмодерністами наявних підходів до вивчення політичних систем викликає критичні питання до них самих.

- Еклектичність: постмодернізм часто вважають нелогічним і неструктурованим, що ускладнює його застосування в політичному аналізі. Відсутність єдиного методологічного підходу може призводити до неоднозначності результатів досліджень, а самі ідеї постмодернізму можуть здаватися суперечливими.

- Відмова від метанаративів: може ускладнити розуміння політичних процесів у більш широкій перспективі і заважати формуванню цілісного бачення суспільства. Замість того, щоб шукати загальні закономірності, дослідники можуть зосереджуватися на окремих випадках, що ускладнює формування цілісної картини політичних процесів. Це може призвести до того, що політичні явища аналізуються лише в обмежених контекстах, без врахування їх зв'язку з більш широкими соціальними, економічними або історичними процесами.

- Ігнорування структур: акцент на індивідуальних ідентичностях, культурних контекстах і дискурсах може призвести до недостатнього аналізу економічних структур. Наприклад, як економіка впливає на розподіл ресурсів, влади та можливостей. Ігнорування економічних аспектів може призвести до спрощених або неповних пояснень політичних явищ. Зосередження на вивченні дискурсів, ідентичностей та символів може спричинити ігнорування важливості політичних інституцій. Інституції, як-от уряди, партії, виборчі системи тощо, формують правила гри у політиці і можуть мати значний вплив на політичні результати.

4. Застосування

1. Деконструкція політичних текстів

Дослідження політичних документів через призму деконструкції, що виявляє приховані значення та контексти. Пошук прихованих сенсів через мовні кліше минулого.

2. Дослідження політичних ідеологій

Використання теорії метанаративів Ж.-Ф. Ліотара, як інструментів політичної влади, допоможе проаналізувати механізм легітимації політичного режиму. Використання теорії деконструкції Ж. Дерріди дасть змогу побачити, як великі нарративи, що підтримують різні ідеології, можуть стати інструментами контролю, і як деконструкція може допомогти зруйнувати ці нарративи.

3. Паноптичні системи

Сучасні технології та соціальні мережі можуть бути розглянуті через призму паноптичного контролю, де спостереження стає частиною повсякденного життя влади.

4. Дослідження політики як гри

Політичні кампанії стають видовищем, де акцент зміщується на емоційний вплив і медіаподання, а не на реальні програми. У межах політичної системи політична гра стає механізмом репродукції думок, а не їх продукування. Референдуми часто стають формальностями, в яких питання формулюються так, що відповіді вже наперед визначені.

5. Політика ідентифікації

Політичні лідери часто використовують символи та знаки для створення ідентифікації з масами. Це може бути помітно в кампаніях, які апелюють до емоцій і бажань виборців.

6. Психологія і політичні рухи

Аналіз політичних рухів через призму психології дає змогу зрозуміти, як колективні бажання формують політичні ідентичності.

7. Політичні рішення

Психологія Ж. Лакана про політику як несвідоме може надати новий вектор дослідженню політичних рішень, що можуть бути зумовлені несвідомими фантазіями та бажаннями, а не лише раціональним мисленням.

8. Політика як споживання

Дослідження суспільства споживання, де індивіди зосереджуються на задоволенні своїх бажань, ігноруючи соціальні та політичні питання. Багато політичних діячів сьогодні використовують цинічний підхід, усвідомлюючи, що їх обіцянки можуть не відповідати дійсності, але продовжують їх озвучувати для підтримки електорату. Натомість сам електорат ставиться до політиків з метою задоволення власних потреб.

9. Образ мігранта

Теорія Ю. Крістєвої про чужинця не лише як фізичну особу, а й як символічну фігуру, може допомогти зрозуміти, як сприйняття мігрантів змінюється залежно від культурних, соціальних та політичних контекстів. Як мігранти конструюють свої ідентичності в нових умовах, як політика впливає на їхнє сприйняття ідентичності. Аналіз стереотипів, які оточують мігрантів, або як культурні уявлення про чужинців впливають на політику, формуючи уявлення про «доброго» і «поганого» мігранта, що може допомогти зрозуміти, чому деякі групи мігрантів можуть бути більш прийнятними для суспільства, ніж інші.

5. Завдання

Завдання 1. Написання есе

Підготуйте есе на тему: «Деконструкція політичного дискурсу». Оберіть промову політичного діяча за останні 5 років (наприклад, інавгураційна промова президента або виступ на міжнародному саміті). Визначте ключові бінарні опозиції в тексті (наприклад, «ми» vs «вони», «прогрес» vs «регрес»). Проаналізуйте, як ці опозиції використовуються для створення певного нарративу. Виявіть приховані значення та невисловлені припущення в промові. Поясніть, як деконструкція змінює розуміння основного послугу промови. Обсяг: 1 500–2 000 слів.

Завдання 2. Груповий проєкт: «Симулякри в сучасній політиці»

Оберіть 3–4 приклади політичних симулякрів (наприклад, віртуальні політичні партії, фейкові новини, політичні мему). Для кожного прикладу поясніть, чому це симулякр за Бодріаром.

- Проаналізуйте, як ці симулякри впливають на громадську думку та політичну поведінку.
- Створіть презентацію (15–20 слайдів) та підготуйте 20-хвилинну доповідь.
- Включіть візуальні матеріали для ілюстрації ваших прикладів.

Завдання 3. Презентація: «Мікрофізика влади в повсякденному житті»

Оберіть 5–6 прикладів прояву влади в повсякденні (наприклад, шкільна система, медичні установи, соціальні мережі). Для кожного прикладу поясніть, як проявляється влада за М. Фуко. Проаналізуйте, як ці прояви влади впливають на формування суб'єктивності. Створіть презентацію (10–15 слайдів) з використанням візуальних матеріалів. Підготуйте 15-хвилинну доповідь.

Завдання 4. Дебати: «Метанаративи vs локальні наративи»

Розділіться на дві команди по 3–4 особи.

Команда А захищає актуальність метанаративів (наприклад, демократія, права людини).

Команда Б аргументує перевагу локальних наративів. Підготуйте 5-хвилинні вступні промови та 3-хвилинні заключні аргументи. Будьте готові до 20-хвилинної сесії питань та відповідей.

Завдання 5. Аналітичне есе: «Постмодернізм та ідентичність»

Оберіть конкретну політичну ідентичність (наприклад, національна, гендерна, класова). Проаналізуйте, як постмодерністські ідеї вплинули на її формування та трансформацію. Застосуйте концепцію «чужинця» Ю. Крістевої до аналізу

обраної ідентичності. Обговоріть наслідки постмодерністського підходу до ідентичності для політичної теорії та практики. Обсяг: 2 000–2 500 слів.

Завдання 6. Кейс-стаді: «Шизоаналіз політичного руху»

Оберіть сучасний політичний рух (наприклад, екологічний рух, рух за права меншин). Проаналізуйте структуру руху з погляду «машин бажання». Поясніть, як проявляється «номадичне мислення» в стратегіях і тактиках руху. Обговоріть, як шизоаналіз допомагає зрозуміти динаміку та потенціал руху. Обсяг: 2 500–3 000 слів.

Завдання 7. Творче завдання: «Політичний симулякр»

Створіть вигадану політичну партію або рух із детальним описом ідеології, символіки, стратегій. Поясніть, які елементи роблять її симулякром (наприклад, відсутність реального змісту). Опишіть, як ця партія / рух могла б функціонувати в реальному політичному просторі. Проаналізуйте потенційний вплив на виборців та політичний дискурс. Презентуйте свій проєкт у формі вебсайта партії або презентації (10–15 слайдів).

Завдання 8. Аналітичне есе: «Політика як симулякр: постмодерністський погляд»

Мета: виявити, як постмодерністські теорії інтерпретують сучасну політику через поняття симуляції, гіперреальності, фрагментації та руйнування великих наративів.

Напишіть есе (1 500–2 000 слів), у якому:

1. Поясніть, як основні постмодерністські мислителі (Ж. Бодріяр, Ж.-Ф. Ліотар, М. Фуко, Ж. Дерріда) розглядають політичну реальність.
2. Проаналізуйте конкретний політичний феномен (наприклад, кампанія, публічна подія, популістський рух, мем, медійний образ), який функціонує як симулякр або постреальність.
3. Визначте, які аспекти цього феномену можна розглядати як деконструкцію традиційних форм політики.
4. Зробіть аргументований висновок про можливості й обмеження постмодерного аналізу в політичній науці.

Формат подання: документ DOCX або PDF.

Обсяг: 1 500–2 000 слів.

Обов'язкові джерела: не менше 5 наукових публікацій, оформлених за ДСТУ або APA.

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Есе: «Деконструкція політичного дискурсу»

- 1) вибір релевантної промови (0–1 бал);
- 2) ідентифікація бінарних опозицій (0–2 бали);
- 3) глибина аналізу прихованих значень (0–2 бали);
- 4) застосування методу деконструкції Дерріди (0–2 бали);
- 5) аргументованість висновків (0–2 бали);
- 6) структура та стиль есе (0–1 бал).

Завдання 2. Груповий проєкт: «Симулякри в сучасній політиці»

- 1) релевантність обраних прикладів (0–2 бали);
- 2) розуміння концепції симулякрів Бодрійяра (0–2 бали);
- 3) аналіз впливу на суспільну свідомість (0–2 бали);
- 4) якість презентації (0–2 бали);
- 5) групова взаємодія та розподіл ролей (0–1 бал);
- 6) відповіді на запитання (0–1 бал).

Завдання 3. Презентація: «Мікрофізика влади в повсякденному житті»

- 1) різноманітність прикладів (0–2 бали);
- 2) розуміння концепції мікрофізики влади Фуко (0–2 бали);
- 3) аналіз впливу на формування суб'єктивності (0–2 бали);
- 4) якість візуальних матеріалів (0–2 бали);
- 5) чіткість та структурованість презентації (0–2 бали).

Завдання 4. Дебати: «Метанаративи vs локальні наративи»

- 1) якість аргументації (0–3 бали);
- 2) розуміння концепцій Ліотара (0–2 бали);
- 3) використання конкретних прикладів (0–2 бали);
- 4) навички ведення дебатів (0–1 бал);
- 5) відповіді на запитання опонентів (0–1 бал);
- 6) командна робота (0–1 бал).

Завдання 5. Кейс-стаді: «Шизоаналіз політичного руху»

- 1) вибір релевантного політичного руху (0–1 бал);
- 2) розуміння концепцій Дельоза і Гваттарі (0–2 бали);
- 3) аналіз структури руху як «машини бажання» (0–2 бали);
- 4) виявлення «номадичного мислення» в стратегіях руху (0–2 бали);

- 5) оцінка потенціалу руху через призму шизоаналізу (0–2 бали);
- 6) структура та стиль кейс-стаді (0–1 бал).

Завдання 6. Критичний аналіз: «Постмодернізм та демократія»

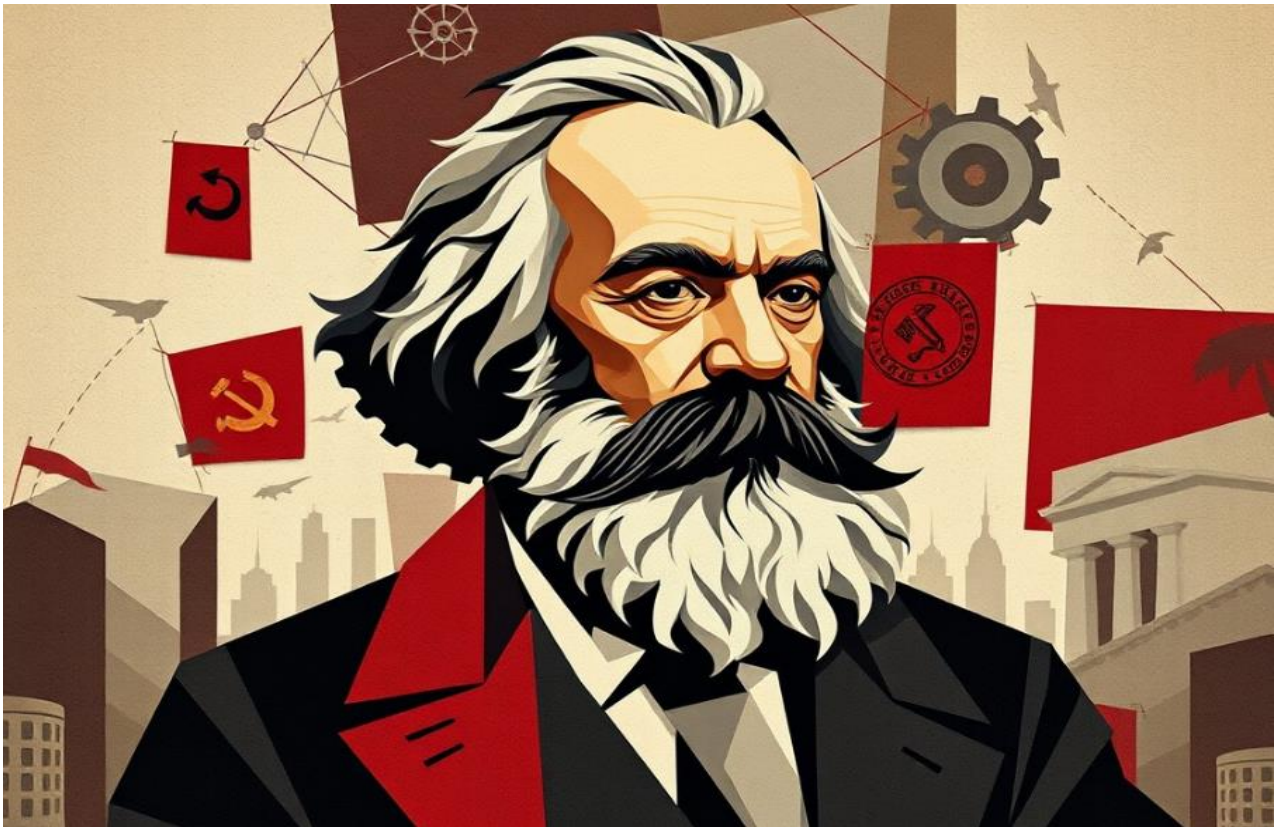
- 1) вибір релевантних постмодерністських ідей (0–2 бали);
- 2) аналіз позитивних аспектів впливу (0–2 бали);
- 3) аналіз негативних аспектів впливу (0–2 бали);
- 4) пропозиція синтезу або альтернативи (0–2 бали);
- 5) критичне мислення та аргументація (0–1 бал);
- 6) структура та стиль аналізу (0–1 бал).

Завдання 7. Творче завдання: «Політичний симулякр»

- 1) оригінальність та креативність ідеї (0–2 бали);
- 2) детальність опису симулякру (0–2 бали);
- 3) обґрунтування елементів симулякру (0–2 бали);
- 4) аналіз потенційного впливу на політичний простір (0–2 бали);
- 5) якість презентації (вебсайт або слайди) (0–1 бал);
- 6) застосування постмодерністських концепцій (0–1 бал).

Завдання 8. Аналітичне есе: «Політика як симулякр: постмодерністський погляд»

- 1) вибір релевантного прикладу політичного симулякру (0–2 бали);
- 2) розуміння постмодерністських концепцій (0–2 бали);
- 3) аналіз феномену через призму постмодерну (0–2 бали);
- 4) виявлення ефектів фрагментації, симуляції або деконструкції (0–2 бали);
- 5) критичне осмислення застосованого підходу (0–1 бал);
- 6) структура, академічний стиль і відповідність обсягу (0–1 бал).

Тема 7. НЕОМАРКСИЗМ

Неомарксизм виникнув як реакція на низку соціально-політичних викликів, що постали перед марксистською теорією після Першої світової війни. Класичний марксизм, заснований на працях Карла Маркса та Фрідріха Енгельса, не завжди адекватно пояснював нові соціальні та економічні реалії, що виникли в ХХ столітті. Неомарксизм спробував адаптувати марксистську теорію до сучасних умов, враховуючи нові аспекти, як-от культура, ідентичність, політика.

1. Основні принципи

Неомарксизм розвивається як спроба оновлення та модернізації традиційного марксизму, відкидаючи його фаталістичні та авторитарні елементи. Він поєднав різноманітні течії, які прагнуть переосмислити марксистські концепції в нових соціальних реаліях, включаючи ідеї фрейдизму, екзистенціалізму та критичної теорії.

Важливим складником неомарксизму є Франкфуртська школа, чії представники якої (М. Горкхаймер, Т. Адорно, Г. Маркузе) намагалися переосмислити марксизм, інтегруючи в нього соціально-психологічні аспекти. Також до нього належать ідеї А. Грамші, Г. Лукача, Н. Чомскі, які розширюють межі марксистського аналізу.

Неомарксизм відкидає спрощений економічний підхід, стверджуючи, що соціально-політичні зміни не можуть бути пояснені лише економічними факторами. Георгій Лукач, угорський філософ, соціолог, літературознавець, запропонував аналіз відчуження, яке він вважає ключовим соціальним феноменом, що має значний вплив на історичний розвиток та свідомість особистості.

Герберт Маркузе, німецький філософ, стверджував, що сучасні суспільства проявляють «репресивну толерантність», яка дозволяє людям вільно висловлювати свої думки, але водночас не веде до реальних змін у наявній соціально-економічній системі.

Луї Альтюсер, французький марксистський філософ, відомий своїми внесками у теорію марксизму, зокрема в аналізі ідеології. Вона, за його думкою, є продуктом виробництва. Якщо товари першого виробництва – це ідеологічні продукти, які формуються внаслідок діяльності державного апарату, то товари другого виробництва – це людина, світогляд і цінності якої сформовані під впливом ідеології.

Макс Горкхаймер критикує буржуазне суспільство за його ірраціональність і домінування влади, вважаючи, що це призводить до тотального панування людини над людиною. Він звинувачує науку в апологетиці буржуазного суспільства, що викликає заперечення з боку тих, хто вважає науку об'єктивною.

Теодор Адорно, як співзасновник Франкфуртської школи, розробив концепцію авторитарної особистості, що зосереджується на дослідженні культурних і соціальних аспектів авторитаризму. Він визначає авторитарну особистість як таку, що підкорюється авторитету і набуває ритуалізованих форм об'єктивності, вірячи в містику і сприймаючи соціальні забобони.

Еріх Фромм вважає, що капіталізм формує ілюзію свободи, що насправді є деструктивом. Звідси й парадокс сучасної людини, яка має зовнішню свободу, але відчуває внутрішню несвободу, підпорядкованість суспільству.

Ноам Чомскі, американський лінгвіст і політичний публіцист, критикуючи американську владу, довів, що в тоталітарних суспільствах контроль здійснюється через насильство, яке дозволяє навіть мінімальний опір. Натомість у демократичних суспільствах ЗМІ використовуються великим бізнесом і урядом як інструмент маніпулятивного контролю, від якого практично неможливо позбутися.

Джорджо Агамбен, італійський філософ, який зробив значний внесок у сучасну теорію, зокрема в контексті політичної філософії, етики та соціології. Його роботи часто пов'язують із неомарксизмом, хоча він не є традиційним марксистом. У своїй книзі «Homo Sacer: суверенна влада та оголене життя» Агамбен розглядає концепцію «священної людини» (homo sacer), що означає особу, яка поз-

бавлена прав і може бути вбита без наслідків. Ця ідея ілюструє, як влада може виключати індивідів із суспільства.

2. Поняття

А. Ґрамші вводить термін «гегемонія», підкреслюючи важливість ідеологічного лідерства та погодженої влади, а не лише насильства. Гегемонія не є лише результатом примусу або насильства. Вона базується на здатності домінуючої групи формувати консенсус у суспільстві, переконуючи інших у своїй легітимності. Це означає, що люди приймають ідеї та цінності гегемонічної групи як свої власні.

- Відчуження, за теорією Г. Лукача – це не лише індивідуальне переживання, а структурний феномен, що охоплює все суспільство. Воно є не лише наслідком, а й двигуном історії, що сприяє виникненню нових соціальних форм і рухів.

Відчуження впливає на свідомість індивіда. Так людина втрачає відчуття єдності зі світом, що призводить до фрагментації свідомості.

- Теорія рефлексії: суспільні відносини відображаються у свідомості індивідів. Відчуження спотворює цю рефлексію, створюючи хибні уявлення про дійсність. Це може стати перешкодою для соціальних змін і колективної дії.

За Г. Маркузе, сучасне суспільство утворює «репресивну толерантність» – ситуацію, коли суспільство дозволяє певні свободи (наприклад, свободу слова), але водночас ці свободи не приводять до реальних змін у соціально-економічній системі. Сучасне суспільство зосереджене на споживанні, що призводить до втрати справжньої свободи і самореалізації. Люди стають залежними від матеріальних благ і комерційних продуктів, а сама людина, за його висловом, є «одновимірною». Одновимірна людина не бачить альтернатив «людиною», яка сформована споживчою культурою, не має критичного мислення і здатності до опору наявному порядку і приймає його без критики.

- Суспільство комфортабельної несвободи (вислів Г. Маркузе) – потреби індивідів формуються зовні, а їхня здатність до критичного мислення атрофується.

- Фашизоїдна свідомість (термін М. Горкхаймера) – використовується для опису некритичного, стереотипного мислення, яке підтримує авторитарні режими. Завдяки ній при владі з'являються авторитарні особистості.

Людська природа прагне до влади, що проявляється в пануванні над природою і над іншими людьми. Капіталізм цим користується та намагається перетворити сфери життя на об'єкти споживання, позбавляючи їх спонтанності та емоційної імпульсивності, що призводить до «фетишизації мистецтва та сексуальності». За думкою Г. Маркузе, «ерос» і «танатос» придушені технологіями, оскільки перетворилися на об'єкти керування ними.

- Авторитарна особистість – особистість, яка відкрито приймає авторитарні ідеології, підкорюється силі й виявляє шовіністичні та фобійні настрої.

Е. Фромм розрізняє «свободу від» (негативну) та «свободу для» (позитивну). Перша стосується звільнення від зовнішніх умов, тоді як друга пов'язана з можливістю реалізації власного потенціалу.

- Лібертаріанський соціалізм – поєднує соціальну справедливість з особою свободою (модель держави майбутнього за Н. Чомські).

- Анархо-синдикалізм – одна з основних концепцій Н. Чомські, що ґрунтується на самоуправлінні робітників та децентралізації влади.

Номо Sacer – «священна людина», яка може бути вбита без наслідків відповідальності за цей злочин. Ця концепція ілюструє виключення людини з правового порядку та вказує на механізми влади, які можуть позбавити особу її прав. Влада через біополітику, політичну економію та соціальні практики може діяти поза межами закону, виправдовуючи це надзвичайними обставинами. Агамбен аналізує, як такі ситуації стають нормою в сучасних державах.

3. Критика

Неомарксизм, як послідовник марксистських ідей, занадто відійшов від основних засад марксизму, перетворюючи його на ідеологію без революційного змісту. Акцентуалізація на соціальних ідентичностях ігнорує класовий аналіз, який був центральним для класичного марксизму.

- Невизначеність термінів: концепції, як-от «гегемонія» або «відчуження», можуть бути інтерпретовані по-різному, що призводить до плутанини. Теоретичні тези неомарксизму можуть бути актуальними в певних соціально-історичних умовах, що в інших може нести певний дисонанс у розумінні.

- Радикалізм: акцент на зміну суспільства через екстремальні методи, а також надмірна увага до впливу ідеології, яка визначає всі аспекти життя суспільства. Мішель Фуко, наприклад, ставив під сумнів роль ідеології, акцентуючи на тому, що влада і знання взаємопов'язані, і що ідеологія не є єдиним механізмом контролю.

- Проблема глобалізації: у сучасному світі, де глобалізація посилює нерівності, ідеї Е. Фромма можуть бути недостатніми для пояснення нових соціально-економічних реалій.

- Недостатня увага до демократії: неомарксизм може критикувати капіталізм і його негативні наслідки, але критики вказують, що він іноді ігнорує важливість демократичних процесів і прав людини, що може призвести до авторитарних тенденцій у політичних рухах, які сповідують неомарксистські ідеї.

- Відсутність чітких практичних рішень: фокусування на критиці наявних систем і структур, але не пропонується чітких і практичних рішень для змін, які можуть бути реалізовані в політичній практиці.

4. Застосування

1. Феномен фашизму та рашизму

Неомарксистичні аналізи фашизму як реакції на кризу капіталізму, акцентуючи на тому, як економічні та соціальні фактори призвели до виникнення тоталітарних режимів у Європі. Концепція гегемонії А. Грамші використовується для пояснення, як домінуючі ідеї та культури формують політичні відносини і впливають на соціальну свідомість. Він аналізує успіх фашизму як результат неспроможності буржуазії заручитися соціальною підтримкою, що призвело до авторитарного режиму.

2. Соціальні рухи

Сучасні неомарксистичні досліджують соціальні рухи, орієнтуючись на те, як нові форми колективної дії можуть викликати зміни в політичному ландшафті, підкреслюючи важливість соціальних ідентичностей.

3. Відчуження в політичній культурі

Оптика відчуження як естетичний і культурний феномен, який формує суспільну свідомість і блокує історичний розвиток. Ідея про те, що панівні верстви контролюють суспільство через маніпуляцію свідомістю та ідеологією, що веде до «хибних» потреб.

4. Питання влади та контролю

Вивчення механізмів контролю в сучасних суспільствах, включно з ідеями репресивної толерантності Г. Маркузе. Дослідження, як влада може маніпулювати суспільними потребами і бажаннями через ідеологічні та культурні засоби.

5. Громадська участь

Дослідження з позиції позитивної свободи Е. Фромма. Його політична модель «комунітарного соціалізму», що передбачає децентралізацію влади та активну участь громадян у політичному процесі, доїсть змогу виявити ознаки «здорового суспільства».

6. Біополітика

Практики введення надзвичайних ситуацій та їх наслідки для прав та свобод людини. Процедура «стану виключення» певної групи з політичного контексту (наприклад, біженці або безхатченки, які перетворюються через офіційну та неофіційну політику на «*homo sacer*»). Дослідження політик, що регулюють здоров'я, освіту та соціальне забезпечення, може показати, як держави управляють

життям своїх громадян. Вивчення нових технологій контролю (наприклад, системи спостереження) допомагає зрозуміти, як біополітика реалізується на практиці.

5. Завдання

Завдання 1. Есе: «Гегемонія в сучасному політичному дискурсі»

Напишіть аналітичне есе, використовуючи концепцію гегемонії Антоніо Грамші. Оберіть конкретний приклад сучасного політичного дискурсу (наприклад, передвиборча кампанія, медіависвітлення певної політичної події) та проаналізуйте, як у ньому проявляються механізми гегемонії. Розгляньте, як домінуючі групи формують консенсус у суспільстві та як це впливає на політичну свідомість мас.

Завдання 2. Груповий проєкт: «Відчуження в епоху цифрових технологій»

У групах дослідіть, як концепція відчуження Георгія Лукача проявляється в сучасному цифровому суспільстві. Розгляньте вплив соціальних мереж, віддаленої роботи та інших аспектів цифровізації на політичну участь і громадянську активність. Підготуйте презентацію, в якій буде висвітлено ваші висновки та запропоновано можливі шляхи подолання цифрового відчуження.

Завдання 3. Дебати: «Репресивна толерантність у демократичних суспільствах»

Організуйте дебати на тему актуальності концепції «репресивної толерантності» Герберта Маркузе в сучасних демократичних суспільствах. Одна команда має захищати позицію, що ця концепція залишається релевантною і пояснює сучасні політичні процеси. Інша команда має аргументувати, що ця концепція застаріла і не відповідає реаліям сучасної демократії.

Завдання 4. Аналітичне есе: «Біополітика в контексті пандемії COVID-19»

Напишіть есе, аналізуючи політичні заходи, вжиті під час пандемії COVID-19, використовуючи концепцію біополітики Джорджо Агамбена. Розгляньте, як надзвичайні ситуації впливають на права та свободи громадян, і як це співвідноситься з ідеєю «оголеного життя» (*bare life*) Агамбена.

Завдання 5. Кейс-стаді: «Авторитарна особистість у сучасній політиці»

Оберіть сучасного політичного лідера та проаналізуйте його / її поведінку та риторику, використовуючи концепцію авторитарної особистості Теодора Адорно. Розгляньте, як ці характеристики впливають на політичний процес та суспільну думку за таким планом:

- коротка біографія та політичний контекст;

- жорстка прихильність до конвенційних цінностей;
- некритичне підпорядкування авторитету;
- агресія проти тих, хто порушує конвенційні норми;
- опозиція до суб'єктивного та творчого;
- забобонність та стереотипність;
- зацікавленість у владі та «жорсткості»;
- деструктивність та цинізм;
- схильність до проєкції;
- прийняття політичних рішень;
- формування громадської думки;
- відносини з опозицією та ЗМІ;
- міжнародні відносини.

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Есе: «Гегемонія в сучасному політичному дискурсі»

- 1) розуміння концепції гегемонії Ґрамші (0–2 бали);
- 2) релевантність обраного прикладу (0–2 бали);
- 3) глибина аналізу механізмів гегемонії (0–2 бали);
- 4) оцінка впливу на політичну свідомість (0–2 бали);
- 5) структура та аргументація есе (0–1 бал);
- 6) використання джерел та оформлення (0–1 бал).

Завдання 2. Груповий проєкт: «Відчуження в епоху цифрових технологій»

- 1) розуміння концепції відчуження Лукача (0–2 бали);
- 2) аналіз впливу цифрових технологій (0–2 бали);
- 3) зв'язок з політичною участю та активністю (0–2 бали);
- 4) якість запропонованих рішень (0–2 бали);
- 5) презентація та візуальні матеріали (0–1 бал);
- 6) групова взаємодія та відповіді на питання (0–1 бал).

Завдання 3. Дебати: «Репресивна толерантність у демократичних суспільствах»

- 1) розуміння концепції репресивної толерантності (0–2 бали);
- 2) якість аргументації (0–2 бали);
- 3) використання сучасних прикладів (0–2 бали);
- 4) навички ведення дебатів (0–2 бали);

- 5) відповіді на запитання опонентів (0–1 бал);
- 6) командна робота (0–1 бал).

Завдання 4. Аналітичне есе: «Біополітика в контексті пандемії COVID-19»

- 1) розуміння концепції біополітики Агамбена (0–2 бали);
- 2) аналіз політичних заходів під час пандемії (0–2 бали);
- 3) оцінка впливу на права та свободи (0–2 бали);
- 4) застосування концепції «голої життя» (0–2 бали);
- 5) структура та аргументація есе (0–1 бал);
- 6) використання джерел та оформлення (0–1 бал).

Завдання 5. Кейс-стаді: «Авторитарна особистість у сучасній політиці»

- 1) розуміння концепції авторитарної особистості (0–2 бали);
- 2) релевантність обраного політичного лідера (0–2 бали);
- 3) глибина аналізу поведінки та риторики (0–2 бали);
- 4) оцінка впливу на політичний процес (0–2 бали);
- 5) структура та логіка аргументації (0–1 бал);
- 6) використання джерел та оформлення (0–1 бал).

Тема 8. ДИСКУРС-АНАЛІЗ

Дискур-аналіз фокусується на вивченні мовних практик, текстів і контекстів, у яких відбувається політична комунікація. За допомогою аналізу дискурсу можна встановити, як мова формує політичні реальності, впливає на розуміння і сприйняття політичних подій.

1. Основні принципи

Взаємодія між мовою та суспільством, розуміння тексту в контексті його створення, а також емоції та інтерпретації учасників дискурсу, дають змогу виявити домінування, дискримінації, владу та контроль.

Норман Феркло розглядає дискурс як соціальну практику, що означає, що він не обмежується лише мовленнєвими актами, а охоплює всі елементи соціальної взаємодії. Наприклад, вивчення політичних промов-дискурсів може показати, як мова політиків формує уявлення про політичне. Коли політики використовують наукові терміни, це не стільки інформує, скільки може приховувати реальний стан механізму прийняття політичних рішень. За думкою Н. Феркло, дискурс і влада – тісно пов'язані поняття, оскільки дискурси можуть не лише відображати, а й здійснювати владу, формуючи соціальні норми і контролюючи поведінку.

Мішель Фуко розглядає дискурс як практики, що конституюють об'єкт мовлення. В образі об'єкта він виділяє владу не як щось, що належить певним інституціям, а як мережу відносин, що виникають у процесі взаємодії між людьми. Вона не є суб'єктом, а радше безсуб'єктним явищем, що проявляється у стосунках між людьми. Влада формує мову, створюючи специфічні дискурси, які відображають і підтримують її структури.

Дискурс-аналіз у семіотиці Ролана Барта спирається на кілька основних принципів, що визначають смерть автора тексту. Автор більше не має монополії на значення свого твору. Інтерпретація стає справою читача, що відкриває нові можливості для аналізу тексту. Звідси, сама політика є інтерпретацією, як і політичний процес – процес інтерпретацій, оскільки мова формує наше розуміння реальності та соціальних відносин.

Комунікативна теорія Юргена Габермаса базується на комунікації, яка є основою соціального життя, що дає змогу людям взаємодіяти, обмінюватися думками та вирішувати спільні проблеми. Раціональне аргументування в комунікації допомагає досягненню взаєморозуміння між учасниками, що сприяє демократичним принципам. Тому самі політичні рішення повинні ґрунтуватися на відкритому, критичному обговоренні, де кожен голос має значення, і де аргументи оцінюються за їх переконливістю, а не за статусом учасників.

Шанталь Муфф та Ернесто Лаклау розглядають гегемонію як процес встановлення домінуючого дискурсу, який надає значення словам і формує соціальну реальність. Вона є результатом боротьби між різними дискурсами за панування. Домінування одного дискурсу над іншими, що формує соціальний порядок і надає сенс інститутам.

Критичний дискурс – аналіз Тео ван Дейка розглядає владу через дискурс як відносини між групами (віковими, статевими, расовими тощо). Влада відтворюється через соціальні дискурси, що включають стереотипи та упередження. Т. ван Дейк розуміє політичний дискурс як механізм збереження та зміни контекстних форм через-мовленнєвий вплив. Політичний дискурс є суспільним знанням та формується через контекстну форму (аргументація, риторичні фігури, стиль) та ідеологію, що представляє систему вірувань, визнаних членами соціальної групи.

П'єр Бурдьє розглядає габітус як систему набутого досвіду, що впливає на спосіб сприйняття, мислення і дії індивіда. Габітус формує індивідуальні практики, які адаптуються до умов існування. Така система структур формує сприйняття та практики індивіда (наприклад, дає змогу індивіду відбирати інформацію, що відповідає його досвіду).

2. Поняття

Мішель Фуко, як теоретик дискурс-аналізу, виділив два шляхи дослідження дискурсів: археологію (дослідження історії дискурсних практик і регуляцій) та генеалогію (аналіз самих процесів, що формують дискурси та дискурсні формації).

- Дискурс – сукупність висловлювань, які формуються під впливом влади, що визначає, які ідеї та теми можуть бути обговорені, а які ні (за М. Фуко).

- Дискурс – «надфразова єдність слів», де знаки не лише вказують на щось, а й нав'язують певні інтерпретації (за Р. Бартом).

- Дискурс – процес спілкування, в якому учасники прагнуть досягти спільного розуміння і виробити рішення на основі аргументів (за Ю. Габермасом).

- Дискурс – спосіб спілкування, що формує соціальні відносини та розуміння світу. Дискурс є всім, включно з економічними та політичними практиками (Ш. Муфф та Е. Лаклау).

- Дискурс – лінгвістична структура, що є суттєвим складником соціокультурної взаємодії (за Т. ван Дейком).

- Дискурс – виступає як символічний капітал, що реалізує інтереси особи в політичному полі. Мова є інструментом, через який індивіди відображають свої звички та наміри (за П. Бурдьє).

П. Бурдьє вводить поняття «мовного габітусу», що відображає як індивідуальні, так і колективні мовні практики. Це впливає на сприйняття мови та створення нових значень.

Досліджуючи знаки у дискурсі, Барт описує знаки першого порядку (що зображено і що означає це зображення) та знак другого порядку – міф. Саме міф перетворює реальність і формує уявлення про неї, часто відволікаючи від історичних та соціальних фактів.

- Комунікативний розум – спосіб мислення, що передбачає використання раціональних аргументів та критичне осмислення норм і цінностей. Завдяки йому спосіб спілкування стає більш раціональним, оскільки формується певна орієнтація на досягнення власних цілей.

Ш. Муфф та Е. Лаклау виділяють антагонізм і агонізм: антагонізм між дискурсами ускладнює формування єдиного соціуму. Однак можливе пом'якшення цього антагонізму до агонізму, де конкуренція між ідеями відбувається в умовах поваги до прав інших.

- Гегемонія – домінування одного дискурсу над іншими, що формує соціальний порядок і надає сенс інститутам.

3. Критика

- Концепція деліберативної демократії (Ю. Габермаса) спирається на ідеалізовану картину суспільства, де всі учасники мають рівні можливості для участі в дискусіях. У реальному житті нерівності, як-от економічний статус, освіта і соціальний капітал, можуть обмежувати участь. Габермас припускає, що через раціональне обговорення можна досягти консенсусу. Однак критики вказують на те, що реальні політичні дебати часто визначаються конфліктами інтересів і влади, що ускладнює досягнення спільного розуміння.

- Габітус (П. Бурдьє) сприймається як відносно стабільна структура, яка визначає дії і сприйняття індивіда. Натомість дискурс-аналіз акцентує на тому, що соціальні практики та ідентичності є динамічними і можуть змінюватися під впливом контексту, включно з дискурсними практиками. У контексті глобалізації габітус може бути недостатньо адаптивним для пояснення складних міжкультурних взаємодій.

- Складність кількісної оцінки та верифікації: дискурс-аналіз переважно є якісним методом, що ускладнює кількісну оцінку результатів та їх статистичну перевірку. Важко встановити чіткі критерії для вимірювання ефективності чи впливу дискурсних практик на політичні процеси. Складно відтворити результати дослідження іншими вченими, що є важливим аспектом наукової методології. Наприклад, аналізуючи вплив медіадискурсу на формування громадської думки щодо певної політичної події, дослідник може виявити певні тенденції, але йому буде складно кількісно оцінити ступінь цього впливу чи довести прямий причинно-наслідковий зв'язок.

4. Застосування

1. Аналіз політичних промов

Дослідження промов політиків для виявлення прихованих ідеологічних установок та намірів. Можна аналізувати вибір слів, терміни та фрази, що використовуються в промові. Наприклад, використання метафор або емоційно заряджених слів може вказувати на певні ідеологічні установки. Або те, які ідеї представлені на початку, в середині та в кінці. Структура може вказувати на пріоритети та наміри оратора. Також можна дослідити, як політики намагаються залучити свою аудиторію – через запитання, заклики до дії або емоційні звернення. Це може вказувати на наміри вплинути на суспільну думку. Ще одним напрямом дослідження може бути ідеологічний вектор, як певні ідеології (лібералізм, консерватизм, націоналізм тощо) відображаються в промовах. Він включає аналіз того, як

політики представляють «інших» (опонентів, меншин) та які цінності вони підкреслюють.

2. Аналіз риторики політиків

Аналіз політичних дискурсів може показати, як риторика політиків формує громадське сприйняття певних питань, як-от міграція чи соціальна справедливість. Політики можуть використовувати терміни, які підкреслюють загрози, або, навпаки, можливості, що вплине на суспільну думку та політичні рішення.

3. Вивчення медійного дискурсу

Аналіз медійних текстів для розуміння, як медіа формують суспільну думку та відображають владу. Наприклад, дослідження соціальної нерівності може включати аналіз медіадискурсів щодо бідності. Як медіа представляють бідних людей? Чи використовують вони стереотипи, які публічно дискредитують цю групу? Аналіз таких дискурсів може показати, як мова формує соціальну нерівність.

4. Аналіз інституційного дискурсу

Дослідження законодавчих документів та політичних програм для пошуку комунікативних стратегій різних гілок влади або ритуалізованих форм політичної комунікації (наприклад, парламентські дебати). Також аналіз неформальних дискурсних практик у політичних інститутах. Взаємодія між інституційним та медійним дискурсами. Наприклад, аналіз дискурсних стратегій, що використовуються в Європейському парламенті для досягнення консенсусу з суперечливих питань.

5. Конструювання національної ідентичності через політичний дискурс

Пошук риторичних прийомів для національної єдності через використання історичних наративів у політичному дискурсі. Конструювання образу «іншого» для зміцнення національної ідентичності. Мовна політика як інструмент формування національної ідентичності. Історичний дискурс-аналіз для відстеження еволюції національних ідей. Аналіз зміни дискурсу про національну ідентичність у пострадянських країнах після розпаду СРСР.

6. Репрезентації меншин у політичному просторі

Виявлення способів представлення меншин у політичних дебатах та ЗМІ. Дискурсні стратегії включення / виключення маргіналізованих груп. Боротьба за визнання та репрезентація в політичному дискурсі. Інтерсекційність у політичній комунікації (наприклад, аналіз репрезентації мігрантів у політичному дискурсі європейських країн під час міграційної кризи 2022 року).

5 Завдання

Завдання 1. Аналіз політичної промови

Оберіть важливу політичну промову сучасного лідера (наприклад, інавгураційну промову президента чи виступ на міжнародному саміті). Проведіть детальний дискурс-аналіз, звертаючи увагу на такі аспекти:

1) лінгвістичні особливості:

- вибір лексики;
- використання метафор та інших риторичних прийомів;
- граматичні конструкції (активний / пасивний стан, особові займенники);

2) контекстуальний аналіз:

- історичний та політичний контекст промови;
- цільова аудиторія;
- мета промови;

3) ідеологічний аналіз:

- які цінності та ідеї просуваються?
- як представлені «свої» та «чужі»?
- які теми замовчуються або маргіналізуються?

4) владні відносини:

- як промова відображає або конструює владні відносини?
- чи є елементи гегемонічного дискурсу?

5) інтертекстуальність:

- посилання на інші тексти або події;
- використання культурних кодів.

Напишіть аналітичний звіт (2 000–2 500 слів), використовуючи теоретичні концепції, зокрема ідеї Нормана Феркло, Мішеля Фуко та Тео ван Дейка.

Завдання 2. Порівняльний аналіз медійних дискурсів

Оберіть актуальну політичну подію (наприклад, вибори, міжнародний конфлікт, економічну кризу) та проаналізуйте її висвітлення у трьох різних ЗМІ (наприклад, ліберальне, консервативне та державне видання). Проведіть порівняльний дискурс-аналіз, зосередившись на таких аспектах:

1) фреймінг події:

- які аспекти події підкреслюються або замовчуються?
- як формується наратив про подію?

2) репрезентація акторів:

- як представлені різні учасники події?

- чи є елементи стереотипізації або дискримінації?

3) лексичний вибір:

- які ключові слова та фрази використовуються?
- чи є різниця у термінології між різними ЗМІ?

4) візуальний аналіз:

- які зображення супроводжують тексти?
- як візуальні елементи підтримують або суперечать текстовому наративу?

5) ідеологічний аналіз:

- які ідеологічні позиції відображені у кожному джерелі?
- як ці позиції впливають на представлення події?

Підготуйте презентацію (15–20 слайдів) або аналітичну записку (1 500–2 000 слів), використовуючи теоретичні концепції Ролана Барта, Шанталь Муфф та Ернесто Лаклау.

Завдання 3. Аналіз політичного дискурсу в соціальних медіа

Оберіть актуальну політичну тему та проаналізуйте дискурс навколо неї в соціальних медіа (Twitter, Facebook, Instagram) протягом певного періоду (наприклад, тиждень). Зосередьтеся на таких аспектах:

1) формування дискурсу:

- які ключові наративи формуються?
- хто є основними «лідерами думок»?

2) мовні особливості:

- використання хештегів та їх роль у формуванні дискурсу;
- специфіка мови соціальних медіа (емодзі, меми, скорочення);

3) взаємодія та поляризація:

- як відбувається взаємодія між різними групами?
- чи є ознаки ехо-камер або інформаційних бульбашок?

4) вплив алгоритмів:

- як алгоритми соціальних медіа впливають на формування дискурсу?

5) порівняння з традиційними ЗМІ:

- як дискурс у соціальних медіа відрізняється від дискурсу в традиційних ЗМІ?

Підготуйте дослідницький звіт (2 500–3 000 слів), використовуючи методологію критичного дискурс-аналізу та теорію комунікативної дії Юргена Габермаса.

Завдання 4. Аналіз політичного габітусу

Оберіть впливового політичного діяча та проаналізуйте його політичний габітус, використовуючи концепцію П'єра Бурдьє. Розгляньте наступні аспекти:

1) біографічний аналіз:

- освіта, соціальне походження, кар'єрний шлях;

2) лінгвістичний аналіз:

- особливості мовлення, акцент, вибір слів;

3) невербальна комунікація:

- жести, постава, стиль одягу;

4) політичні позиції:

- як габітус впливає на політичні погляди та рішення?

5) взаємодія з іншими політичними акторами:

- як габітус впливає на відносини з колегами, опонентами, ЗМІ?

Напишіть есе (2 000–2 500 слів), використовуючи теоретичні концепції Бурдьє та пов'язуючи їх з ідеями інших теоретиків дискурс-аналізу.

Завдання 5. Критичний аналіз теорій дискурс-аналізу

Оберіть дві теорії дискурс-аналізу (наприклад, теорію Феркло та теорію Муфф і Лаклау) та проведіть їх критичний порівняльний аналіз. Розгляньте такі аспекти:

1) основні концепції та методології;

2) сильні та слабкі сторони кожної теорії;

3) застосовність до сучасних політичних реалій;

4) критика з боку інших теоретиків;

5) можливості синтезу або взаємодоповнення теорій.

Напишіть аналітичне есе (2 500–3 000 слів), демонструючи глибоке розуміння теорій та здатність до критичного мислення.

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Аналіз політичної промови

1) лінгвістичний аналіз (0–2 бали);

2) контекстуальний аналіз (0–2 бали);

3) ідеологічний аналіз (0–2 бали);

4) аналіз владних відносин (0–1 бал);

5) інтертекстуальний аналіз (0–1 бал);

6) використання теоретичних концепцій (0–1 бал);

7) структура та логіка аргументації (0–1 бал).

Завдання 2. Порівняльний аналіз медійних дискурсів

- 1) аналіз фреймінгу події (0–2 бали);
- 2) репрезентація акторів (0–2 бали);
- 3) лексичний аналіз (0–2 бали);
- 4) візуальний аналіз (0–1 бал);
- 5) ідеологічний аналіз (0–1 бал);
- 6) використання теоретичних концепцій (0–1 бал);
- 7) якість презентації та аналітичної записки (0–1 бал).

Завдання 3. Аналіз політичного дискурсу в соціальних медіа

- 1) аналіз формування дискурсу (0–2 бали);
- 2) аналіз мовних особливостей (0–2 бали);
- 3) аналіз взаємодії та поляризації (0–2 бали);
- 4) аналіз впливу алгоритмів (0–1 бал);
- 5) порівняння з традиційними ЗМІ (0–1 бал);
- 6) використання методології та теорії (0–1 бал);
- 7) якість дослідницького звіту (0–1 бал).

Завдання 4. Аналіз політичного габітусу

- 1) біографічний аналіз (0–2 бали);
- 2) лінгвістичний аналіз (0–2 бали);
- 3) аналіз невербальної комунікації (0–2 бали);
- 4) аналіз політичних позицій (0–1 бал);
- 5) аналіз взаємодії з іншими акторами (0–1 бал);
- 6) використання теоретичних концепцій (0–1 бал);
- 7) якість есе (0–1 бал).

Завдання 5. Критичний аналіз теорій дискурс-аналізу

- 1) аналіз основних концепцій та методологій (0–2 бали);
- 2) оцінка сильних та слабких сторін (0–2 бали);
- 3) аналіз застосовності до сучасних реалій (0–2 бали);
- 4) розгляд критики з боку інших теоретиків (0–1 бал);
- 5) аналіз можливостей синтезу теорій (0–1 бал);
- 6) демонстрація критичного мислення (0–1 бал);
- 7) якість аналітичного есе (0–1 бал).

Тема 9. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ

Теорія систем, що виникла в ХХ столітті, стала основою для розробки системного підходу та системного аналізу. Системний аналіз розглядає політичні системи у контексті їх взаємозв'язків із соціальними, економічними та культурними чинниками. Аналізуються не лише окремі елементи політичної системи (інститути, групи, інтереси), але й їх функції в межах системи.

1. Основні принципи

Система є сукупністю елементів, між якими існують зв'язки та взаємодія. Цілісність системи означає, що вона є більше, ніж просто сума її частин. Кожен елемент системи впливає на інші елементи, що призводить до змін у структурі та функціонуванні системи.

Системний підхід є методологією, що розглядає об'єкти як системи, виявляючи зв'язки та інтеграцію між елементами. Вивчення складних систем, що включає розробку методів для їх дослідження і практичні рекомендації для вирішення проблем, допомагає встановити принцип роботи системи та спрогнозувати певні ризики зміни (збої) роботи системи.

Формування теоретичних моделей політичної системи в 50–60-х роках ХХ століття стало важливим етапом у розвитку політичної науки. Основні принципи цих моделей базуються на системному аналізі, запозиченому з біологічної теорії.

Талкотт Парсонс розглядав суспільство як інтегровану систему, що складається з окремих елементів: суспільних цілей, норм, цінностей і ролей. Кожен елемент відіграє важливу роль у забезпеченні функціонування соціальної системи.

У 60-ті рр. ХХ століття розвинулися нові погляди на політичну систему, зокрема через роботи Габріеля Алмонда та Карла Дойча. Основним принципом підходу була інтеграція структурного та функціонального аналізу політичних систем. Г. Алмонд розглядав політичну систему як узаконену силу, яка підтримує порядок у суспільстві. Він розрізняв різні форми політичної поведінки та пропонував два рівні вивчення політичної системи: інституціональний (інститути та їх функції) і орієнтаційний (формування ставлення людей до політичних об'єктів). К. Дойч запропонував інформаційно-кібернетичну модель, в якій політична система визначається як мережа комунікацій для досягнення поставлених завдань.

У 1970-х роках популярність класичних концепцій політичних систем Д. Істона, Г. Алмонда та К. Дойча зазнали критики. Британський політолог Рой Джоунс став одним із представників системно-функціонального аналізу. Він порівняв суспільство з організмом, зазначаючи, що держава є організмом, а функції соціальних структур сприяють збереженню цілісності системи. Джоунс виділяє явні та латентні функції, а також дисфункції, що можуть загрожувати стабільності системи. Як прихильник функціоналістської школи, він вважає, що соціум побудований раціонально, і кожен елемент системи сприяє підтримці стабільності. Це означає, що існує певний порядок у суспільстві, де всі елементи працюють разом.

Німецький суспільствознавець Ніклас Луман розробив теорію самореферентних систем, вказуючи на те, що соціальні системи існують у ізольованому стані, їх функція полягає в комунікації. Луман зазначав, що суспільство не має єдиного центру, а складається з різних видів систем, що взаємодіють між собою.

У 1990-х роках теорії систем, які раніше претендували на універсальність, стали основою для створення аналітичних інструментів і типологій політичних систем. Це стало можливим завдяки роботам вчених Ж. Блонделя та Е. Гейвуда, які розвинули підходи до порівняльної політології. Ендрю Гейвуд розробив нову типологію, що містила п'ять типів політичних систем, зосереджуючись на конституційно-інституційних, структурно-функціональних та економіко-ідеологічних критеріях.

2. Поняття

Сукупність елементів, що взаємодіють між собою, утворюючи єдину цілісність, є системою. Приклади систем: соціальні системи, біологічні системи, технічні системи, політичні системи тощо.

Т. Парсонс визначає чотири основні функції, які забезпечують збереження та виживання будь-якої системи:

- адаптація: взаємодія соціальних суб'єктів із середовищем;
- досягнення цілей: виконання політичної підсистеми;
- інтеграція: забезпечення зв'язаності окремих елементів;
- підтримання системи: система вірування, моралі та органів соціалізації.

Девід Істон у своїх працях розвиває концепцію політичної системи як єдиного цілого, що взаємодіє з навколишнім середовищем. Основними елементами його моделі є:

- вхід (input): вимоги та потреби суспільства;
- процеси (process): взаємодія між елементами політичної системи;
- вихід (output): рішення та дії, які впливають на суспільство.

Г. Алмонд виокремлює дві основні функції «входу» та «виходу» системи:

1) функції «входу» включають: політичну соціалізацію; артикуляцію інтересів; агрегацію інтересів; політичну комунікацію;

2) функції «виходу» охоплюють: розробку норм (законодавча влада); застосування норм (виконавча влада); контроль за дотриманням норм (судові органи).

Функції входу здійснюються недержавними формуваннями – політичними партіями, групами тиску, засобами масової інформації тощо, а функції виходу – державними органами.

Г. Алмонд також розробив типологію політичних систем, визначивши чотири основні типи: англо-американська (стабільна та ефективна система з гомогенною культурою); континентально-європейська (характеризується політичною нестабільністю); доіндустріальна (поєднання різних політичних культур); тоталітарна (відсутність плюралізму).

Інформаційно-ібернетична модель К. Дойча складається з чотирьох блоків:

- отримання та відбір інформації;
- обробка інформації;
- прийняття рішень;
- реалізація рішень та зворотний зв'язок.

Р. Джоунс стверджує, що, як і в біологічному організмі, у державі існують різні елементи, які виконують специфічні функції. Функції – це дії, які соціальні структури повинні виконувати для збереження цілісності системи. Вони можуть бути:

- явні (очевидні): функції, які легко помітити, наприклад, законодавча діяльність;
- латентні (приховані): функції, які не відразу видно, але також важливі, наприклад, соціалізація громадян через освіту.

Окрім функцій, Р. Джоунс також звертає увагу на дисфункції – фактори, які можуть заважати збереженню цілісності системи. Наприклад, соціальні конфлікти або економічні кризи можуть призводити до дестабілізації. Він виділяє три можливі реакції на дисфункції:

- адаптивна реакція: система змінюється, щоб пристосуватися до нових умов;
- реакція відкидання: система ігнорує проблему, що може призвести до посилення дисфункцій;
- реакція заміщення: заміна одних елементів системи на інші для відновлення стабільності.

Н. Луман розглядає системи, які здатні самостійно виробляти свої складники та функціонувати незалежно від зовнішнього середовища.

- Аутопоезис – це концепція самовідтворення, що описує, як системи створюють свої елементи та функціонують за власними кодами. Цей термін спочатку був використаний у біології, але Луман адаптував його для соціальних систем.

Аутопоетичні системи формують свої елементи (наприклад, комунікації, норми, правила) через взаємодію всередині системи. Це означає, що система не просто реагує на зовнішні впливи, а активно створює свої умови для існування. Аутопоезис вказує на те, що системи мають власну логіку і не підлягають простому зовнішньому контролю. Це дає змогу залишатися стабільними і адаптивними.

Жан Блондель запровадив тривимірну типологію політичних систем, базуючи її на трьох параметрах: участі у прийнятті рішень, засобах досягнення цілей та загальних цілях здійснення політики. Ця типологія дала змогу виділити шість основних типів політичних систем, що відображають різноманітність політичних режимів: традиційна; егалітарно-авторитарна; авторитарно-бюрократична; авторитарно-неегалітарна; конкуруюча олігархія; ліберальна демократія.

Типологія політичних систем Е. Гейвуда:

- західні поліархії: високий рівень толерантності до опозиції;
- нові демократії: незавершені процеси демократичної консолідації;
- східноазійські режими: традиції та моральні основи як засоби підтримання порядку;

- ісламістські режими: політичні інститути, що базуються на цінностях ісламу;
- військові режими: контролюються військовими та характеризуються репресіями.

3. Критика

- Статичність моделі: Т. Парсонс та Д. Істон акцентували на стабільності і функціональності політичних систем, що призводило до недооцінки змін і конфліктів. Критики вважали, що такий підхід не враховує динамічного характеру політики. Ці теорії часто сприймалися як ідеалізовані, оскільки вони не завжди відображали реальні умови і проблеми, з якими стикаються політичні системи, як-от нерівність, міграція, конфлікти інтересів.

- Непрозорі механізми змін: системний підхід може описувати структури та функції, але не пояснює, чому ці структури можуть зазнавати руйнування чи трансформації. Політичні системи, які переживають конфлікти, часто демонструють нові динаміки, які не можуть бути зрозумілі через призму стабільності та функціональності.

- Перебільшення стабільності: функціоналісти часто прагнуть показати, що соціальні системи завжди прагнуть до стабільності. Однак критики стверджують, що суспільства зазнають значних змін і криз, які можуть порушити цю стабільність.

- Надмірне спрощення політичних реалій: цей підхід прагне представити політичні процеси як взаємодію між різними компонентами системи, що функціонують за певними правилами та закономірностями. Однак така модель може не враховувати всю складність і непередбачуваність реальних політичних подій та процесів. Недооцінка ролі політичних акторів та їхньої мотивації у політичних процесах. Обмежена здатність прогнозувати через надмірний фокус на стабільності та рівновазі системи.

4. Застосування

У політичній науці теорія систем може застосовуватися для вивчення взаємодії між індивідами, групами і політичними інститутами, наприклад, аналіз політичних систем.

1. Аналіз політичних інститутів

Модель Т. Парсонса може бути використана для вивчення ролі політичних інститутів (урядів, парламентів, судів) у збереженні стабільності та функціонування політичних систем. Модель Д. Істона підходить для вивчення різних типів політичних систем (демократій, авторитарних режимів) та їх функціонування.

Аналіз політичної (не)стабільності в різних країнах, що демонструє, як суспільні цілі та норми впливають на політичні процеси.

2. Соціальні зміни та адаптація

Дослідження, які аналізують, як суспільства пристосовуються до змін (економічних, технологічних, соціальних), можуть керуватися концепцією функціональних систем. Взаємодія політичних систем із соціальними, економічними та культурними середовищами, на основі точок «вхід» та «вихід» системи Д. Істона. Дослідження, коли політичні системи не змогли адаптуватися до нових умов, як, наприклад, падіння авторитарних режимів під тиском суспільства.

3. Функціоналізм

Дослідження, що фокусуються на функціях різних соціальних елементів у політичних системах. Наприклад, модель Істона може бути використана для аналізу легітимності політичних систем і довіри громадськості до державних інститутів. Або як індивіди формують свої політичні переконання та ідентичність у контексті політичних систем (підходи Д. Істона). Також дослідження можуть зосередитися на тому, які функції виконують інститути, як вони взаємодіють між собою та які дисфункції можуть виникати (Р. Джоунс).

5. Завдання

Завдання 1. Порівняльний аналіз моделей політичних систем

Необхідно порівняти та зіставити моделі політичних систем, запропоновані Девідом Істоном, Габріелем Алмондом та Карлом Дойчем.

Завдання:

1. Описати ключові компоненти та процеси кожної моделі.
2. Проаналізувати, як кожна модель концептуалізує відносини між політичною системою та її середовищем.
3. Оцінити сильні та слабкі сторони кожної моделі у поясненні реальних політичних явищ.
4. Застосувати кожен модель до конкретної країни на ваш вибір, обговорюючи, наскільки добре вона пояснює політичну динаміку цієї країни.

Очікуваний результат: есе обсягом 2 500 слів з належними цитатами та бібліографією.

Завдання 2. Функціональний аналіз політичної системи

Мета: застосувати схему AGIL Талкотта Парсонса та функціональний підхід Роя Джонса для аналізу конкретної політичної системи.

Завдання:

1. Обрати країну та коротко описати її політичну систему.

2. Визначити і пояснити, як політичні інституції країни виконують чотири функції Парсонса: адаптацію, досягнення цілей, інтеграцію та латентність.

3. Використовуючи підхід Джонса, визначити явні та приховані функції ключових політичних інституцій у вибраній вами країні.

4. Обговорити будь-які дисфункції, які ви спостерігаєте в політичній системі, та як система відреагувала на них (адаптивні, відхильні чи замінні реакції).

Очікуваний результат: звіт обсягом 3 000 слів з відповідними прикладами та даними для підтвердження вашого аналізу.

Завдання 3. Аутопоезис у політичних системах

Мета: дослідити концепцію аутопоезису Нікласа Лумана в контексті конкретної політичної системи.

Завдання:

1. Пояснити теорію самореферентних систем Лумана та концепцію аутопоезису.

2. Обрати політичну систему (наприклад, уряд конкретної країни, політичну партію або міжнародну організацію) для аналізу.

3. Визначити та пояснити, як ця система створює та підтримує власні елементи та межі.

4. Проаналізувати, як система спілкується внутрішньо та зі своїм середовищем.

5. Обговорити наслідки аутопоезису для розуміння стабільності та змін у цій політичній системі.

Очікуваний результат: дослідницька робота обсягом 4 000 слів з оглядом літератури, розділом методології, аналізом та висновками.

Завдання 4. Проєкт типології порівняльних політичних систем

Мета: створити нову типологію політичних систем на основі робіт Жана Блонделя та Ендрю Гейвуда.

Завдання:

1. Переглянути та узагальнити тривимірну типологію Блонделя та п'ятитипну класифікацію Гейвуда.

2. Розробити власний набір критеріїв для класифікації політичних систем, обґрунтовуючи свій вибір.

3. Створити нову типологію з принаймні чотирма різними типами політичних систем.

4. Застосувати типологію для класифікації щонайменше 10 різних країн, пояснюючи міркування щодо кожної класифікації.

5. Обговорити сильні сторони та обмеження нової типології, порівняно з наявними.

Очікуваний результат: робота обсягом 3 500 слів, що представляє типологію, її застосування та критичне осмислення її корисності.

Завдання 5. Критичний аналіз: Обмеження теорії систем у політології

Мета: критично оцінити обмеження та критику теорії систем у політології.

Завдання:

1. Узагальнити основні принципи теорії систем, застосовані до політології.
 2. Визначити та пояснити щонайменше три основні критичні зауваження щодо теорії систем (наприклад, статичний характер, надмірний акцент на стабільності, недостатня увага до динаміки влади).
 3. Знайти та проаналізувати конкретні тематичні дослідження або приклади, які ілюструють ці обмеження.
 4. Обговорити потенційні модифікації або альтернативні підходи, які могли б вирішити ці критичні зауваження, зберігаючи водночас цінні ідеї теорії систем.
- Очікуваний результат: критичне есе обсягом 3 000 слів зі збалансованою аргументацією та висновками.

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Порівняльний аналіз моделей політичних систем

- 1) опис ключових компонентів та процесів кожної моделі (0–2 бали);
- 2) аналіз концептуалізації відносин між системою та середовищем (0–2 бали);
- 3) оцінка сильних та слабких сторін кожної моделі (0–2 бали);
- 4) застосування моделей до конкретної країни (0–2 бали);
- 5) якість аргументації та використання джерел (0–1 бал);
- 6) структура та організація есе (0–1 бал).

Завдання 2. Функціональний аналіз політичної системи

- 1) опис обраної політичної системи (0–1 бал);
- 2) аналіз функцій AGIL Парсонса (0–2 бали);
- 3) визначення явних та прихованих функцій за Джонсом (0–2 бали);
- 4) обговорення дисфункцій та реакцій системи (0–2 бали);
- 5) використання відповідних прикладів та даних (0–2 бали);
- 6) якість аналізу та висновків (0–1 бал).

Завдання 3. Аутопоезис у політичних системах

- 1) пояснення теорії Лумана та концепції аутопоезису (0–2 бали);
- 2) аналіз створення та підтримки елементів і меж системи (0–2 бали);
- 3) аналіз комунікації системи (0–2 бали);
- 4) обговорення наслідків аутопоезису (0–2 бали);
- 5) якість методології та використання джерел (0–1 бал);
- 6) структура та логіка дослідницької роботи (0–1 бал).

Завдання 4. Проєкт типології порівняльних політичних систем

- 1) огляд типологій Блонделя та Гейвуда (0–1 бал);
- 2) розробка власних критеріїв класифікації (0–2 бали);
- 3) створення нової типології (0–2 бали);
- 4) застосування типології до 10 країн (0–2 бали);
- 5) обговорення сильних сторін та обмежень нової типології (0–2 бали);
- 6) оригінальність та інноваційність підходу (0–1 бал).

Завдання 5. Критичний аналіз: обмеження теорії систем у політології

- 1) узагальнення основних принципів теорії систем (0–1 бал);
- 2) визначення та пояснення трьох основних критичних зауважень (0–3 бали);
- 3) аналіз конкретних прикладів, що ілюструють обмеження (0–2 бали);
- 4) обговорення потенційних модифікацій або альтернативних підходів (0–2 бали);
- 5) якість критичного мислення та аргументації (0–1 бал);
- 6) збалансованість аргументації та якість висновків (0–1 бал).

Тема 10. СИНЕРГЕТИКА

Синергетика – міждисциплінарна наука, яка вивчає процеси самоорганізації у складних системах. Вона досліджує, як взаємодії між елементами системи можуть призводити до виникнення нових структур і функцій, що не можна передбачити, враховуючи лише характеристики окремих елементів. Вона дає змогу досліджувати, як зміни в одному елементі можуть викликати непередбачувані наслідки в інших, що є важливим для аналізу політичних криз, переворотів або реформ.

1. Основні принципи

Синергетична парадигма, що виникла в середині ХХ ст., доводить нелінійний розвиток системи. Вона не заперечує лінійність, проте пропонує альтернативні способи аналізу систем. Думка про те, що соціально-політичні явища можуть самостійно еволюціонувати, підпорядковуючись загальним законам, доводить самоорганізацію системи, зокрема й політичної. Цей підхід дозволяє виявити закономірності в хаосі.

Синергетика (грец. *synergetikos* – «спільний, узгоджено діючий») досліджує, як елементи системи взаємодіють, формуючи нові структури. Це поняття пов'язане з ідеями, що розглядалися вченими Л. фон Берталанфі, У. Р. Ешбі, Н. Вінер

та ін. Політичні системи, що здатні адаптуватися до «шуму» – до змін у суспільстві, економіці, технологіях, – можуть стати більш стійкими і ефективними.

У 60-х рр. ХХ ст. виникла неklasична концепція самоорганізації систем, як реакція живих організмів на випадкові події. Система здатна змінюватися не завдяки центру прийняття рішень, а завдяки локальній або периферійній активності елементів. Так відбувається процес, завдяки якому система формує нові порядки в умовах нестабільності та динамічної взаємодії елементів. Герман Хакен, німецький фізик, розглядав, як відносини між елементами можуть призводити до виникнення складних структур та динаміки.

На відміну від кібернетики, яка використовує негативний зворотний зв'язок для усунення відхилень, синергетика акцентує на позитивному зворотному зв'язку, що підсилює малі флуктуації в критичних точках. Флуктуації – це випадкові, непередбачувані зміни в системі, які можуть виникати внаслідок безлічі факторів. У політичній системі можуть проявлятися у вигляді малих змін, які, на перший погляд, є несуттєвими, але можуть призвести до великих наслідків. Наприклад, незначні соціальні протести можуть спровокувати значні політичні зміни. Ці флуктуації можуть впливати на стабільність системи, ведучи до нових форм організації.

Самоорганізація в політичній системі є ключовим аспектом. Вона відображає здатність політичних акторів, інститутів та громадянського суспільства до формування нових структур без централізованого контролю. Наприклад, соціальні рухи можуть виникати спонтанно у відповідь на суспільні потреби, створюючи нові політичні сили і змінюючи баланс влади. Системи, які досліджуються синергетикою, є відкритими та нелінійними, що дає змогу їм еволюціонувати і самоорганізуватися, перетворюючи хаос на порядок.

2. Поняття

Синергетика вивчає, як із хаотичних станів виникають організовані структури.

- Принцип «порядок з шуму»: згідно з Х. фон Фестером, в умовах хаосу може виникнути порядок, що є основним принципом самоорганізації. У складних системах «шум» може розглядатися як випадкові або хаотичні елементи, які зазвичай вважаються перешкодами. Фон Фестер стверджує, що ці елементи можуть насправді сприяти виникненню нового порядку або структури.

Взаємодія між різними елементами системи, навіть якщо вони хаотичні, може призвести до нових форм організації.

- Дисипативні структури – концепція, розроблена Й. Пригожином, що описує виникнення структур у відкритих системах за умов постійної дії енергії з навколишнього середовища.

Дисипативні структури – організації, які виникають у системах, що обмінюються енергією з середовищем. У політичному контексті це може відображати те, як політичні інститути адаптуються до змін у суспільстві чи економіці. Наприклад, нові політичні партії або рухи можуть виникати у відповідь на соціальні виклики, створюючи нові структури, які здатні зберігати свою стабільність в умовах змін.

- Флуктуації – важливий елемент, що може сприяти саморегуляції та самоорганізації систем.

Вони можуть бути як джерелом нестабільності, так і каталізатором змін, що веде до нових структур або станів системи. Наприклад, у політичних системах флуктуації можуть виникати внаслідок змін у громадській думці, які можуть призводити до соціальних протестів або змін у політичному ландшафті.

- Біфуркація – це момент, коли система стикається з критичним порогом і може обрати між кількома різними шляхами розвитку.

У політиці це може бути момент, коли країна стикається з кризою, і існують різні варіанти виходу: зміна влади, реформи чи навіть революція. Біфуркації часто супроводжуються значними змінами в структурі влади і можуть призводити до нових політичних порядків.

- Критичні точки в політичній системі – це моменти, коли накопичуються зміни, що можуть призвести до великих потрясінь. Це можуть бути вибори, соціальні кризи або економічні катастрофи. Коли система досягає критичної точки, вона може перейти в новий стан, що відображає нові політичні реалії.

Хаос у політичній системі може виникати, коли маленькі зміни призводять до непередбачуваних наслідків. Це проявляється в нестабільності і непередбачуваності політичних процесів, де навіть незначні події можуть мати великий вплив на розвиток ситуації.

- Ентропія – міра дезорганізації системи, яка демонструє, що менша ентропія вказує на більш впорядковану систему, а більша – на хаос і дезорганізацію.

- Атрактивність – концепція, що описує, як певні стани системи можуть притягувати еволюційні шляхи розвитку, формуючи нові упорядкованості.

3. Критика

Незважаючи на численні переваги, синергетична парадигма підлягає критиці через багатогранність концепцій.

- Складність верифікації: вимірювання та верифікація процесів самоорганізації може бути складним завданням, що ускладнює наукове дослідження у цій галузі. Деякі вчені ставлять під сумнів можливість застосування ідей синергетики

до всіх наукових дисциплін, підкреслюючи, що не всі системи підлягають синергетичним моделям. Відсутність єдиного підходу до вивчення самоорганізації може призвести до різних трактувань того самого явища, що створює труднощі в науковому спілкуванні.

- **Складність моделювання:** вивчення нелінійних систем та їх поведінки може бути ускладнене через їх непередбачуваність та чутливість до початкових умов. У складних політичних системах навіть незначні зміни можуть призвести до великих наслідків. Це явище, відоме як «ефект метелика», ускладнює прогнозування результатів політичних рішень.

- **Симуляція:** створення математичних моделей політичних процесів може бути складним через численні змінні. Не всі аспекти політики легко формалізуються. Складні моделі можуть вимагати значних обчислювальних ресурсів для симуляцій, особливо якщо йдеться про численні змінні та сценарії. Для створення точних моделей необхідні якісні дані. Проте в політичних дослідженнях дані можуть бути неповними, ненадійними або важкодоступними, що ускладнює моделювання.

4. Застосування

1. Вплив малих груп

Синергетичний підхід допомагає зрозуміти, як мікрорішення окремих акторів (політиків, виборців, груп інтересів) можуть мати значний вплив на макрорівень політичних структур. Це дає змогу політологам прогнозувати можливі сценарії розвитку подій та виявляти критичні моменти, які можуть призвести до змін у політичному ландшафті.

2. Аналіз політичної системи

Перехід від вивчення простих систем до складних. Можна використовувати цей підхід для аналізу політичних процесів, які часто є нелінійними і непередбачуваними. Наприклад, вивчаючи, як різні політичні сили взаємодіють у контексті виборів або соціальних протестів, дослідники можуть виявити нові закономірності, які не були помічені в межах класичних підходів.

3. Аналіз соціальних мереж

Вивчення взаємозв'язків між акторами (політичними партіями, державами, громадськими організаціями) через мережеві моделі може допомогти виявити, як зміни в одній частині системи впливають на інші.

4. Агентні моделі

Використання агентно-орієнтованих моделей дає змогу змоделювати поведінку окремих учасників (агентів) у політичних процесах. Це може показати, як

індивідуальні дії ведуть до непередбачуваних колективних результатів. Моделі з інших галузей, як-от екологія або економіка, можуть бути адаптовані для аналізу політичних систем, що може допомогти краще зрозуміти їх динаміку.

5. Адаптивне управління

Можна використовувати результати досліджень для розробки адаптивних стратегій управління, які дають змогу реагувати на зміни в політичному середовищі швидше й ефективніше.

5. Завдання

Завдання 1. Аналіз політичної кризи

Оберіть конкретну політичну кризу (наприклад, Арабська весна, Brexit, або інша на ваш вибір). Використовуючи принципи синергетики, проаналізуйте:

1. Які малі флуктуації призвели до масштабних змін?
2. Як проявилася самоорганізація в суспільстві під час кризи?
3. Які біфуркаційні точки можна виділити в розвитку подій?
4. Як взаємодія різних елементів системи вплинула на кінцевий результат?

Підготуйте аналітичну доповідь обсягом 2 000–2 500 слів, використовуючи конкретні приклади та посилання на релевантні джерела.

Завдання 2. Моделювання політичного процесу

Розробіть концептуальну модель політичного процесу (наприклад, виборчої кампанії або процес прийняття законів) з погляду синергетики. Ваша модель повинна включати:

- 1) основні елементи системи та їх взаємозв'язки;
- 2) потенційні джерела флуктуацій;
- 3) можливі біфуркаційні точки;
- 4) механізми самоорганізації.

Представте вашу модель у вигляді схеми з детальним описом (1 500–2 000 слів). Обґрунтуйте, як ця модель може бути використана для аналізу реальних політичних процесів.

Завдання 3. Порівняльний аналіз політичних систем

Оберіть дві країни з різними політичними системами. Використовуючи синергетичний підхід, порівняйте:

- 1) здатність систем до самоорганізації;
- 2) реакцію на зовнішні та внутрішні флуктуації;
- 3) механізми підтримки стабільності;
- 4) потенційні точки біфуркації.

Підготуйте порівняльне есе обсягом 2 500–3 000 слів, використовуючи конкретні приклади та статистичні дані.

Завдання 4. Дослідження соціальних рухів

Оберіть сучасний соціальний або політичний рух (наприклад, екологічний рух, рух за громадянські права тощо). Проаналізуйте його з погляду синергетики:

1. Як виникнув рух? Які флуктуації призвели до його формування?
2. Як проявляється самоорганізація в рамках руху?
3. Які критичні точки можна виділити в розвитку руху?
4. Як взаємодія різних елементів впливає на динаміку руху?

Підготуйте дослідницький звіт обсягом 2 000–2 500 слів, включно з аналізом соціальних мереж та інших форм комунікації в межах руху.

Завдання 5. Прогнозування політичних змін

На основі принципів синергетики розробіть сценарій можливого розвитку політичної ситуації у обраній вами країні на наступні 5–10 років. Ваш прогноз повинен включати:

- 1) аналіз поточного стану системи;
- 2) виявлення потенційних джерел флуктуацій;
- 3) опис можливих біфуркаційних точок;
- 4) сценарії можливого розвитку подій.

Завдання 6. Синергетичний аналіз політичної трансформації

Проведіть синергетичний аналіз одного з випадків політичної трансформації (революція, колапс режиму, гібридна війна, глибока реформа тощо). Зверніть увагу на ключові ознаки нелінійності, флуктуацій, точок біфуркації та самоорганізації. Зробіть висновки про те, як синергетична логіка може пояснити перебіг і наслідки цих змін.

Завдання 7. Моделювання політичної динаміки в умовах нестабільності

Створіть узагальнену модель політичної динаміки системи в умовах кризи або нестабільності (вибори в умовах війни, розкол еліт, протестні рухи тощо) з використанням базових понять синергетики: відкриті системи, флуктуації, аттрактори, нелінійні залежності, точка біфуркації. Візуалізуйте модель та поясніть логіку її побудови.

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Аналіз політичної кризи

- 1) вибір та опис кризи (0–1 бал);
- 2) аналіз малих флуктуацій (0–2 бали);
- 3) розгляд самоорганізації (0–2 бали);
- 4) виявлення біфуркаційних точок (0–2 бали);
- 5) аналіз взаємодії елементів системи (0–2 бали);
- 6) структура та оформлення (0–1 бал).

Завдання 2. Моделювання політичного процесу

- 1) вибір політичного процесу (0–1 бал);
- 2) визначення елементів системи та їх взаємозв'язків (0–2 бали);
- 3) аналіз потенційних джерел флуктуацій (0–2 бали);
- 4) визначення можливих біфуркаційних точок (0–2 бали);
- 5) опис механізмів самоорганізації (0–2 бали);
- 6) якість схеми та обґрунтування моделі (0–1 бал).

Завдання 3. Порівняльний аналіз політичних систем

- 1) вибір країн (0–1 бал);
- 2) аналіз здатності до самоорганізації (0–2 бали);
- 3) оцінка реакції на флуктуації (0–2 бали);
- 4) аналіз механізмів підтримки стабільності (0–2 бали);
- 5) виявлення потенційних точок біфуркації (0–2 бали);
- 6) структура та використання даних (0–1 бал).

Завдання 4. Дослідження соціальних рухів

- 1) вибір та опис руху (0–1 бал);
- 2) аналіз виникнення руху та флуктуацій (0–2 бали);
- 3) розгляд самоорганізації в рамках руху (0–2 бали);
- 4) виявлення критичних точок (0–2 бали);
- 5) аналіз взаємодії елементів та динаміки руху (0–2 бали);
- 6) аналіз комунікації та соціальних мереж (0–1 бал).

Завдання 5. Прогнозування політичних змін

- 1) вибір країни та часового горизонту (0–1 бал);
- 2) аналіз поточного стану системи (0–2 бали);
- 3) виявлення потенційних джерел флуктуацій (0–2 бали);

- 4) опис можливих біфуркаційних точок (0–2 бали);
- 5) розробка сценаріїв розвитку (0–2 бали);
- 6) використання принципів синергетики (0–1 бал).

Завдання 6. Синергетичний аналіз політичної трансформації

- 1) вибір кейсу та його політична релевантність (0–1 бал);
- 2) ідентифікація флуктуацій та фазових переходів (0–2 бали);
- 3) виявлення точок біфуркації та розгалуження сценаріїв (0–2 бали);
- 4) аналіз механізмів самоорганізації та стабілізації (0–2 бали);
- 5) аргументація та використання синергетичних термінів і джерел (0–2 бали);
- 6) структура, оформлення та дотримання академічних стандартів (0–1 бал).

Завдання 7. Моделювання політичної динаміки в умовах нестабільності

- 1) коректність вибору об'єкта моделювання (0–1 бал);
- 2) ідентифікація ключових змінних і елементів системи (0–2 бали);
- 3) використання понять синергетики у побудові моделі (0–2 бали);
- 4) візуалізація (схема, діаграма, граф) та її обґрунтування (0–2 бали);
- 5) аналітичний коментар до сценаріїв розвитку подій (0–2 бали);
- 6) якість оформлення, мова та дотримання академічних вимог (0–1 бал).

Тема 11. НЕОРЕАЛІЗМ

Неореалізм відрізняється від класичного реалізму тим, що більше зосереджується на структурі міжнародної системи, а не на людській природі чи внутрішній політиці. Він мав значний вплив на пояснення поведінки держав та міжнародної політики.

1. Основні принципи

Неореалізм, також відомий як структурний реалізм, – це теорія міжнародних відносин, яка виникла наприкінці 1970-х років. Вона була переважно розроблена Кеннетом Уолцом у його книзі 1979 р. «Теорія міжнародної політики». Він спирається на класичний реалізм, але зміщує фокус на структуру міжнародної системи, а не просто на поведінку держави. Влада залишається ключовим поняттям, але розглядається радше як засіб, а не як самоціль. Кінцевою метою держав є безпека, а не максимізація влади. Уолц запропонував системний підхід до аналізу міжнародних відносин, зосередившись на структурі міжнародної системи.

Неореалізм вводить концепцію структури міжнародної системи як ключовий рівень аналізу, крім рівня держави. Він розглядає держави як унітарних акторів в анархічній міжнародній системі, применшуючи внутрішні фактори та індивідуальне лідерство. Структура системи впливає на поведінку держав, створюючи обмеження або можливості. Зміни в розподілі сил призводять до змін поведінки держав і результатів їх взаємодії.

Оскільки держави прагнуть до виживання та безпеки, національні інтереси визначають поведінку держав. Тому міжнародна система може мати хаотичний вигляд, проте неореалізм позначає цей хаос логікою захисту національних інтересів.

Є дві основні гілки неореалізму – захисний реалізм (Кеннет Уолц) і наступальний реалізм (Джон Міршаймер), що відрізняються тим, як вони бачать мотивацію держав для накопичення влади.

Посткласичний реалізм далі розвиває неореалістичні ідеї, більш чітко включаючи економічні фактори в концепцію державної влади. Стівен Брукс зробив значний внесок у розвиток неореалізму, зосередившись на економічних аспектах міжнародних відносин. Економічні фактори можуть суттєво впливати на поведінку держав у міжнародній системі, тому глобалізація змінює характер міждержавних відносин під впливом економіки, але не усуває повністю проблеми безпеки.

Роберт Кеохейн акцентує на значенні недержавних акторів, які можуть впливати на міжнародні відносини, порушуючи традиційні уявлення про держави як єдині важливі суб'єкти. Міжнародні відносини включають різноманітні канали зв'язку між державами, що не завжди залежать від силових відносин, тому міжнародні інститути можуть зменшувати ефект сили та інтересу, сприяючи співпраці між державами.

Дослідження Крістофера Лейна зосереджено на теорії балансу сил, зокрема на її застосуванні в контексті однополярного світу. Лейн розглядає, як сучасні умови міжнародних відносин відхиляються від класичних уявлень про баланс сил, що були актуальні в багатополярних системах. Він зазначає, що традиційні концепції балансу сил не завжди відповідають сучасним реаліям, де домінують однополярні структури.

Природа міжнародних відносин, за Хансом Моргентау, зосереджена на реалізмі в міжнародних відносинах, а також на концепції балансу сил та моралі. Він зазначає, що моральні принципи не завжди можуть бути застосовані в міжнародній політиці. Держави можуть вдаватися до аморальних дій, якщо це необхідно для досягнення цілей у межах власних національних інтересів.

2. Поняття

Неореалізм, як одна з основних теорій міжнародних відносин, еволюціонував із класичного реалізму, зберігаючи його базові принципи, але вносячи нові елементи для кращого розуміння міжнародної політики.

Неореалісти розглядають баланс сил не як результат свідомої політики держав, а як природний результат функціонування міжнародної системи. Держави прагнуть не до максимізації влади, а до забезпечення безпеки в анархічній сис-

темі. Тому держави постійно намагаються досягти та зберегти баланс сил, що дає змогу запобігти конфліктам.

- Дилема безпеки – ситуація, коли дії однієї держави, спрямовані на підвищення її безпеки, можуть зменшувати безпеку інших держав. Це призводить до конфліктів, оскільки кожна держава прагне досягти своїх цілей, не усвідомлюючи, що її дії можуть бути сприйняті як загроза для інших.

Кеннет Уолц, американський політолог, вводить поняття латентної потужності, що включає в себе економічні, соціальні та технологічні аспекти, які можуть впливати на військову потужність держави. Латентна потужність визначає потенціал держави в майбутньому, а не лише її теперішню військову силу. Уолц запропонував захисний реалізм, коли держави прагнуть до балансу сил, а не до домінування (це безпека, помірність у зовнішній політиці, підтримка статус-кво в міжнародній системі).

Наступальний реалізм, розроблений Джоном Міршаймером, стверджує, що держави прагнуть максимізувати свою відносну владу для забезпечення виживання. Кінцевою метою є досягнення гегемонії, оскільки це найбезпечніша позиція. Держави ніколи не можуть бути впевнені в намірах інших держав, тому вони повинні завжди бути готові до найгіршого. Отже, співпраця між державами обмежена через страх відносних втрат.

3. Критика

- Конструктивісти і ліберальні теоретики критикують неореалізм за недостатню увагу до ідей, норм, моралі та міжнародного співробітництва. Аналіз влади через призму матеріальних ресурсів та їх захисту недооцінює інші форми впливу (наприклад, вплив американської поп-культури на світову громадську думку).

- Надмірний акцент на структурі міжнародних відносин: зосередження на структурі системи може призвести до надмірного детермінізму в аналізі міжнародних відносин. Це може створити враження, що всі держави реагують на міжнародну систему однаково, незалежно від їх внутрішніх особливостей (наприклад, зовнішня політика США часто залежить від зміни адміністрацій та їх ідеологічних переконань, а в Китаї економічні реформи суттєво вплинули на його зовнішньополітичну поведінку).

- Мало уваги приділяє внутрішнім характеристикам держав, як-от: тип політичного режиму (демократія, автократія тощо), економічна система, культурні та історичні особливості тощо. Глобалізація та зростання взаємозалежності держав ускладнюють чітке розмежування між «внутрішнім» і «зовнішнім» у міжнародній політиці.

- Фокусування на державах як головних акторах міжнародної системи: ставить під сумнів виключний фокус на структурі міждержавної системи. Недержавні актори часто встановлюють порядок денний, створюють і поширюють стандарти міжнародної комунікації (наприклад, діяльність терористичних організацій впливає на глобальну безпеку, що вказує на складність міжнародної системи, яка у межах неореалізму не може запропонувати модель безпеки).

4. Застосування

1. Аналіз міжнародних відносин

Неореалізм допомагає пояснити поведінку держав у міжнародній системі, акцентуючи на анархії, балансі сил і національних інтересах. Оцінка впливу міжнародних організацій на держави та їх здатність підтримувати міжнародний порядок. Також можна аналізувати конфлікти, альянси та взаємодію між державами.

2. Дослідження геополітики

Теорія може бути застосована для оцінки стратегічних інтересів держав у різних регіонах, а також для аналізу впливу географічних факторів на міжнародну політику. Допомагає вивчати зміни у міжнародній системі, як-от підйом нових держав і їх вплив на наявний баланс сил.

3. Дослідження національної безпеки

Аналіз внутрішніх політичних процесів, зокрема, як міжнародний контекст впливає на внутрішню політику держав. Або поведінка держав у міжнародній системі з акцентом на анархії, балансі сил і національних інтересах.

5. Завдання

Завдання 1. Порівняльний аналіз класичного реалізму та неореалізму

Проведіть порівняльний аналіз класичного реалізму та неореалізму, зосереджуючись на їх ключових відмінностях та подібностях.

Опишіть основні принципи обох теорій:

1. Проаналізуйте, як кожна теорія розглядає природу міжнародної системи.
2. Порівняйте погляди на роль держави та її мотивації в міжнародних відносинах.
3. Обговоріть, як кожна теорія розглядає поняття влади та безпеки.
4. Наведіть конкретні приклади міжнародних подій, які краще пояснюються кожною з теорій.

Обсяг: 2 500–3 000 слів. Використайте щонайменше 10 академічних джерел.

Завдання 2. Аналіз концепції «дилеми безпеки» в контексті неореалізму

Проаналізуйте концепцію «дилеми безпеки» в межах неореалістичної теорії міжнародних відносин.

1. Дайте визначення «дилеми безпеки» та поясніть її значення в неореалізмі.
2. Опишіть, як структура міжнародної системи впливає на виникнення «дилеми безпеки».
3. Проаналізуйте, як держави намагаються вирішити цю дилему в анархічній системі.
4. Наведіть два конкретні історичні приклади «дилеми безпеки» та проаналізуйте їх з погляду неореалізму.

Обсяг: 2 000–2 500 слів. Використайте щонайменше 8 академічних джерел.

Завдання 3. Порівняльний аналіз захисного та наступального реалізму

Проведіть порівняльний аналіз захисного реалізму Кеннета Уолца та наступального реалізму Джона Міршаймера.

1. Опишіть основні принципи кожного підходу.
2. Порівняйте, як кожен підхід розглядає мотивації держав у міжнародній системі.
3. Проаналізуйте відмінності у поглядах на накопичення влади та досягнення безпеки.
4. Обговоріть, як кожен підхід пояснює формування альянсів та балансу сил.
5. Наведіть конкретні приклади міжнародних ситуацій, які краще пояснюються кожним з підходів.

Обсяг: 2 500–3 000 слів. Використайте щонайменше 10 академічних джерел.

Завдання 4. Аналіз ролі економічних факторів у неореалізмі

Проаналізуйте роль економічних факторів у неореалістичній теорії, зосереджуючись на внеску Стівена Брукса та концепції посткласичного реалізму.

1. Опишіть, як неореалізм традиційно розглядав економічні фактори.
2. Проаналізуйте внесок Стівена Брукса у розвиток неореалізму з погляду економічних аспектів.
3. Опишіть концепцію «латентної потужності» та її значення для неореалізму.
4. Проаналізуйте вплив глобалізації на міждержавні відносини з погляду неореалізму.
5. Наведіть конкретні приклади, як економічні фактори впливають на поведінку держав у міжнародній системі.

Обсяг: 2 000–2 500 слів. Використайте щонайменше 8 академічних джерел.

Завдання 5. Аналіз неореалізму в контексті сучасних міжнародних відносин

Проведіть критичний аналіз неореалізму, оцінюючи його здатність пояснювати сучасні міжнародні відносини.

1. Опишіть основні принципи неореалізму та їх застосування до аналізу міжнародних відносин.

2. Проаналізуйте, як неореалізм пояснює такі феномени міжнародного тероризму та глобалізації.

3. Обговоріть критику неореалізму з боку конструктивістів та ліберальних теоретиків.

4. Оцініть здатність неореалізму пояснювати роль міжнародних організацій та недержавних акторів у сучасному світі.

5. Запропонуйте можливі шляхи адаптації або розширення неореалістичної теорії для кращого пояснення сучасних міжнародних відносин.

Обсяг: 3 000–3 500 слів. Використайте щонайменше 12 академічних джерел.

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Порівняльний аналіз класичного реалізму та неореалізму

- 1) розуміння основних принципів обох теорій (0–2 бали);
- 2) глибина аналізу відмінностей та подібностей (0–2 бали);
- 3) якість прикладів міжнародних подій (0–2 бали);
- 4) використання та інтеграція академічних джерел (0–2 бали);
- 5) структура та логіка аргументації (0–1 бал);
- 6) мова та стиль написання (0–1 бал).

Завдання 2. Аналіз концепції «дилеми безпеки» в контексті неореалізму

- 1) розуміння та пояснення концепції «дилеми безпеки» (0–2 бали);
- 2) аналіз впливу структури міжнародної системи на дилему безпеки (0–2 бали);
- 3) якість та релевантність історичних прикладів (0–2 бали);
- 4) обговорення можливих шляхів пом'якшення дилеми безпеки (0–2 бали);
- 5) використання та інтеграція академічних джерел (0–1 бал);
- 6) структура та ясність аргументації (0–1 бал).

Завдання 3. Порівняльний аналіз захисного та наступального реалізму

- 1) розуміння основних принципів обох підходів (0–2 бали);
- 2) глибина порівняльного аналізу (0–2 бали);
- 3) якість аналізу відмінностей у поглядах на владу та безпеку (0–2 бали);

- 4) релевантність та аналіз міжнародних прикладів (0–2 бали);
- 5) використання та інтеграція академічних джерел (0–1 бал);
- 6) структура та логіка аргументації (0–1 бал).

Завдання 4. Аналіз ролі економічних факторів у неореалізмі

- 1) розуміння традиційного погляду неореалізму на економічні фактори (0–2 бали);
- 2) аналіз внеску Стівена Брукса та концепції посткласичного реалізму (0–2 бали);
- 3) обговорення впливу глобалізації на міждержавні відносини (0–2 бали);
- 4) якість та релевантність прикладів (0–2 бали);
- 5) використання та інтеграція академічних джерел (0–1 бал);
- 6) структура та ясність аргументації (0–1 бал).

Завдання 5. Аналіз неореалізму в контексті сучасних міжнародних відносин

- 1) розуміння та пояснення основних принципів неореалізму (0–2 бали);
- 2) глибина аналізу застосування неореалізму до сучасних феноменів (0–2 бали);
- 3) якість обговорення критики неореалізму (0–2 бали);
- 4) оригінальність та обґрунтованість пропозицій щодо адаптації теорії (0–2 бали);
- 5) використання та інтеграція академічних джерел (0–1 бал);
- 6) структура, логіка аргументації та критичне мислення (0–1 бал).

Тема 12. СЕМІОТИКА

Семіотика – наука про знаки та знакові системи. У контексті політології вона вивчає, як політичні повідомлення, символи і ритуали створюють значення та впливають на суспільство. Будь-який символ, жест, зображення або слово, що несе політичне значення, є знаком.

1. Основні принципи

Політика розглядається через призму знакової структури, що дає змогу аналізувати її складники та їх взаємозв'язки через знаки. Сам політичний знак – це елемент дійсності, що має політичне значення.

Формування семіотико-політичних ідей відбулося ще в античну та середньовічну епохи. Геракліт, Демокріт, Платон та Арістотель започаткували цей напрям. Арістотель стверджував про необхідність створення науки про знаки, що стало основою для подальшого розвитку семіотики. Св. Августин у своєму трактаті «Про християнську доктрину» розширив розуміння знака, визначивши його як універсальне поняття, що може бути застосоване до будь-якої реальності. Це внесло новизну в семіотичну традицію, адже він акцентував на зв'язку між чуттєво сприйманим знаком та пізнанням реальності. Якщо стоїки вважали, що знак є логічним наслідком, то св. Августин розглядав знак як засіб для пізнання, що веде до розуміння іншої реальності. Вільям Оккам, англійській філософ-схоласт, вказу-

вав на можливість пізнання об'єктів не через матеріальні знаки, а через внутрішні ментальні слова.

Середньовічні мислителі, зокрема св. Ансельм та св. Бонавентура, також внесли свій внесок у розвиток знакових теорій, розглядаючи знаки як не лише чуттєві, але й духовні сутності. П. Абеляр і Р. Бекон пропонували нові інтерпретації, які давали змогу переходити від інтенціонального розуміння знака до екстенціональної семантики. Знаки можуть бути вербальними та невербальними, символами, іконами або індексами. Кожен з цих типів знаків виконує унікальні функції в комунікації. Вони є інструментами, які допомагають в організації знання та його передачі від однієї особи до іншої.

На зламі XIX–XX століть відбулися значні зміни в гуманітарних науках, які вплинули на розвиток семіотики політики. Фердинанд де Соссюр акцентував на різниці між знаковою системою та значенням, підкреслюючи, що знаки завжди мають і денотацію, і конотацію.

Семіотико-політичні ідеї XX століття ґрунтуються на структурному підході до культурних та соціальних явищ, зокрема розуміння культури як системи знаків і символів. Вивчаються соціальні відносини як результат задоволення базових потреб людини, що підкреслює роль культури у забезпеченні соціальної стабільності, а самі знаки – як передача значення в політичних та соціальних контекстах.

Мішель Фуко підкреслює, що знання не є нейтральним, а завжди пов'язане з владою. У роботах «Слова і речі» та «Наглядати і карати» він досліджує, як мова формує наше сприйняття реальності, і як різні дискурси визначають соціальні практики. Зокрема, Фуко вказує на те, що дискурс не лише відображає, але й конструює реальність. Це означає, що політичні наративи, які домінують у суспільстві, можуть формувати громадську думку та впливати на політичні рішення.

Ролан Барт у своїй праці «Міфології» аналізує основні міфи свідомості та їх відображення в мові та ЗМІ. Барт вважає, що міфи, які панують у суспільстві, не є простими вигадками, а радше конструкціями, які формують наше сприйняття дійсності. У. Еко вводить поняття «нульового знака» в контексті семіотичного аналізу, розглядаючи його як особливий тип знака, який не має власного значення, але виконує критично важливу функцію в комунікації. Значення нульового знака завжди контекстуалізоване, оскільки воно може змінюватися залежно від культурного, соціального та історичного контексту.

Тартуська семіотична школа досліджувала мову та культуру як системи, що складається з бінарних опозицій, які слугують універсальним кодом для аналізу семіотичних явищ. Мова розглядається як первинна моделююча система, тоді як політика є вторинною моделюючою системою. Юрій Лотман він вводить поняття

тексту, яке включає творця та його аудиторію, акцентуючи на значущості комунікації. Текст має широке тлумачення, як будь-який зв'язаний знаковий комплекс, що включає не лише письмові, а й усні форми. Самі політичні процеси теж можуть бути текстом, і ці процеси можна досліджувати через семіотику.

2. Поняття

Семіотична організація політики включає синтактику (відношення між знаками), семантику (відношення знаків до політичних явищ) та прагматику (відношення суб'єкта до знаків).

- Політичний знак – елемент, обраний або створений людиною, що має політичне значення.

- Політична знакова конструкція – стійка конфігурація політичних знаків, що має самостійне політичне значення.

- Семіотичний простір – включає вербальні, невербальні та змішані знаки, які формують політичний дискурс.

Знак – основна одиниця семіотики, що включає репрезентанта (сам знак), об'єкт (що він позначає) та інтерпретанта (ефект, який знак викликає). Наприклад, червона та біла троянди. Репрезентанта – зображення троянд в Англії у XVI ст. Об'єкт – конфлікт між родинами Йорків та Ланкастерів. Інтерпретанта – Тридцятирічна війна.

Процес, у якому знаки генерують значення через взаємодію між репрезентантою, об'єктом і інтерпретантом, називається семіозисом.

Чарльз Сандерс Пірс виділяє три типи знаків:

- ікони: знаки, які фізично схожі на об'єкт (наприклад, фотографії);
- індекси: знаки, які мають прямий зв'язок з об'єктом (наприклад, дорожні знаки).

- символи: знаки, що асоціюються з об'єктами завдяки конвенції (наприклад, слова).

Згідно з Фердинандом де Соссюром, зв'язок між означником і означуваним є довільним, що вказує на те, що не існує природного зв'язку між знаком і його значенням (тобто знак не завжди може позначати те, на що він вказує, – як приклад з трояндою). Він розглядає денотацію та конотацію як властивості знака.

- Денотація – це первинне, буквальне значення знака. Вона стосується того, що знак позначає в прямому сенсі. Вона є об'єктивною і зазвичай зрозуміла всім носіям мови (наприклад, троянда – квітка).

Термін «демократія» вказує на конкретну політичну систему, яка базується на принципах виборності та участі громадян у прийнятті рішень. У цьому випадку денотація забезпечує основу для подальшого аналізу.

- Конотація – стосується додаткових, асоціативних значень, які пов'язані зі знаком. Це суб'єктивні значення, які можуть змінюватися залежно від культурного, соціального або особистісного контексту (наприклад, троянда – Тридцятирічна війна).

Досліджуючи міфи та позначаючи їх як знаки, Р. Барт виділяє два рівні знаків:

- перший рівень – це «індикативний» знак, який безпосередньо вказує на об'єкт або ідею (наприклад, слово «дерево» безпосередньо вказує на реальний об'єкт, що має фізичну присутність);

а також – «символічний» знак, який уже містить додаткові значення, пов'язані з культурними контекстами (наприклад, червоний колір може символізувати любов або небезпеку, залежно від контексту);

- другий рівень знаків, який Барт називає «міфом», є особливим. Міфи, за Р. Бартом, – це не просто наративи або історії, а конструкції, що формують наше сприйняття дійсності.

Міфи діють як другорядні знаки, які надають смисл первинним. Вони беруть на себе роль «природного» і «очевидного», замасковуючи соціальні та історичні процеси, які стоять за ними (наприклад, реклама може представити автомобіль не просто як засіб пересування, а як символ свободи та статусу, створюючи міф про успішне життя). Міфи легітимізують соціальні структури та ідеології. Завдяки цьому ми сприймаємо певні ідеї як природні, не ставлячи під сумнів їх походження чи значення. Це спрощує складні соціальні реалії, роблячи їх зрозумілими та доступними для широкого загалу.

Бінарні опозиції – це пари протилежних понять, через які, за Ю. Лотманом, структурується культура та мислення. У політичному контексті вони допомагають зрозуміти, як формуються і функціонують політичні ідеї та дискурси (наприклад, «демократія vs авторитаризм», «свобода vs безпека»).

Нульовий знак – вказує на відсутність або нездатність вказувати на щось конкретне, а також на те, як значення можуть бути конструйовані або спотворені. Він може бути представленим у формі символів, які не мають чіткої семантики, але все ж впливають на сприйняття та розуміння.

3. Критика

Семіотика може не завжди чітко відокремлюватися від інших підходів, як-от герменевтика чи структуралізм, що може призводити до плутанини в аналізі та викликає певну критику.

- **Культурний контекст:** одна з основних критичних зауваг до семіотики стосується недостатньої уваги до соціального, культурного та історичного контексту. Критики стверджують, що семіотичні аналізи часто зосереджуються на знаках і символах без врахування їх соціального контексту, що може призвести до спрощення складних соціальних явищ. І навпаки, значення та сприйняття знаків в одному контексті буде зовсім іншим в іншому контексті. Наприклад, політичні символи можуть мати різні значення в різних культурних контекстах, але семіотичний підхід може не завжди враховувати ці нюанси.

- **Ігнорування емоційного аспекту:** семіотика, зосереджуючись на структурному аналізі знаків, може ігнорувати те, як емоції впливають на сприйняття і розуміння знаків. Політологи, які аналізують політичні кампанії або соціальні рухи, повинні враховувати, як емоційні реакції можуть формувати значення знаків і символів. Ігнорування цього аспекту може призвести до поверхневого аналізу політичних явищ.

- **Обмежений фокус на текстах:** у політичному контексті важливо враховувати, як візуальні та звукові елементи можуть впливати на сприйняття політичних повідомлень. Наприклад, мова тіла політиків або візуальні символи під час мітингів можуть передавати значення, які не завжди можна зрозуміти через семіотичний аналіз.

- **Відсутність чіткої методології:** існує безліч різних підходів до семіотичного аналізу, але відсутність єдиної методологічної основи може призвести до плутанини та різних інтерпретацій.

4. Застосування

1. Політик та політичне як знак

Політик може бути метонімічним знаком, що символізує певну групу (наприклад, лідер партії) або втілювати політичні погляди. Політична партія може бути знаком колективних очікувань. Політичні протести можуть бути знаком як наявності демократії, так і реакції на дії влади. Також політики можуть використовувати нульові знаки, щоб підкреслити відсутність певних цінностей або досягнень у суспільстві, створюючи контрасти між обіцянками і реальністю.

2. Політична символіка

Прапори, герби, одяг, які використовуються для вираження політичної ідентичності, можуть вказувати на сучасні політичні тренди.

3. Ритуали та церемонії

Політичні ритуали, як-от інавгурація президента, є прикладом знакової системи, де символізм відіграє важливу роль у легітимації влади.

4. Вербальні та невербальні знаки

Політичні кампанії часто використовують риторику, яка включає символи та метафори для маніпуляції громадською думкою. Жести та міміка політиків під час виступів можуть впливати на сприйняття їхніх слів, і тому вони також є важливими знаками в політичному дискурсі. Використання певних кліше в політичних кампаніях, як-от «мир і стабільність», демонструє, як знаки можуть маніпулювати.

5. Політичні міфи

Політичні наративи, які формуються на основі історичних подій, можуть використовуватися для створення спільних символів і колективної пам'яті.

Дослідження про «приховані» групи або про що не говорять чи не хочуть говорити політики, як значення нульового знака.

5. Завдання

Завдання 1. Аналіз політичних символів

Виберіть три політичні партії з різних країн. Проаналізуйте їх логотипи, кольори та слогани з погляду семіотики. Розгляньте:

1. Які знаки (іконічні, індексальні, символічні) використовуються?
2. Яке денотативне та конотативне значення цих знаків?
3. Як ці знаки відображають ідеологію та цінності партії?
4. Чи є культурно-специфічні елементи в цих знаках?

5. Напишіть есе на 1 500–2 000 слів, порівнюючи та протиставляючи семіотичні стратегії цих партій.

Завдання 2. Семіотичний аналіз політичної промови

Оберіть відому політичну промову (наприклад, інавгураційну промову президента або виступ на важливому міжнародному форумі). Проведіть детальний семіотичний аналіз, звертаючи увагу на:

- 1) ключові слова та фрази як знаки;
- 2) метафори та їх семіотичне значення;
- 3) бінарні опозиції в тексті;
- 4) невербальні знаки (якщо є відео);
- 5) контекст промови як семіотичний простір.

Підготуйте презентацію на 15–20 хвилин, демонструючи ваш аналіз та його висновки.

Завдання 3. Дослідження політичних міфів

Використовуючи концепцію міфів Ролана Барта, дослідіть сучасний політичний міф у нашій країні. Це може бути, наприклад, міф про національну ідентичність, економічний успіх або війну з росією.

1. Опишіть структуру цього міфу.
2. Проаналізуйте, як цей міф функціонує на рівні денотації та конотації.
3. Поясніть, як цей міф легітимізує певні політичні структури або ідеології.
4. Розгляньте, як цей міф поширюється через різні медіа.

Напишіть дослідницьку роботу на 2 500–3 000 слів, включно з теоретичною базою та практичним аналізом.

Завдання 4. Семіотика політичних ритуалів

Оберіть політичний ритуал (наприклад, інавгурація, відкриття парламентської сесії, державне свято) і проаналізуйте його як семіотичну систему. Розгляньте:

- 1) символи та їх значення;
- 2) просторову організацію як знакову систему;
- 3) одяг учасників як знак;
- 4) послідовність дій та їх семіотичне значення;
- 5) історичний контекст ритуалу.

Створіть відеопрезентацію (10–15 хвилин), пояснюючи семіотичну структуру цього ритуалу.

Завдання 5. Нульові знаки в політичній комунікації

Використовуючи концепцію нульового знака Умберто Еко, проаналізуйте політичну кампанію або серію виступів політика за останній рік. Зосередьтесь на:

- 1) виявленні нульових знаків (про що не говорять, що замовчують);
- 2) аналізі контексту, в якому з'являються ці нульові знаки;
- 3) інтерпретації можливих причин використання нульових знаків;
- 4) оцінці впливу цих нульових знаків на сприйняття повідомлення аудиторією.

Підготуйте аналітичну записку на 2 000–2 500 слів з вашими висновками та рекомендаціями.

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Аналіз політичних символів

- 1) вибір та опис партій (0–2 бали);
- 2) семіотичний аналіз (0–3 бали);
- 3) зв'язок з ідеологією та цінностями (0–2 бали);
- 4) культурно-специфічні елементи (0–1 бал);
- 5) структура та якість есе (0–2 бали).

Завдання 2. Семіотичний аналіз політичної промови

- 1) вибір промови та контекст (0–1 бал);
- 2) аналіз ключових слів та фраз (0–2 бали);
- 3) аналіз метафор (0–2 бали);
- 4) бінарні опозиції та невербальні знаки (0–2 бали);
- 5) якість презентації (0–3 бали).

Завдання 3. Дослідження політичних міфів

- 1) вибір та опис міфу (0–2 бали);
- 2) структурний аналіз міфу (0–2 бали);
- 3) аналіз денотації та конотації (0–2 бали);
- 4) зв'язок з політичними структурами (0–2 бали);
- 5) якість дослідницької роботи (0–2 бали).

Завдання 4. Семіотика політичних ритуалів

- 1) вибір та опис ритуалу (0–2 бали);
- 2) аналіз символів та їх значення (0–2 бали);
- 3) просторова організація та одяг (0–2 бали);
- 4) послідовність дій та історичний контекст (0–2 бали);
- 5) якість відеопрезентації (0–2 бали).

Завдання 5. Нульові знаки в політичній комунікації

- 1) вибір та опис політичної кампанії (0–2 бали);
- 2) виявлення нульових знаків (0–2 бали);
- 3) аналіз контексту (0–2 бали);
- 4) інтерпретація та оцінка впливу (0–2 бали);
- 5) якість аналітичної записки (0–2 бали).

Тема 13. ФЕМІНІЗМ

Фемінізм акцентує на важливості включення жіночого досвіду в політичні рішення. Це означає, що рішення, які стосуються суспільства загалом, повинні враховувати потреби та інтереси жінок. Врахування жіночого погляду на політику може змінити саму суть політичного процесу, зосереджуючись на соціальних питаннях, які раніше ігнорувалися.

1. Основні принципи

Феміністичний рух має глибокі історичні корені, починаючи з епохи Відродження, коли жінки почали висловлювати свої думки про рівність та права. У XX столітті фемінізм пройшов кілька «хвиль», кожна з яких відображала нові соціальні виклики та потреби. Перша хвиля зосереджувалася на праві голосу, друга – на питаннях соціальної справедливості, а третя хвиля включає в себе різноманітність голосів і досвідів.

Сучасний фемінізм виступає не лише за права жінок, а й за гендерну рівність, включно з питаннями расової, класової та сексуальної справедливості. Він критикує традиційні політичні теорії за їх обмеженість у розумінні динаміки влади та

пропонує нові підходи до аналізу політичних процесів. Існує багато напрямів цього наукового підходу.

Ліберальний фемінізм акцентує на досягненні рівноправності жінок через реформування наявних соціальних і правових структур. Він прагне забезпечити жінкам рівні права в освіті, професійній діяльності та політиці. Мері Уолстонкрафт, британська письменниця, у 1792 р. написала «На захист прав жінки», наголошуючи, що жінки мають право на освіту та самостійність. Симона де Бовуар аналізує, як суспільство формує уявлення про жінок і їхню роль, стверджуючи, що «жінкою не народжуються, а стають». Це означає, що гендерні ролі є соціально сконструйованими, а не біологічними.

Марксистський та соціалістичний фемінізм розглядає гендерну нерівність через призму класової боротьби, стверджуючи, що капіталізм сприяє експлуатації жінок. Вважається, що для досягнення справжньої рівності необхідно змінити економічні структури суспільства. Клара Цеткін наголошувала на зв'язку між капіталізмом і пригніченням жінок, закликаючи до боротьби за права працівників, що включає права жінок. Вона аналізувала патріархальні структури, які обмежують жінок, і вказувала на необхідність їх подолання в межах більш широкої боротьби за соціальні зміни. Люсі Ірігарай намагалася переосмислити жіночу ідентичність з огляду на особливості жіночого досвіду, а не з чоловічої перспективи.

Радикальний фемінізм стверджує, що патріархат є основною причиною пригнічення жінок, і закликає до корінних змін у суспільстві для усунення цієї системи. Кетлін Сток критикувала те, що зміна законодавства, яке дозволяє самовизначення гендеру без медичних або психологічних підтверджень, може мати негативні наслідки. Андреа Дворкін, американська феміністка, письменниця і правозахисниця, виступила проти порнографії, вважаючи її формою насильства над жінками. Вона стверджувала, що порнографія підживлює культурні уявлення про жінок як об'єкти, що призводить до сексуального насильства.

Екологічний фемінізм пов'язує гендерну нерівність із питаннями екології, стверджуючи, що пригнічення жінок та експлуатація природи мають спільні корені в патріархальних системах. Вандана Шива, індійська філософиня та екофеміністка, закликає до деколонізації економічного та соціального мислення, щоб подолати уявлення, які сприймають Землю як ресурс для експлуатації. Її роботи зосереджені на зв'язках між екологічною справедливістю та правами жінок, підкреслюючи, що жінки відіграють важливу роль у збереженні екосистем.

Чорний фемінізм (або антирасистський фемінізм) акцентує увагу на досвідах жінок, стверджуючи, що сексизм, расизм і класовий гніт взаємопов'язані. Цей термін, введений Кімберлі Креншоу, описує, як різні форми дискримінації (ра-

сова, гендерна та класова) перетинаються та взаємодіють, створюючи унікальні досвіди для афроамериканських жінок. Патріархальні структури підтримують расову та класову нерівність. Критикує традиційний фемінізм за те, що він часто ігнорує специфіку досвіду афроамериканських жінок і зосереджується лише на проблемах білих жінок.

Постколоніальний фемінізм аналізує, як колоніалізм та імперіалізм вплинули на позицію жінок у колишніх колоніях, підкреслюючи необхідність врахування історичних контекстів. Чандра Талпаде Моханті вказує, що західний фемінізм часто ігнорує досвід жінок з інших культур, через сталі стереотипи про «третій світ». Вона закликає до більш інклюзивного підходу, який визнає різноманітність жіночих досвідів.

Інтерсекційний фемінізм аналізує, як різні ідентичності (наприклад, раса, клас, гендер, сексуальна орієнтація та інші соціальні категорії) взаємодіють і формують унікальний досвід жінок і меншин. Ця теорія визнає, що жінки не є однорідною групою, і що їхній досвід нерівності та дискримінації може суттєво відрізнятися залежно від їхніх інших ідентичностей, оскільки багато традиційних феміністських теорій зосереджуються на досвіді білих, західних жінок, ігноруючи проблеми, з якими стикаються жінки з різних культур і соціальних груп. Інтерсекційний фемінізм прагне заповнити цю прогалину.

Трансфемінізм, як напрям фемінізму, займається захистом прав транслюдей, зокрема трансжінок. Виникнув як виклик на спрощені та часто неточні уявлення про групи людей, які можуть підтримувати упередження. Виступає проти дискримінації, упередження або насильства щодо трансгендерних людей.

Культурний фемінізм зосереджується на вивченні культурних і соціальних аспектів, що впливають на становище жінок у суспільстві. Аналізує та критикує системи чоловічої домінації у всіх сферах життя.

Постфемінізм – це термін, який описує нові фази феміністичного руху, що виникли після традиційних феміністичних течій в середині ХХ століття. Побудований на критиці класичних феміністичних теорій, проти їх однозначності. Акцентує на індивідуальних виборах жінок і їхньому праві на самостійність. Це може включати вибір бути домогосподаркою або займатися кар'єрою, без соціального осуду. Враховує вплив нових медіа та технологій на жіночі ідентичності та гендерні відносини, зокрема в контексті соціальних мереж. Також може включати нові погляди на сексуальність, тілесність і жіночу сексуальність, часто в контексті особистого вибору та самовираження.

Феміністична теорія піддає критиці традиційні концепції влади, які часто базуються на маскулінінних нормах та цінностях. Активісти прагнуть до перерозпо-

ділу політичної влади, щоб забезпечити рівне представництво жінок у політичних інститутах та процесах прийняття рішень. Тому поняття «політичного» розширюється, в нього включається особисте життя та приватна сфера. Влада не лише як індивідуальне володіння, але і як структурне явище. Аналізується, як соціальні інститути та культурні норми підтримують гендерну нерівність.

Сучасний фемінізм наголошує на важливості інтерсекційного аналізу влади, розглядаючи, як гендер взаємодіє з іншими аспектами ідентичності (раса, клас, сексуальність) у формуванні владних відносин. Наприклад, питання контролю над жіночим тілом (репродуктивні права, сексуальність) як політичне питання, пов'язане з владою.

2. Поняття

Слово «суфражизм» походить від лат. *suffragium*, що означає «голос» або «право голосу». Хоча ідея виборчого права для жінок почала формуватися в середині XIX століття, суфражистки, як Елізабета Кеді Стентон, Сьюзен Б. Ентоні в США та Еммелін Панкхурст у Великій Британії, стали відомими особистостями, які активно боролися за це право.

С. де Бовуар описує жінку як «іншого» в контексті чоловічої домінуючої культури. Чоловіки є нормою, тоді як жінки визначаються через їхню відмінність від чоловіків. Вона позначає «жіночість» не як природно, а як соціально сконструйовану роль. Отже, «суб'єкт» і «об'єкт» нею розглядаються через відносини між чоловіками і жінками в термінах суб'єктності та об'єктності, де жінки часто сприймаються як об'єкти бажання, а не як активні суб'єкти.

- Фалоцентричний порядок – чоловічі цінності та досвід домінують у суспільстві. Важливий аспект фалоцентризму – це контроль над жіночою сексуальністю та репродуктивними правами.

Досліджується через призму мови, де чоловічі терміни та образи домінують у наративі.

- Антропоцен – термін, що використовується екофеміністами для позначення геологічної епохи, в якій людська діяльність стала визначальним фактором, що впливає на зміни в екосистемах і кліматі планети. Ця концепція підкреслює, що людина, як вид, має значний вплив на Землю, що призводить до серйозних екологічних наслідків.

Гендерна рівність – ідея про те, що права та можливості жінок і чоловіків мають бути однаковими. Це передбачає забезпечення рівних можливостей у трудовій сфері, однакову оплату за рівноцінну працю, доступ до економічних ресурсів

і підприємництва, а також рівну участь жінок і чоловіків у політичних процесах, прийнятті рішень і управлінні.

- Патріархат – соціальна система, в якій чоловіки мають більшу владу і привілеї. У такій системі чоловіки традиційно займають домінуючі позиції в політиці, економіці та сімейних структурах.

- Матріархат – соціальна система, в якій жінки займають домінуючі позиції. У матріархаті родинні лінії часто проходять через жіночу лінію, а жінки займають ключові позиції в управлінні і прийнятті рішень.

Хоча матріархат іноді розглядається як ідеал для феміністичного руху, багато сучасних феміністок вважають, що просто заміна патріархату на матріархат не вирішить основну проблему нерівності. Вони акцентують на необхідності створення гендерно-нейтральних систем, де б чоловіки і жінки мали рівні права та можливості.

Інтерсекційний фемінізм – це підхід у феміністичній теорії, який підкреслює важливість розгляду множинних і взаємопов'язаних форм пригноблення, а не лише простого поділу на чоловіків і жінок. Цей підхід визнає, що досвід дискримінації є складним і різноманітним, оскільки людина може зазнавати пригноблення через кілька аспектів своєї ідентичності одночасно.

3. Критика

- К. Сток отримала критику за свої погляди на трансгендерні питання, зокрема за те, що її висловлювання вважаються трансфобними. Вона заперечує це, стверджуючи, що підтримує права трансгендерних осіб, але вважає, що гендерна ідентичність не повинна переважати над біологічною статтю.

- Однобічність у фокусі: часто феміністичні теорії концентруються на проблемах, пов'язаних переважно з жінками, і можуть ігнорувати інші важливі соціальні питання, як-от расова, класова або етнічна нерівність. Деякі феміністичні теорії можуть бути «занадто західними» за своїм походженням і не враховувати специфіку культур та політичних систем в інших регіонах світу.

- Відсутність єдності: фемінізм охоплює безліч напрямів і течій, що може призводити до суперечностей і розбіжностей у визначеннях і теоретичних підходах. Це ускладнює створення єдиного фрейму для аналізу політичних явищ.

- Критика об'єктивності: феміністичні теорії можуть бути суб'єктивними, оскільки вони часто базуються на особистих досвідах жінок. Це може обмежити їхню здатність до об'єктивного аналізу.

4. Застосування

1. Розширене розуміння влади

Виключення жінок або інших груп з історичних та політичних процесів. Як різні системи влади взаємодіють і впливають на різні групи населення, враховуючи не лише стать, а й расу, клас, сексуальну орієнтацію, релігію тощо. Також ідеї культурного фемінізму можуть сприяти створенню більш інклюзивних політик, що враховують потреби жінок.

2. Політика ідентичності

Як політичні ідентичності формуються і змінюються в умовах політичних рішень, а також як вони впливають на політичні рішення та стратегії. Як певні групи (наприклад, жінки, етнічні меншини) виключаються з політичних процесів, що є важливим для розуміння соціальної нерівності. Вивчення соціальних та політичних ролей.

3. Постколоніалізм

Постколоніалізм надає інструменти для розуміння, як колоніальні спадщини формують сучасні політичні структури та ідентичності. Аналіз глобальної політичної динаміки, зокрема, як історичні події впливають на сучасні відносини між країнами. Інтерсекційний фемінізм допомагає зрозуміти, як глобалізація, колоніалізм та інші історичні процеси формують політичні реалії в різних країнах, зокрема у постколоніальних суспільствах.

4. Розгляд джерел і наративів

Аналіз історичних документів, літератури та медіа, щоб виявити, як різні групи репрезентовані. Наприклад, вивчення історичних хронік, які часто ігнорують або спотворюють роль жінок у важливих подіях, як-от війни або революції.

5. Соціальна нерівність

Дослідження домінування патріархату або матріархату у політиці та якими інструментами це просувається. Вивчення того, як культурні уявлення про жінок формували їх виключення з історичних процесів.

5. Завдання

Завдання 1. Аналіз історичного розвитку феміністичного руху

Проведіть порівняльний аналіз трьох хвиль фемінізму, зосереджуючись на їх ключових цілях, методах боротьби та впливі на політичні процеси.

Інструкції:

1. Дослідіть основні цілі та досягнення кожної хвилі фемінізму.

2. Проаналізуйте, як змінювалися методи боротьби феміністок від однієї хвили до іншої.

3. Оцініть вплив кожної хвили на політичні процеси та законодавство.

4. Розгляньте критику кожної хвили та її обмеження.

Підготуйте презентацію на 15–20 хвилин, яка висвітлює ваші висновки.

Завдання 2. Дослідження інтерсекційності в сучасній політиці

Проаналізуйте політичну кампанію або рух за останні 5 років, використовуючи теорію інтерсекційного фемінізму.

Інструкції:

1. Оберіть конкретну політичну кампанію або рух (наприклад, Black Lives Matter, #MeToo, або локальний рух у вашій країні).

2. Застосуйте теорію інтерсекційності для аналізу різних форм дискримінації та привілеїв, які проявляються в цьому русі.

3. Дослідіть, як перетин різних ідентичностей (раса, клас, гендер, сексуальна орієнтація) впливає на досвід учасників руху та їхні вимоги.

4. Оцініть ефективність руху в адресації множинних форм пригноблення.

Напишіть аналітичну роботу обсягом 3 000–3 500 слів.

Завдання 3. Феміністична критика традиційних політичних теорій

Проаналізуйте одну з класичних політичних теорій (наприклад, лібералізм, консерватизм, соціалізм) з погляду феміністичної критики.

1. Оберіть одну класичну політичну теорію.

2. Дослідіть основні принципи цієї теорії.

Застосуйте феміністичну критику до цієї теорії, зосереджуючись на таких аспектах:

- репрезентація жінок;
- концепції влади та ієрархії;
- публічна vs. приватна сфера;
- гендерні ролі та стереотипи.

3. Запропонуйте можливі шляхи інтеграції феміністичних ідей у цю теорію.

Підготуйте есе на 2 500–3 000 слів.

Завдання 4. Аналіз гендерної політики в контексті постколоніалізму

Дослідіть вплив колоніального минулого на сучасну гендерну політику в обраній постколоніальній країні.

1. Оберіть одну постколоніальну країну для аналізу.

2. Дослідіть історичний контекст колоніалізму в цій країні та його вплив на гендерні ролі й відносини.

3. Проаналізуйте сучасну гендерну політику в цій країні, зосереджуючись на:

- законодавстві щодо гендерної рівності;
- політичній репрезентації жінок;
- економічних можливостях для жінок;
- культурних нормах та практиках.

4. Оцініть, як колоніальне минуле продовжує впливати на ці аспекти.

Підготуйте дослідницьку роботу обсягом 3 500–4 000 слів.

Завдання 5. Розробка феміністичної політичної стратегії

Розробіть політичну стратегію для вирішення конкретної гендерної проблеми у вашій країні, використовуючи феміністичні теорії та підходи.

Інструкції:

1. Ідентифікуйте конкретну гендерну проблему у вашій країні (наприклад, гендерний розрив в оплаті праці, недостатня політична репрезентація жінок, гендерне насильство).

2. Проаналізуйте корені цієї проблеми, використовуючи феміністичні теорії.

3. Розробіть комплексну політичну стратегію для вирішення цієї проблеми, яка включає:

- законодавчі зміни;
- соціальні програми;
- освітні ініціативи;
- медіакампанії.

4. Обґрунтуйте вашу стратегію, спираючись на феміністичні теорії та успішні приклади з інших країн.

Підготуйте політичний меморандум на 2 000–2 500 слів.

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Аналіз історичного розвитку феміністичного руху

- 1) повнота аналізу трьох хвиль фемінізму (0–2 бали);
- 2) аналіз методів боротьби (0–2 бали);
- 3) оцінка впливу на політичні процеси (0–2 бали);
- 4) критичний аналіз (0–2 бали);
- 5) якість презентації (0–2 бали).

Завдання 2. Дослідження інтерсекційності в сучасній політиці

- 1) вибір та опис політичної кампанії / руху (0–2 бали);
- 2) застосування теорії інтерсекційності (0–2 бали);

- 3) аналіз перетину ідентичностей (0–2 бали);
- 4) оцінка ефективності руху (0–2 бали);
- 5) якість письмової роботи (0–2 бали).

Завдання 3. Феміністична критика традиційних політичних теорій

- 1) розуміння обраної політичної теорії (0–2 бали);
- 2) застосування феміністичної критики (0–2 бали);
- 3) аналіз репрезентації та концепцій (0–2 бали);
- 4) пропозиції щодо інтеграції феміністичних ідей (0–2 бали);
- 5) якість есе (0–2 бали).

Завдання 4. Аналіз гендерної політики в контексті постколоніалізму

- 1) аналіз історичного контексту (0–2 бали);
- 2) аналіз сучасної гендерної політики (0–2 бали);
- 3) оцінка впливу колоніального минулого (0–2 бали);
- 4) аналіз культурних норм та практик (0–2 бали);
- 5) якість дослідницької роботи (0–2 бали).

Завдання 5. Розробка феміністичної політичної стратегії

- 1) ідентифікація та аналіз проблеми (0–2 бали);
- 2) розробка комплексної стратегії (0–2 бали);
- 3) обґрунтування стратегії (0–2 бали);
- 4) практичність та ефективність стратегії (0–2 бали);
- 5) якість політичного меморандуму (0–2 бали).

Тема 14. ФУТУРОЛОГІЯ

Футурологія (лат. *futurum* – «майбутнє») є науковою дисципліною, яка вивчає перспективи соціальних процесів та формує уявлення про майбутнє людства. Виникнення терміна «футурологія» пов'язане з 1943 роком, коли німецький соціолог О. Флехтгейм запропонував його як назву для своєї «філософії майбутнього».

1. Основні принципи

Футурологія допомагає вивчати можливі сценарії розвитку суспільства на основі аналізу наявних тенденцій. Це допомагає розуміти вплив соціальних, економічних та культурних змін на майбутнє.

Футурологія стала актуальною в середині ХХ століття, коли радикальні зміни в економіці, науці та культурі вимагали нових підходів до розуміння майбутнього. До середини ХХ століття аналіз перспектив був зосереджений на марксистському вченні, а в кінці 50-х – на початку 60-х років відбулися значні зміни в західному суспільствознавстві. З одного боку, кліматичні зміни, війни і соціальні конфлікти вимагають нових підходів до розуміння майбутнього. З іншого боку, розвиток рухів за права людини та екологічні ініціативи демонструє, як суспільство реагує на виклики. А розвиток цифрових технологій, що спричинив появу цифрового суспільства, продемонстрував, що багато теорій в умовах цифровізації вже не актуальні.

Основні етапи розвитку футурології:

1. Перший етап (50-ті роки) – виникнення нової науки про майбутнє.
2. Другий етап – поява організацій для прогнозування.
3. Третій етап – акцент на глобальних проблемах і постіндустріалізмі.
4. Четвертий етап – розвиток глобального моделювання.

Згідно з Френсісом Фукуямою, світ вступив у постісторичний етап, де основні конфлікти між великими державами припинились, а ідеологічна боротьба закінчилась. Зростання середнього класу, прав власності та освіти створює умови для політичної участі. За його думкою, нові індустріальні країни поступово адаптуються до ліберального порядку, як це сталося з Японією та Китаєм.

Семюель Гантінгтон, американський соціолог і політолог, представив концепцію цивілізаційної футурології в своїх працях, зокрема у «Зіткненні цивілізацій». На відміну від Ф. Фукуями, який стверджував, що історія закінчується з перемогою ліберальної демократії, Гантінгтон вважає, що майбутні конфлікти будуть зумовлені культурними і цивілізаційними відмінностями. Культура стає основним джерелом конфлікту. Зміни в структурі світової політики підштовхують до усвідомлення культурних відмінностей.

Гуманістична футурологія представлена німецьким соціологом Оссіпом Флехтгеймом, який поєднує гуманістичні ідеї з глобальними проблемами сучасності, пропонуючи новий підхід до футурології як науки. Він визначає футурологію як нову науку, що складається з футуристики, прогностики та планування, тому протиставляє свою концепцію «консервативно-технократичній», вважаючи, що гуманістична футурологія повинна займатися вирішенням актуальних проблем, а не абсолютизувати минуле.

Зміни в інформаційних технологіях у другій половині ХХ століття вплинули на соціальну та політичну структури суспільства, що привело до розвитку концепції інформаційного суспільства. У політичній футурології завдяки працям вчених, як от Й. Масуда, М. Кастельс, Дж. Нейсбітт та М. Маклюен, з'явилися нові вектори розуміння політики майбутнього. Наприклад, на думку Йонедзі Масуди, інформаційне суспільство сприятиме розвитку «демократії участі», де технологічна база забезпечить зворотний зв'язок і врахування індивідуальних думок. Джон Нейсбітт у своїй праці «Мегатренди» визначив десять ключових тенденцій, що характеризують перехід до інформаційного суспільства, включно з глобалізацією та переходом до децентралізації.

2. Поняття

Розвиток інтернету та соціальних мереж змінив спосіб, яким суспільство комунікує та отримує інформацію. Технологічний детермінізм – визнання впливу технологічного прогресу на соціальну структуру та політичні системи.

Елвін Тоффлер, американський учений, став однією з ключових фігур у сучасній футурології. У своїх працях, як-от «Футурошок» і «Третя хвиля», він описує три етапи розвитку цивілізації:

- перша хвиля: сільськогосподарська цивілізація;
- друга хвиля: індустріальна цивілізація, що привела до соціальних та економічних змін;
- третя хвиля: надіндустріальна цивілізація, що змінює структуру влади та соціальні відносини.

Ф. Фукуяма вважає, що боротьба між основними ідеологіями ХХ століття (лібералізм, фашизм, комунізм) завершилась. Ліберальна демократія стала домінуючою силою у світі, що вказує на кінець ідеологій.

Концепція «ендизму», розроблена Ф. Фукуямою, стала однією з найбільш обговорюваних і суперечливих ідей у політичній науці. Він стверджує, що людство досягло кінця історії, де ліберальна демократія перемогла всі інші ідеології.

Зіткнення цивілізацій – Гантінгтон стверджує, що основні конфлікти в ХХІ столітті відбуватимуться не на ідеологічній, а на культурній основі. Це означає, що різні цивілізації, як-от західна, мусульманська та інші, будуть змагатися за вплив і ресурси. Місця, де відбуваються основні конфлікти між цивілізаціями, які визначаються культурними і релігійними відмінностями, є лініями розлому.

Цивілізація, за С. Гантінгтоном, – це культурна спільність найвищого рангу, що базується на спільних рисах, як-от мова, релігія і традиції. Він виділяє вісім основних цивілізацій: західну, православну, китайську, японську, мусульманську, індійську, латиноамериканську та африканську.

О. Флехтгейм наголошує на необхідності створення глобального плану для вирішення сучасних проблем, і допомогти у цьому може футуристика. Футуристика – це розділ футурології, що включає філософію, політику та педагогіку майбутнього. Вона аналізує можливості розвитку суспільства, враховуючи суперечності між утопією та ідеологією. О. Флехтгейм пропонує «третій шлях» у світовій політиці, що поєднує елементи соціалізму і демократії, ведучи до створення світової соціалістичної федерації.

Інформаційне суспільство – Умесао Тадао описує суспільство, в якому інформація є основним ресурсом. Й. Масуда вважав, що в такому суспільстві змен-

шиться роль людської праці завдяки автоматизації. М. Кастельс визначає інформаційно-технологічну парадигму, що підкреслює роль інформації як основного джерела продуктивності та влади і вводить поняття «мережеве суспільство».

3. Критика

- Суперечливість прогнозів: прогнози футуристів часто виявляються неточними через складність соціальних процесів. Наприклад, терористичні атаки 11 вересня змусили Фукуяму переглянути свою концепцію, що свідчить про її нестабільність. Різні регіони можуть мати свої унікальні сценарії розвитку, що ускладнює загальні прогнози.

- Технологічний детермінізм: критики вважають, що занадто велика увага приділяється технологічному прогресу, тоді як соціальні та політичні чинники можуть мати не менше значення.

- Спрощення складних процесів: С. Гантінгтон надто спрощує складні політичні та соціальні процеси, зводячи їх до конфліктів між цивілізаціями, а Ф. Фукуяма переоцінює силу ліберальної демократії та недооцінює вплив інших ідеологій, як-от націоналізм та релігійні рухи. Хоча О. Флехтгейм є оптимістом, деякі вчені вважають його сподівання на створення всесвітньої цивілізації надто ідеалістичними, враховуючи сучасні глобальні конфлікти.

4. Застосування

1. Аналіз політичних трендів

Дослідження змін у політичних системах, ідеологіях та партійній політиці з урахуванням можливих майбутніх сценаріїв. Наприклад, Дж. Нейсбітт визначає мегатренди, такі як глобалізація та децентралізація, що впливають на розвиток сучасного суспільства.

2. Глобалізація

Оцінка впливу глобалізаційних процесів на національні держави, політичну автономію та міжнародні відносини. Ідеї О. Флехтгейма про необхідність глобального плану знайшли відображення у різних міжнародних проектах, як-от Цілі сталого розвитку ООН, що спрямовані на вирішення глобальних проблем.

3. Технологічні зміни

Дослідження впливу нових технологій, як-от штучний інтелект і блокчейн, на політичні процеси, управління та демократію. Дж. Нейсбітт описує парадоксальні відносини між технологією та людським життям, підкреслюючи негативні наслідки, як відчуження та страх перед технологією.

4. Соціальні зміни

Дослідження впливу соціальних рухів, демографічних змін та культурних трансформацій на політичний ландшафт. Концепція «третьої шлях» може бути проілюстрована сучасними соціальними рухами, які прагнуть поєднати елементи соціалізму і демократії, наприклад, рухами за соціальну справедливість.

5. Політика та ідентичність

Аналіз впливу змін в ідентичностях (національних, культурних, етнічних) на політичні процеси в майбутньому.

5. Завдання

Завдання 1. Аналіз «кінця історії» Ф. Фукуяма в контексті сучасних глобальних викликів

Проаналізуйте концепцію «кінця історії» Френсіса Фукуяма у світлі сучасних глобальних викликів, як-от зростання популізму, кліматичні зміни та пандемія COVID-19.

1. Коротко опишіть основні тези теорії Фукуяма про «кінець історії».
2. Виберіть три сучасні глобальні виклики та проаналізуйте, як вони підтверджують або спростовують ідеї Фукуяма.
3. Розгляньте, як ці виклики впливають на розвиток ліберальної демократії у різних регіонах світу.
4. Запропонуйте можливі сценарії розвитку світової політичної системи на наступні 20 років, враховуючи ці виклики та теорію Фукуяма.
5. Зробіть висновок про актуальність концепції «кінця історії» у сучасному світі.

Обсяг: 2 500–3 000 слів.

Формат: есе з чітко структурованими аргументами та посиланнями на актуальні джерела.

Завдання 2. Порівняльний аналіз теорій цивілізаційного розвитку

Порівняйте теорії цивілізаційного розвитку Семюеля Хантінгтона та Елвіна Тоффлера, застосовуючи їх до аналізу сучасних міжнародних відносин.

1. Опишіть ключові положення теорії «зіткнення цивілізацій» Хантінгтона та концепції «трьох хвиль» Тоффлера.
2. Проаналізуйте, як ці теорії пояснюють сучасні міжнародні конфлікти та співробітництво.
3. Виберіть два-три конкретні приклади сучасних міжнародних відносин і проаналізуйте їх через призму обох теорій.

4. Обговоріть сильні та слабкі сторони кожної теорії у поясненні сучасних глобальних процесів.

5. Запропонуйте свій синтез цих теорій або альтернативний підхід до розуміння майбутнього цивілізаційного розвитку.

Обсяг: 3 000–3 500 слів.

Формат: аналітична робота з порівняльними таблицями та схемами.

Завдання 3. Розробка сценаріїв розвитку інформаційного суспільства

Розробіть три можливі сценарії розвитку інформаційного суспільства на наступні 30 років, базуючись на ідеях Йонедзі Масуди, Мануеля Кастельса та Джона Нейсбітта.

1. Коротко опишіть ключові ідеї кожного з вказаних теоретиків щодо інформаційного суспільства.

2. Визначте основні тренди розвитку інформаційних технологій та їх вплив на політичні процеси.

3. Розробіть три сценарії розвитку інформаційного суспільства:

- оптимістичний сценарій;
- песимістичний сценарій;
- реалістичний сценарій.

4. Для кожного сценарію опишіть:

- стан політичних інститутів;
- характер політичної участі громадян;
- роль держави в регулюванні інформаційних потоків;
- вплив технологій на демократичні процеси.

5. Проаналізуйте потенційні ризики та можливості для демократії в кожному сценарії.

6. Запропонуйте рекомендації для політиків щодо управління розвитком інформаційного суспільства.

Обсяг: 3 500–4 000 слів.

Формат: аналітичний звіт з візуалізацією сценаріїв.

Завдання 4. Критичний аналіз гуманістичної футурології

Проведіть критичний аналіз гуманістичної футурології Оссіпа Флехтгейма та оцініть її релевантність для вирішення сучасних глобальних проблем.

1. Опишіть основні положення гуманістичної футурології Флехтгейма.

2. Проаналізуйте, як ідеї Флехтгейма співвідносяться з сучасними глобальними викликами (наприклад, кліматичні зміни, нерівність, конфлікти).

3. Порівняйте підхід Флехтгейма з іншими футурологічними теоріями.

4. Запропонуйте можливі шляхи адаптації гуманістичної футурології до сучасних реалій.

5. Розробіть критерії оцінки ефективності футурологічних теорій у вирішенні глобальних проблем.

Обсяг: 3 000–3 500 слів.

Формат: критичне есе з елементами порівняльного аналізу.

Завдання 5. Моделювання впливу технологічних інновацій на політичні системи

Розробіть модель впливу конкретної технологічної інновації (наприклад, штучного інтелекту, блокчейну або квантових обчислень) на політичні системи майбутнього.

1. Виберіть одну технологічну інновацію та опишіть її ключові характеристики та потенціал.

2. Проаналізуйте можливі сфери застосування цієї технології в політичній системі (наприклад, виборчий процес, прийняття рішень, державне управління).

3. Розробіть модель, яка демонструє потенційні зміни в політичній системі під впливом цієї технології.

Модель повинна включати:

- зміни в структурі політичних інститутів;
- трансформацію політичної участі громадян;
- вплив на процеси прийняття рішень;
- потенційні ризики та переваги.

4. Проаналізуйте, як ця технологія може вплинути на баланс влади між різними політичними акторами.

5. Розгляньте етичні аспекти впровадження цієї технології в політичну сферу.

6. Запропонуйте рекомендації щодо регулювання та управління впровадженням цієї технології для забезпечення демократичного розвитку.

Обсяг: 4 000–4 500 слів.

Формат: дослідницький проект з візуальною моделлю та сценаріями розвитку.

6. Критерії оцінювання

За кожне завдання максимум – 10 балів.

Завдання 1. Аналіз «кінця історії» Ф. Фукуями в контексті сучасних глобальних викликів

1) розуміння та виклад теорії Фукуями (0–2 бали);

- 2) аналіз сучасних глобальних викликів (0–2 бали);
- 3) оцінка впливу на ліберальну демократію (0–2 бали);
- 4) розробка сценаріїв майбутнього (0–2 бали);
- 5) загальна якість роботи (0–2 бали).

Завдання 2. Порівняльний аналіз теорій цивілізаційного розвитку

- 1) розуміння теорій Гантінгтона та Тоффлера (0–2 бали);
- 2) аналіз сучасних міжнародних відносин (0–2 бали);
- 3) порівняльний аналіз теорій (0–2 бали);
- 4) синтез або альтернативний підхід (0–2 бали);
- 5) загальна якість роботи (0–2 бали).

Завдання 3. Розробка сценаріїв розвитку інформаційного суспільства

- 1) розуміння теорій інформаційного суспільства (0–2 бали);
- 2) розробка сценаріїв (0–3 бали);
- 3) аналіз компонентів сценаріїв (0–2 бали);
- 4) аналіз ризиків та можливостей (0–1 бал);
- 5) рекомендації та загальна якість роботи (0–2 бали).

Завдання 4. Критичний аналіз гуманістичної футурології

- 1) розуміння гуманістичної футурології Флехтгейма (0–2 бали);
- 2) аналіз релевантності теорії до сучасних викликів (0–2 бали);
- 3) порівняльний аналіз з іншими теоріями (0–2 бали);
- 4) пропозиції щодо адаптації теорії (0–2 бали);
- 5) розробка критеріїв та загальна якість роботи (0–2 бали).

Завдання 5. Моделювання впливу технологічних інновацій на політичні системи

- 1) вибір та аналіз технологічної інновації (0–2 бали);
- 2) розробка моделі впливу (0–3 бали);
- 3) аналіз впливу на баланс влади (0–2 бали);
- 4) етичний аналіз та рекомендації (0–2 бали);
- 5) загальна якість роботи (0–1 бал).

ЛІТЕРАТУРА

Тема 1. НЕОІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ

1. Норт, Д. (2000). Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ: Основи.
2. Остром, Е. (2012). Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії. Київ: Наш час.
3. Brandtner, C., & Bromley, P. (2022). Neoliberal governance, evaluations, and the rise of win-win ideology in corporate responsibility discourse, 1960–2010. *Socio-Economic Review*, 20(4), 1933–1960.
4. Buchanan, J. M., & Tullock, G. (1962). *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. University of Michigan Press. URL: <https://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCv3.html>
5. Chu, I. (2022). MacIntyre, Weber and institutional logics. *Frontiers in Sociology*, 7, 983190.
6. Hall, P. A., & Taylor, R. C. R. (1996). Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies*, 44(5), 936–957. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.1467-9248.1996.tb00343.x>
7. Matveev, A. A. (2021). Past, present and future of the neoinstitutional approach in political science, *Administrative Consulting*, № 5.
8. Meyer, R. E., Jancsary, D., & Höllerer, M. A. (2021). Neoinstitutional theory and nonprofit governance research. *Research handbook on nonprofit governance* (pp. 141–164). Edward Elgar Publishing.
9. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. New York: Cambridge University Press.
10. Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Harvard University Press.
11. Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Peters, B. G. (2012). *Institutional Theory in Political Science: The New Institutionalism*. London: Continuum.
13. Simon, H. A. (1947). *Administrative Behavior: A Study of Decision – Making Processes in Administrative Organizations*. Macmillan.
14. Scott, W. R. (2008). *Institutions and Organizations: Ideas, Interests, and Identities*. Thousand Oaks: Sage Publications.

15. Thelen, K. (1999). Historical Institutionalism in Comparative Politics. *Annual Review of Political Science*, 2(1), 369–404. URL: <https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev.polisci.2.1.369>

16. Tilly, C. (1984). *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*. Russell Sage Foundation. URL: <https://www.russellsage.org/publications/big-structures-large-processes-huge-comparisons>

Тема 2. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ

1. Арендт, Х. (2002). *Між минулим і майбутнім*. Київ: Дух і літера.

2. Кебуладзе, В. (2011). *Феноменологія досвіду*. Дух і Літера.

3. Пікер, П. (1995). *Навколо політики*. Київ: Дух і літера.

4. Сартр, Ж.-П. (2001). *Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології*. Київ: Основи.

5. Crowell, S. (2001). *Husserl, Heidegger, and the Space of Meaning: Paths Toward Transcendental Phenomenology*. Northwestern University Press.

6. Gendlin, E. T. (1997). *Experiencing and the creation of meaning: A philosophical and psychological approach to the subjective*. New York: Free Press.

7. Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). New York: Harper & Row.

8. Husserl, E. (1970). *The crisis of European sciences and transcendental phenomenology* (D. Carr, Trans.). Evanston, IL: Northwestern University Press.

9. Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception* (C. Smith, Trans.). London: Routledge.

10. Sartre, J.-P. (2007). *Being and nothingness: An essay on phenomenological ontology* (H. E. Barnes, Trans.). New York: Routledge.

11. Schutz, A. (1967). *The Phenomenology of the Social World*. Northwestern University Press.

12. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/phenomenology/>

Тема 3. СИМВОЛІЧНИЙ ІНТЕРАКЦІОНІЗМ

1. Скокова, Л. Г. (2018). Культурні практики арт-світів у традиції символічного інтеракціонізму. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 36, 55–62.

2. Blumer, H. (1951). *Collective Behavior*. *New Outline of the Principles of Sociology* (pp. 167–221). New York.

3. Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press.

4. Coser, L. A., & Larsen, O. N. (1976). *The Uses of Controversy in Sociology*. New York: Free Press.
5. Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburgh: University of Edinburgh Press.
6. Haerdter, M. (n. d.). *The Myth of the Centre*. Retrieved April 14, 2023. URL: <https://www.neme.org/texts/the-myth-of-the-center>
7. Luhmann, N. (1996). *Die Realität der Massenmedien*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
8. Mead, G. H. (2015). *Mind, Self, and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
9. Stryker, S. (1980). *Symbolic Interactionism: A Social Structural Version*. Menlo Park, CA: Addison – Wesley.
10. Turner, J. H. (1988). *A Theory of Social Interaction*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Тема 4. КОНСТРУКТИВІЗМ

1. Андерсон, Б. (2001). *Уявлені спільноти. Міркування про походження й поширення націоналізму*. Київ: Критика.
2. Луман, Н. (2010). *Реальність мас-медіа*. Київ: ЦВП.
3. Цоколов, С. (2000). Радикальний конструктивізм: нетрадиційна епістемологія сучасного міждисциплінарного дискурсу. *Філософська думка*, (6), 103–122.
4. Щюц, А., & Лукман, Т. (2004). *Структури життєсвіту*. Київ: Український Центр духовної культури.
5. Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Doubleday & Company.
6. Berkeley, G. (1982). *A treatise concerning the principles of human knowledge*. Hackett Publishing Company. (Original work published 1710).
7. Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812507>
8. Glaserfeld, E. von. (1995). *Radical constructivism: A way of knowing and learning*. Falmer Press.
9. Kelly, G. A. (1955). *The psychology of personal constructs*. Norton.
10. Luhmann, N. (1995). *Social systems*. Stanford University Press.
11. Vico, G. (1984). *The new science of Giambattista Vico*. Cornell University Press.

Тема 5. БІХЕВІОРИЗМ

1. Байме, К. (2008). Політичні теорії сучасності. Київ: Стилос.
2. Даль, Р. А. (2002). Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція (О. Д. Білогорський, пер.). Харків: Каравелла.
3. Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton University Press.
4. Catlin, G. E. G. (1927). *The science and method of politics*. Knopf.
5. Easton, D. (1953). *The political system: An inquiry into the state of political science*. Alfred A. Knopf.
6. Lasswell, H. D. (1936). *Politics: Who gets what, when, how*. McGraw – Hill.
7. Merriam, C. E. (1921). The present state of the study of politics. *American Political Science Review*, 15(2), 173–185.
8. Tolman, E. C. (1948). Cognitive maps in rats and men. *Psychological Review*, 55(4), 189–208. <https://doi.org/10.1037/h0061626>
9. Watson, J. B. (1913). Psychology as the behaviorist views it. *Psychological Review*, 20(2), 158–177. URL: <https://doi.org/10.1037/h0074428>

Тема 6. ПОСТМОДЕРН

1. Бодріяр, Ж. (2007). Божиста лівиця. Львів: Кальварія.
2. Бодріяр, Ж. (2010). Фатальні стратегії. Львів: Кальварія.
3. Бодріяр, Ж. (2003). Симулякри і симуляція. Київ: Основи.
4. Бодріяр, Ж. (2004). Символічний обмін і смерть (Л. Кононович, пер.). Львів: Кальварія.
5. Крістева, Ю. (2004). Полілог. Київ: Юніверс.
6. Крістева, Ю. (2004). Самі собі чужі. Київ: Основи.
7. Фуко, М. (1998). Наглядати і карати. Київ: Основи.
8. Фуко, М. (2003). Археологія знання. Київ: Основи.
9. Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation* (S. F. Glaser, Trans.). University of Michigan Press.
10. Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia* (B. Massumi, Trans.). University of Minnesota Press.
11. Derrida, J. (1976). *Of grammatology* (G. C. Spivak, Trans.). Johns Hopkins University Press.
12. Foucault, M. (1995). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Vintage Books.
13. Kristeva, J. (1982). *Powers of horror: An essay on abjection* (L. S. Roudiez, Trans.). Columbia University Press.

14. Lacan, J. (2006). *Écrits: The first complete edition in English* (B. Fink, Trans.). W. W. Norton & Company.
15. Lyotard, J.-F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge* (G. Bennington & B. Massumi, Trans.). University of Minnesota Press.
16. Žižek, S. (1989). *The sublime object of ideology*. Verso.

Тема 7. НЕОМАРКСИЗМ

1. Агамбен, Д. (2011). *Номо sacer. Суверенна влада і голе життя* (С. Соловійов, пер.). Київ: Дух і Літера.
2. Агамбен, Д. (2022). *Друг. Чотири есеї про політику* (О. Тимофєєва, пер.). Дніпро.
3. Адорно, Т. (2002). *Теорія естетики* (П. Таращук, пер.). Київ: Основи.
4. Альтюсер, Л. (2010). *Ідеологія та державні ідеологічні апарати. Спільне: журнал соціальної критики*, 3, 36–50.
5. Горкгаймер, М. (2006). *Критика інструментального розуму* (М. Култаєва, пер.). ППС, 2002.
6. Маркузе, Г. (1995). *Ерос і цивілізація. Філософське дослідження вчення Фрейда* (О. Юдін, пер.). Київ: Ніка-Центр.
7. Фромм, Е. (2010). *Мати чи бути?* (О. Михайлова, А. Буряк, пер.). Київ: Український письменник.
8. Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2002). *Dialectic of enlightenment* (E. Jephcott, Trans.). Stanford University Press.
9. Adorno, T. W. (1973). *Negative dialectics* (E. B. Ashton, Trans.).
10. Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life* (D. Heller – Roazen, Trans.). Stanford University Press.
11. Althusser, L. (1971). *Lenin and philosophy and other essays* (B. Brewster, Trans.). Monthly Review Press.
12. Althusser, L. (2014). *On the reproduction of capitalism: Ideology and ideological state apparatuses* (G. M. Goshgarian, Trans.). Verso.
13. Althusser, L. (1969). *For Marx* (B. Brewster, Trans.). Verso.
14. Althusser, L., & Balibar, E. (2009). *Reading Capital* (B. Brewster, Trans.). Verso.
15. Althusser, L. (2017). *Philosophy for non-philosophers* (G. M. Goshgarian, Trans.). Bloomsbury Academic.
16. Chomsky, N. (2002). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media* (with E. S. Herman). Pantheon.
17. Chomsky, N. (2003). *Hegemony or survival: America's quest for global dominance*. Metropolitan Books.

18. Chomsky, N. (1999). Profit over people: Neoliberalism and global order. Seven Stories Press.

19. Horkheimer, M. (1972). Critical theory: Selected essays (M. J. O'Connell, Trans.). Continuum.

20. Lukács, G. (1971). History and class consciousness: Studies in Marxist dialectics (R. Livingstone, Trans.). MIT Press.

21. Lukács, G. (1975). The young Hegel: Studies in the relations between dialectics and economics (R. Livingstone, Trans.). MIT Press.

22. Marcuse, H. (1964). One-dimensional man: Studies in the ideology of advanced industrial society. Beacon Press.

Тема 8. ДИСКУРС-АНАЛІЗ

1. Бурдьє, П. (2003). Практичний глузд (О. Йосипенко, С. Йосипенко, А. Дондюк, пер.). Київ: Український Центр духовної культури. URL: <https://ru.scribd.com/document/642367020/%D0%91%D0%A3%D0%A0%D0%94%D0%AC%D0%84-p-praktichnii-gluzd-pdf>

2. Габермас, Ю. (2000). Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство (А. Онишко, пер.). Київ: Літопис. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Habermas_Jurgen/Strukturni_peretvorennia_u_sferi_vidkrytosti/

3. Йоргенсен, М. В., & Філліпс, Л. Дж. (2008). Дискурс-аналіз. Теорія і метод (А. Дондюк, пер.). Київ: Гуманітарний Центр.

4. Фуко, М. (2003). Археологія знання (В. Шовкун, пер.). Видавництво Соломії Павличко «Основи». URL: <https://ru.scribd.com/document/800352854/%D0%9C%D0%A4%D1%83%D0%BA%D0%BE-Arkheolohiia-znannia>

5. Barthes, R. (1977). Image – music – text (S. Heath, Trans.). Hill and Wang.

6. Bourdieu, P. (1991). Language and symbolic power (G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Harvard University Press.

7. Fairclough, N. (2013). Critical discourse analysis: The critical study of language (2nd ed.). Routledge.

8. Foucault, M. (1972). The archaeology of knowledge (A. M. Sheridan Smith, Trans.). Pantheon Books.

9. Habermas, J. (1984). The theory of communicative action, volume 1: Reason and the rationalization of society (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.

10. Jørgensen, M., & Phillips, L. (2002). Discourse analysis as theory and method. SAGE Publications.

11. Laclau, E., & Mouffe, C. (2014). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. Verso.
12. Van Dijk, T. A. (1993). *Elite Discourse and Racism* (SAGE Series on Race and Ethnic Relations). SAGE Publications, Inc.
13. Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and power*. Palgrave Macmillan.
14. Wodak, R., & Meyer, M. (Eds.). (2015). *Methods of critical discourse studies*. SAGE Publications.

Тема 9. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ

1. Неліпа, Д. (2011). *Системний аналіз в політології: теорія, методологія, практика*. Центр учбової літератури.
2. Парсонс, Т. (2011). *Соціальна структура і особистість* (В. Верлока & О. Симончук, пер.). Київ: Дух і літера.
3. Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton University Press.
4. Blondel, J. (1995). *Comparative government: An introduction*. Prentice Hall.
5. Deutsch, K. W. (1966). *The nerves of government: Models of political communication and control*. Free Press.
6. Easton, D. (1965). *A systems analysis of political life*. Wiley.
7. Heywood, A. (2021). *Politics* (5th ed.). Red Globe Press.
8. Jones, R. (1995). *Globalization and interdependence in the international political economy: Rhetoric and reality*. Pinter Publishers.
9. Luhmann, N. (1995). *Social systems* (J. Bednarz Jr. & D. Baecker, Trans.). Stanford University Press.
10. Parsons, T. (1951). *The social system*. Free Press.
11. Peters, B. G. (2018). *Comparative politics: Theory and methods*. Red Globe Press.
12. Sabatier, P. A. (Ed.). (2007). *Theories of the policy process*. Westview Press. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780367274689/theories-policy-process-second-edition-paul-sabatier>

Тема 10. СИНЕРГЕТИКА

1. Сугаков, В. Й. (2001). *Основи синергетики*. Київ: Обереги.
2. Ashby, W. R. (1956). *An introduction to cybernetics*. Chapman & Hall.
3. Bertalanffy, L. von. (1968). *General system theory: Foundations, development, applications*. George Braziller.

4. Haken, H. (1983). *Synergetics: An introduction: Nonequilibrium phase transitions and self-organization in physics, chemistry, and biology*. Springer – Verlag.
5. Prigogine, I., & Stengers, I. (1984). *Order out of chaos: Man's new dialogue with nature*. Bantam Books.
6. Wiener, N. (1961). *Cybernetics: Or control and communication in the animal and the machine* (2nd ed.). MIT Press.
7. Kauffman, S. A. (1993). *The origins of order: Self-organization and selection in evolution*. Oxford University Press.
8. Nicolis, G., & Prigogine, I. (1977). *Self-organization in nonequilibrium systems: From dissipative structures to order through fluctuations*. Wiley.

ТЕМА 11. НЕОРЕАЛІЗМ

1. Brooks, S. G., & Wohlforth, W. C. (2016). The rise and fall of the great powers in the twenty-first century: China's rise and the fate of America's global position. *International Security*, 40(3), 7–53. URL: <https://direct.mit.edu/isec/article/40/3/7/12119/The-Rise-and-Fall-of-the-Great-Powers-in-the>
2. Gilpin, R. (1981). *War and change in world politics*. Cambridge University Press.
3. Keohane, R. O. (1984). *After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*. Princeton University Press.
4. Layne, C. (2006). *The peace of illusions: American grand strategy from 1940 to the present*. Cornell University Press.
5. Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton & Company.
6. Morgenthau, H. J. (1948). *Politics among nations: The struggle for power and peace*. Alfred A. Knopf. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4034050/mod_resource/content/1/Hans%20J.%20MorgenthauPolitics%20among%20nations_%20the%20struggle%20for%20power%20and%20peace%20%20A.%20A.%20Knopf%20%281948%29.pdf
7. Schweller, R. L. (1998). *Deadly imbalances: Tripolarity and Hitler's strategy of world conquest*. Columbia University Press.
8. Walt, S. M. (1987). *The origins of alliances*. Cornell University Press.
9. Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison – Wesley.
10. Waltz, K. N. (2014). Realist thought and neorealist theory. *The Realism Reader* (pp. 124–128). Routledge.
11. Wohlforth, W. C. (1999). The stability of a unipolar world. *International Security*, 24(1), 5–41.

ТЕМА 12. СЕМІОТИКА

1. Августин, А. (2005). Сповідь (Ю. Мушак, пер.). Київ: Основи.
2. Арістотель. (2000). Політика (О. Кислюк, пер.). Київ: Основи.
3. Еко, У. (2004). Роль читача. Дослідження з семіотики текстів (М. Гірняк, пер.). Літопис.
4. Платон. (1995). Держава (Д. Коваль, пер.). Основи.
5. Соссюр, Ф. де. (1998). Курс загальної лінгвістики (А. Корнійчук, К. Тищенко, пер.). Київ: Основи.
6. Фуко, М. (2018). Слова та речі. Археологія гуманітарних наук (О. Панич, пер.). Київ: Основи.
7. Abelard, P. (1995). Ethical writings (P. V. Spade, Trans.). Hackett Publishing. Anselm of Canterbury. (1998). The major works (B. Davies & G. R. Evans, Eds.). Oxford University Press. URL: <https://sofiografskaskola.com/wp-content/uploads/2023/01/%D0%90%D0%BD%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%BC-%D0%9A%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%98%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC.pdf>
8. Bacon, R. (2000). The opus majus of Roger Bacon (R. B. Burke, Trans.). University of Pennsylvania Press. Barthes, R. (1972). Mythologies (A. Lavers, Trans.). Hill and Wang. Bonaventure. (2010). The soul's journey into God, the tree of life, the life of St. Francis (E. Cousins, Trans.). Paulist Press.
9. Democritus. (1999). The atomists: Leucippus and Democritus: Fragments (C. C. W. Taylor, Trans.). University of Toronto Press.
10. Eco, U. (1979). A theory of semiotics. Indiana University Press. Heraclitus. (2001). Fragments: The collected wisdom of Heraclitus (B. Haxton, Trans.). Viking.
11. Lotman, Y. M. (1990). Universe of the mind: A semiotic theory of culture (A. Shukman, Trans.). Indiana University Press.
12. Ockham, W. (1974). Ockham's theory of terms: Part I of the Summa Logicae (M. J. Loux, Trans.). University of Notre Dame Press.
13. Peirce, C. S. (1998). The essential Peirce: Selected philosophical writings, Volume 2 (1893–1913) (Peirce Edition Project, Ed.). Indiana University Press.

ТЕМА 13. ФЕМІНІЗМ

1. Словник гендерних термінів. URL: <https://a-z-gender.net/ua/kulturnij-feminizm.html>

2. Anthony, S. B., & Harper, I. H. (1902). *The history of woman suffrage* (Vol. 4). Susan B. Anthony.
3. Beauvoir, S. de. (2011). *The second sex* (C. Borde & S. Malovany-Chevallier, Trans.). Vintage Books (Original work published 1949).
4. Bromley, P., & Smith, D. S. (2024). World Society, Women Authors, and the Expansion of Feminist, Gender, Sex, and Sexuality (FGSS) Research in Comparative Education, 1957–2010. *Comparative Education Review*, 68(3), 443–468.
5. Crenshaw, K. (2017). *On intersectionality: Essential writings*. The New Press.
- Dworkin, A. (1987). *Intercourse*. Free Press.
6. Irigaray, L. (1985). *This sex which is not one* (C. Porter & C. Burke, Trans.). Cornell University Press.
7. Mohanty, C. T. (2003). *Feminism without borders: Decolonizing theory, practicing solidarity*. Duke University Press.
8. Pankhurst, E. (1914). *My own story*. Hearst's International Library Co.
9. Shiva, V. (2016). *Staying alive: Women, ecology, and development*. North Atlantic Books.
10. Stanton, E. C. (1898). *Eighty years and more: Reminiscences 1815–1897*. T. Fisher Unwin.
11. Stock, K. (2021). *Material girls: Why reality matters for feminism*. Fleet. Wollstonecraft, M. (1792/2004). *A vindication of the rights of woman*. Penguin Classics.
12. Zetkin, C. (1984). *Selected writings* (P. Foner, Ed.). International Publishers.

ТЕМА 14. ФУТУРОЛОГІЯ

1. Арон, Р. (2000). *Мир і війна між націями*. МП «Юніверс».
2. Гантінгтон, С. (2006). *Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку* (Н. Климчук, пер.). Київ: Основи.
3. Кастельс, М. (2007). *Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства*. Київ: Ваклер.
4. Маклюен, М. (2011). *Галактика Гутенберга: Становлення людини друкованої книги* (В. І. Постніков, пер.). Київ: Ніка-Центр.
5. Масуда, Й. (1993). *Комп'ютопія. Філософська і соціологічна думка*, (6), 36–50.
6. Масуда, Й. (1996). *Гіпотеза про генезис Homo Intelligens. Сучасна зарубіжна соціальна філософія: хрестоматія* (с. 335–361). Київ: Либідь.
7. Почепцов, Г. Г. (2015). *Сучасні інформаційні війни*. Києво-Могилянська академія.

8. Тоффлер, Е. (2004). Іміджмейкери. *«І»: незалежний культурологічний часопис*, (32), 64–74.
9. Тоффлер, Е. (2002.). Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила (Н. Бордукова, пер.). Акта.
10. Тоффлер, Е. (2000). Третя хвиля (А. Євса, пер.). Видавничий дім «Всесвіт».
11. Фукуяма, Ф. (2005). Великий крах: людська природа і відновлення соціального порядку. Кальварія.
12. Фукуяма, Ф. (2019). Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості (Т. Сахно, пер.). Наш формат.
13. Castells, M. (2009). *The rise of the network society*. Wiley – Blackwell. URL: <http://socium.ge/downloads/komunikacisteoria/eng/Castells%20Manuel%20The%20Network%20Society.pdf>
14. Flechtheim, O. K. (1966). *History and futurology*. Verlag Anton Hain. (Note: This book is less readily available online).
15. Fukuyama, F. (2006). *The end of history and the last man*. Free Press.
16. Masuda, Y. (1981). *The information society as post-industrial society*. World Future Society. McLuhan, M. (1994). *Understanding media: The extensions of man*. MIT Press. Naisbitt, J. (1982). *Megatrends: Ten new directions transforming our lives*. Warner Books.
17. Servaes, J., & Lie, R. (Eds.). (1997). *Media and politics in transition: Cultural identity in the age of globalization*. Acco Leuven / Amersfoort.
18. Umesao, T. (2003). *An ecological view of history: Japanese civilization in the world context* (B. Cary, Trans.). Trans Pacific Press.

Мацшина Ірина Віталіївна

СУЧАСНА ЗАРУБІЖНА ПОЛІТОЛОГІЯ

Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти

Редактор-коректор О. А. Солдатова

Технічний редактор О. К. Гомон

Цей навчальний посібник підготовлений для використання в електронному форматі.

Друкована версія не передбачена. Всі права належать авторам.

Під час використання матеріалів посилання обов'язкове.

Зам. № 40

Донецький національний університет імені Василя Стуса

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру

серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.